

บทที่ 5

พระพุทธศาสนา

ในเอเชีย

เนื้อหาบทที่ 5

พระพุทธศาสนาในเอเชีย

5.1 ภาพรวมพระพุทธศาสนาในเอเชีย

5.2 ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชีย

5.2.1 พระพุทธศาสนาในเอเชียใต้

5.2.2 พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออก

5.2.3 พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

5.2.4 พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้

5.2.5 พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง

แนวคิด

1. พระพุทธศาสนาในเอเชียยุคปัจจุบันเจริญรุ่งเรืองอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออก ซึ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม ในแถบนี้ประชาชนส่วนใหญ่นับถือนิกายเถรวาท ยกเว้นประเทศเวียดนามส่วนใหญ่นับถือนิกายมหายาน ส่วนเอเชียตะวันออก ได้แก่ ประเทศจีน เกาหลีใต้ ไต้หวัน ทิเบต ญี่ปุ่น เป็นต้น ในแถบนี้ประชาชนส่วนใหญ่นับถือนิกายมหายาน ในเอเชียใต้ก็มีบางประเทศที่พระพุทธศาสนายังเจริญอยู่ เช่น ประเทศศรีลังกา และภูฏาน เป็นต้น

2. พระพุทธศาสนาเข้าไปสู่ประเทศต่างๆ ในแถบเอเชียไม่พร้อมกัน บางประเทศก็เข้าไปตั้งแต่เมื่อครั้งพุทธกาล โดยเฉพาะประเทศที่อยู่ใกล้อินเดีย เช่น ประเทศเนปาล บังกลาเทศ อัฟกานิสถาน เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่แล้วได้รับพระพุทธศาสนาครั้งแรกในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช จากการจัดส่งสมณทูต 9 สาย ไปประกาศพระศาสนา

หลังจากแต่ละประเทศรับพระพุทธศาสนาไปแล้ว ก็มีทั้งยุคเจริญและยุคเสื่อม ความเสื่อมของพระพุทธศาสนามีปัจจัยสำคัญมาจากทั้งภายนอกและภายในซึ่งสาเหตุภายในนั้นสำคัญที่สุดคือ หากพุทธบริษัทไม่ได้เป็นชาวพุทธที่แท้จริง ไม่หมั่นศึกษาทั้งปริยัติและปฏิบัติ ก็ไม่มีปฏิเวธคือการบรรลุธรรมระดับต่างๆ จึงเป็นเหตุให้มีศรัทธาไม่มั่นคง และส่งผลเป็นความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในที่สุด ปัจจัยภายนอกเป็นเพียงปลายเหตุเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการเมือง หรือการรุกรานจากต่างศาสนา เป็นต้น แต่ถ้าพุทธบริษัทเป็นชาวพุทธที่แท้จริงแล้ว ก็จะส่งผลให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองยิ่งๆ ขึ้นไป ภัยใดๆ ก็ไม่สามารถทำลายได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาทราบภาพรวมของพระพุทธศาสนาในเอเชียในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร เจริญรุ่งเรืองอยู่ในแถบใดบ้าง

2. เพื่อให้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียตั้งแต่อดีตที่พระพุทธศาสนาเริ่มเผยแผ่เข้าไปจนถึงปัจจุบัน โดยแบ่งออกเป็น 5 พื้นที่ คือ พระพุทธศาสนาในเอเชียใต้ เอเชียตะวันออก เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันตกเฉียงใต้ และเอเชียกลาง โดยจะแสดงให้เห็นถึงความเจริญและความเสื่อมของพระพุทธศาสนาแต่ละประเทศในแต่ละยุคด้วย

บทที่ 5

พระพุทธศาสนาในเอเชีย

5.1 ภาพรวมพระพุทธศาสนาในเอเชีย

ทวีปเอเชียเป็นถิ่นกำเนิดของศาสนาใหญ่ทุกศาสนา ไม่ว่าจะเป็นศาสนาพุทธ คริสต์ อิสลาม และฮินดู ปัจจุบันศาสนาคริสต์มีศาสนิกมากที่สุดคือ 2,100,000,000 คนทั่วโลก อันดับสองคือ ศาสนาอิสลาม มี 1,300,000,000 คน อันดับสามคือ กลุ่มที่ไม่มีศาสนาบ้าง ผู้ไม่เชื่อในพระเจ้าบ้าง (Atheist) หรือผู้ที่คิดว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะรู้เรื่องพระเจ้าบ้าง (Agnostic) ในกลุ่มนี้มีประมาณ 1,100,000,000 คน ศาสนาฮินดูเป็นลำดับที่สี่ มีศาสนิก 900,000,000 คน ซึ่งเกือบทั้งหมดอยู่ในประเทศอินเดีย อันดับห้าเป็นศาสนาในประเทศจีน ได้แก่ เต๋า ขงจื้อ และศาสนาพื้นเมือง มีประมาณ 394,000,000 คน ส่วนพระพุทธศาสนาอยู่ในลำดับที่หก มีพุทธศาสนิกชนประมาณ 376,000,000 คนทั่วโลก¹

พระพุทธศาสนายังแบ่งออกเป็นนิกายเถรวาทประมาณ 124,000,000 คน มหายานประมาณ 205,000,000 คน และอื่นๆ อีกประมาณ 47,000,000 คน ในนิกายมหายาน เฉพาะพระพุทธศาสนาแบบทิเบตหรือวัชรยาน มีศาสนิกประมาณ 20,000,000 คนทั่วโลก²

สำหรับพระพุทธศาสนาในเอเชียปัจจุบันเจริญรุ่งเรืองอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออก ซึ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประกอบด้วยประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม เป็นต้น ส่วนเอเชียตะวันออกประกอบด้วยประเทศจีน มาเก๊า เกาหลีใต้ ไต้หวัน ทิเบต เป็นต้น ในเอเชียใต้ก็ยังมีอยู่พอสมควรโดยเฉพาะในศรีลังกา และภูฏาน ส่วนในอินเดีย มีพุทธศาสนิกชนอยู่ 7,000,000 คน ถือว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับศาสนาฮินดูซึ่งมีถึง 900,000,000 คน

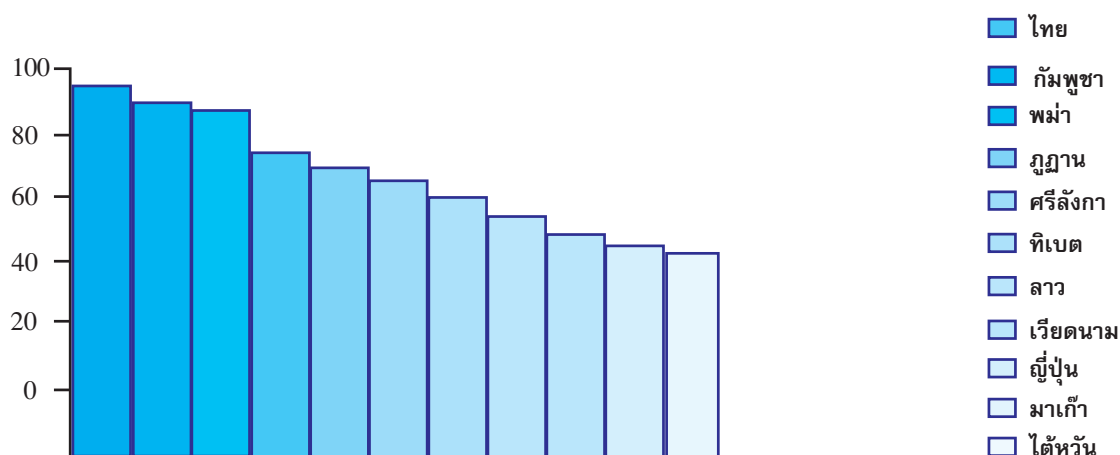
หากพิจารณาสัดส่วนของประชากรทั้งหมดกับผู้นับถือพระพุทธศาสนาแล้ว ประเทศไทยมีสัดส่วนของประชากรนับถือพระพุทธศาสนาสูงที่สุดในโลกคือ 95% รองลงมาคือ กัมพูชา 90% พม่า 88% ภูฏาน 75% ศรีลังกา 70% ทิเบต 65% เป็นต้น แต่ถ้าถือเอาจำนวนผู้ที่

1 www.adherents.com (2549).Major Religions of the World Ranked by Number of Adherents.(ออนไลน์)

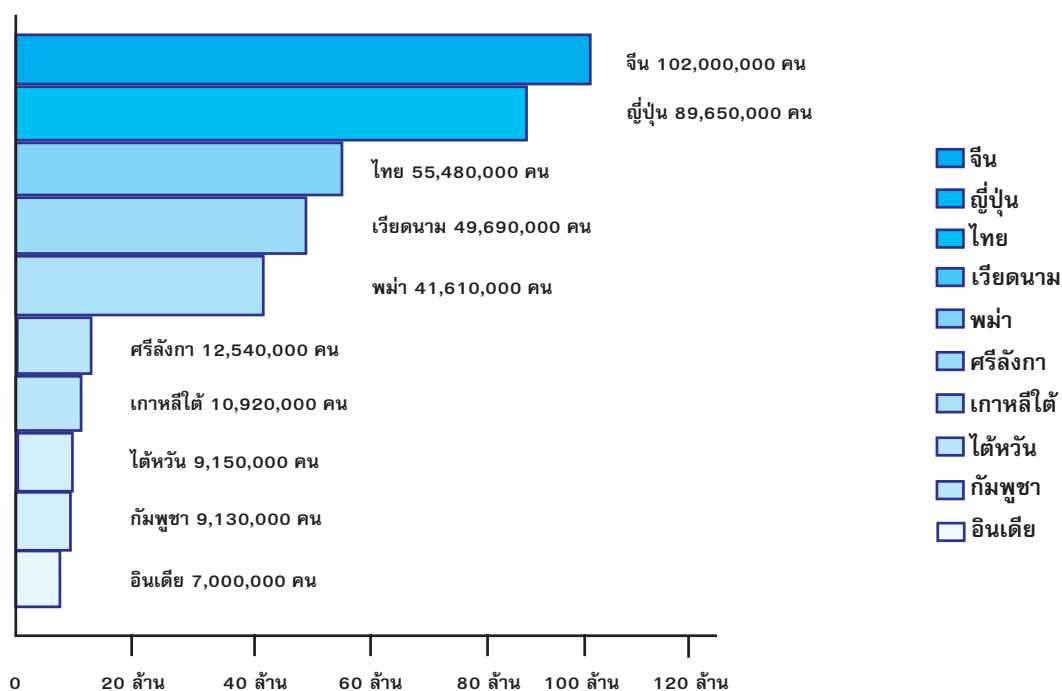
2 www.adherents.com (2549).Major Branches of Buddhism.(ออนไลน์)

นับถือพระพุทธศาสนามากที่สุดโดยไม่คำนึงถึงสัดส่วนประชากรแล้ว ประเทศจีนมีพุทธศาสนิกชนมากที่สุดในโลกคือ 102,000,000 คน รองลงมาคือญี่ปุ่น 89,650,000 คน ส่วนประเทศไทย เป็นอันดับที่สามคือ 55,480,000 คน ดังแผนภูมิต่อไปนี้

11 ลำดับประเทศที่อัตราส่วนประชากรนับถือพระพุทธศาสนาสูงสุด

10 ลำดับประเทศที่มีจำนวนประชากรนับถือพระพุทธศาสนาสูงสุด

¹⁻² www.adherents.com (2549).The Largest Buddhist Communities.(ออนไลน์)

5.2 ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชีย

พระพุทธศาสนามีจุดกำเนิดที่ประเทศอินเดียทางตอนเหนือและเผยแผ่ไปยังนานาประเทศโดยรอบ บางประเทศนั้นพระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปถึงตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยเฉพาะประเทศที่มีพรมแดนติดกับอินเดีย เช่น ประเทศเนปาล เป็นต้น แต่ส่วนมากได้รับพระพุทธศาสนาครั้งแรกในยุคพระเจ้าอโศกมหาราช จากสมณทูต 9 สาย ดังกล่าวแล้วในบทที่ 2 ประเทศต่างๆ ในเอเชียเปิดรับเอาพระพุทธศาสนาเข้ามาประสมประสานกับอารยธรรมเดิมของตน จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของดินแดนนั้นๆ

ทวีปเอเชียมีประชากรราว 60% ของประชากรโลก มีเขตแดนติดต่อกับ 2 ทวีป คือ ทวีปแอฟริกา และทวีปยุโรป นอกจากนี้ ทวีปเอเชียยังรวมถึงเกาะต่างๆ ในมหาสมุทรอินเดีย และมหาสมุทรแปซิฟิกด้วย แบ่งภูมิภาคออกเป็นส่วนตามทิศต่างๆ ดังนี้คือ เอเชียเหนือ¹ เอเชียกลาง เอเชียตะวันออก เอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ เอเชียใต้ และเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ (หรือตะวันออกกลาง)

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคก่อนนั้น พระภิกษุผู้เป็นธรรมทูตมักจะเดินทางไปบนเส้นทางการค้าขายที่เรียกว่า เส้นทางสายไหม (Silk Road) ซึ่งเป็นเส้นทางของขบวนคาราวานในภูมิภาคเอเชียใต้ที่เชื่อมเมืองต่างๆ ระหว่างเอเชียไมเนอร์ไปถึงประเทศจีน เป็นเส้นทางขนส่งสินค้าสำคัญ อันได้แก่ เส้นไหม ผ้าไหม และเครื่องเทศ เป็นต้น

ในช่วง 3,000-4,000 ปีมาแล้ว เส้นทางสายไหมเป็นปัจจัยสำคัญในการเติบโตของแหล่งอารยธรรมโบราณหลายแห่ง คือ อียิปต์โบราณ เมโสโปเตเมีย จีน โรมัน เปอร์เซีย และอินเดีย เส้นทางสายไหมมีทั้งทางบกและทางทะเล สำหรับทางบกมีอยู่ 2 สาย คือ

1. เริ่มต้นที่ประเทศจีน จากเมืองฉางอัน (Chang'an) ปัจจุบันเรียกชื่อซีอาน (Xi'an) ซึ่งเป็นเมืองหลวงตั้งอยู่ในมณฑลชานซี (Shaanxi) ผ่านมณฑลกานซู (Kansu) มณฑลซินเจียง (Xinjiang) ข้ามเทือกเขาพามิร์ (Pamir) สู่อัฟกานิสถานและอิหร่าน

2. อีกเส้นทางหนึ่งจากตอนใต้ของประเทศรัสเซียเข้าสู่เอเชียกลางไปยังประเทศแถบชายฝั่งทะเลเมดิเตอร์เรเนียน เส้นทางนี้ยาวมากกว่า 10,000 กิโลเมตร เป็นเส้นทางแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและการค้าระหว่างประเทศจีน และประเทศในเอเชียกลาง

¹ นักภูมิศาสตร์ใช้คำนี้น้อยมาก แต่โดยปกติหมายถึง รัสเซีย หรือเรียกอีกอย่างว่า ไซบีเรีย นักภูมิศาสตร์มักจะจัดดินแดนส่วนนี้ว่าอยู่ในส่วนของทวีปยุโรป ซึ่งจะกล่าวในบทถัดไป

สำหรับการเดินทางทางทะเล เส้นทางสายไหมยังขยายไปยังเกาหลี ญี่ปุ่น และประเทศแถบคาบสมุทรอินโดจีนได้แก่ ไทย พม่า ลาว เวียดนาม กัมพูชา และอินโดนีเซีย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการเดินทางไปยังคาบสมุทรเปอร์เซียและประเทศแถบชายฝั่งทะเลอาหรับ (Arabian Sea) หลังจากนั้นจึงต่อไปยังประเทศอื่นๆ

5.2.1 พระพุทธศาสนาในเอเชียใต้

เอเชียใต้ประกอบด้วยประเทศบนเทือกเขาหิมาลัย ได้แก่ อินเดีย ปากีสถาน เนปาล ภูฏาน และบังกลาเทศ รวมทั้งประเทศในมหาสมุทรอินเดีย ได้แก่ ศรีลังกา และมัลดีฟส์ ประเทศเหล่านี้เป็นต้นแหล่งแห่งพระพุทธศาสนาในยุคแรก โดยเฉพาะประเทศอินเดีย พระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้นท่ามกลางสังคมอินเดียที่มีความหลากหลายทางด้านความเชื่อ แต่ด้วยเวลาเพียงไม่นานก็สยบความเชื่อและวัฒนธรรมดั้งเดิมลงได้ จนกลายเป็นศาสนาที่สูงเด่นในครั้งพุทธกาล ยุคต่อมาก็ค่อยๆ แผ่ขยายผ่านเส้นทางสายไหมไปยังนานาประเทศโดยรอบ ดังจะได้บรรยายในแต่ละประเทศดังนี้

1. ประเทศเนปาล

ประเทศเนปาลมีชื่อเป็นทางการว่า ราชอาณาจักรเนปาล (Kingdom of Nepal) ตั้งอยู่ในเทือกเขาหิมาลัย มีพรมแดนติดกับทิเบต และอินเดีย มีเมืองหลวงชื่อ กาฐมาณฑุ และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ เนปาลมีประชากรประมาณ 27,133,000 คน (พ.ศ.2548) The 2001 census (พ.ศ.2544) ระบุว่า ชาวเนปาล 80.6% นับถือศาสนาฮินดู 10.7% (ประมาณ 2,903,231 คน) นับถือศาสนาพุทธ 4.2% เป็นมุสลิม 3.6% นับถือคิริท (Kirat) ซึ่งเป็นศาสนาพื้นเมือง 0.5% นับถือศาสนาคริสต์ และ 0.4% นับถือศาสนาอื่นๆ¹

พระพุทธศาสนาเข้าสู่เนปาลตั้งแต่สมัยพุทธกาล ทั้งนี้เพราะกรุงกบิลพัสดุ์อันเป็นเมืองประสูติของพระโพธิสัตว์ ซึ่งในอดีตอยู่ในรัฐอุตตระของอินเดีย ปัจจุบันอยู่ในเขตเนปาล ขณะที่อังกฤษปกครองอินเดีย ได้แบ่งกรุงกบิลพัสดุ์ให้เป็นส่วนหนึ่งของเนปาล ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์เคยเสด็จไปโปรดพระญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์ นอกจากนี้หลังพุทธปรินิพพานแล้ว พระอานนท์ก็ได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในบริเวณนี้ ชาวเนปาลส่วนหนึ่งจึงนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ยุคพุทธกาล

¹ Wikipedia (2544). Buddhism in Nepal. (ออนไลน์)

ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงพระราชทานพระราชธิดาพระนามว่า จารุมดี แก่ขุนนางใหญ่ชาวเนปาล พระเจ้าอโศกมหาราชและเจ้าหญิงจารุมดีทรงสร้างวัดและเจดีย์ หลายแห่งในเนปาล ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ที่กรุงกาฐมาณฑุในปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาในยุคแรกเป็นนิกายเถรวาท ต่อมาเมื่อเสื่อมสูญไป เนปาลกลายเป็น ศูนย์กลางของมหายานนิกายตันตระ ซึ่งใช้คาถาอาคมและพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ นอกจากนี้ ยังมีพุทธปรัชญาสำนักใหญ่ๆ เกิดขึ้นอีก 4 นิกาย คือ สวาภาวิกะ ไศวริกะ การมิกะ และยาดริกะ ซึ่งแต่ละนิกายยังแยกย่อยออกไปอีก นิกายต่างๆ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานเข้าด้วยกัน ของความคิดทางปรัชญาหลายๆ อย่าง ชาวเนปาลได้รักษาสืบทอดพุทธปรัชญาเหล่านี้มาจนถึง ปัจจุบัน ในแต่ละนิกายมีคำสอนดังนี้

1. นิกายสวาภาวิกะ นิกายนี้สอนว่า สิ่งทั้งหลายในโลกมีลักษณะแท้จริงในตัวของมันเอง ซึ่งแสดงออกเป็น 2 ทาง คือ ความเจริญ (ปรวฤตติ) และความเสื่อม (นิวฤตติ)
2. นิกายไศวริกะ นิกายนี้สอนให้เชื่อในเทพเจ้าผู้สมบูรณ์ที่สุด และมีอำนาจที่สุด
3. นิกายการมิกะ นิกายนี้สอนการอบรมจิตใจ เพราะเป็นวิธีกำจัดอวิชชาให้หมดสิ้นได้
4. นิกายยาดริกะ นิกายนี้สอนให้เชื่อในความมีอยู่ของวฤตปัญญาและเจตจำนงอิสระ ซึ่ง เป็นการผสมผสานระหว่างปรัชญาต่างๆ ของอินเดียและทิเบต ภายใต้อิทธิพลของศาสนาฮินดู และพระพุทธศาสนา

ในสมัยที่ชาวมุสลิมเข้ารุกรานแคว้นพิหารและเบงกอลของอินเดีย พระภิกษุจาก อินเดียต้องหลบหนีภัยเข้าไปอาศัยในเนปาล และได้นำคัมภีร์พระพุทธศาสนาเข้าไปด้วย ซึ่ง มี การเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดีจนถึงทุกวันนี้ แต่เมื่อมหาวิทยาลัยนาลันทาในอินเดียถูกทำลาย ก็ส่งผลให้พระพุทธศาสนาในเนปาลพลอยเสื่อมลงด้วย

ปัจจุบันเนปาลมีการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเถรวาทขึ้นใหม่ โดยส่งพระภิกษุสามเณร ไปศึกษาในประเทศต่างๆ เช่น ศรีลังกา พม่า และไทย เมื่อกลับมาเนปาลแล้วก็ออกเผยแผ่ พระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง โดยเฉพาะพระภิกษุที่เดินทางไปศรีลังกาได้อารามาท่าน ธรรมโทยะสุกะ ภิกษุชาวศรีลังกามาฟื้นฟูพระพุทธศาสนาด้วย มีการแปลพระสูตรจากภาษา บาลีเป็นภาษาท้องถิ่นแล้วจัดพิมพ์ออกเผยแผ่

2. ประเทศภูฏาน

ประเทศภูฏานมีชื่อเป็นทางการว่า ราชอาณาจักรภูฏาน (Kingdom of Bhutan) เป็นประเทศเล็กๆ มีพื้นที่เพียง 47,000 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่บนเชิงเขาหิมาลัย อยู่ทางตอนใต้ของจีนและทิเบต เหนือบังกลาเทศและอินเดีย ติดกับเนปาล มีเมืองหลวงชื่อ ทิมพู ลักษณะการปกครองเป็นแบบกึ่งศาสนาถึงอาณาจักรคล้ายกับทิเบต แต่มีความต่างกันบ้าง คือทิเบตมีองค์ทะไล ลามะเป็นผู้นำทั้งทางศาสนาและอาณาจักร ส่วนภูฏานมีกษัตริย์ปกครองประเทศ และมีพระสงฆ์ผู้มีสมณศักดิ์สูงสุด เรียกว่า เจ เคนโป (Je Khenpo) เป็นประมุขสงฆ์และช่วยบริหารราชการแผ่นดินด้วย เจ เคนโป มีฐานะเทียบเท่ากษัตริย์ ในอดีตการปกครองของทั้งสองประเทศเหมือนกัน ประชากรในภูฏานมีประมาณ 752,700 คน (พ.ศ.2548) โดย 74% นับถือพระพุทธศาสนา นิกายตันตรยาน 25% นับถือศาสนาฮินดู 0.7% เป็นมุสลิม และ 0.3% นับถือศาสนาคริสต์¹

พระพุทธศาสนาในภูฏานมีลักษณะแบบเดียวกับทิเบต โดยท่านคุรุปัทมสัมภวะเป็นผู้นำพระพุทธศาสนาตันตระมาเผยแผ่ครั้งแรกในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 ต่อมาในปี พ.ศ.1763 ลามะทิเบตชื่อ ปาโช ดรูกอมชิโป (Phajo Drugom Shigpo) เดินทางมาเผยแผ่ในกัณยดรุคปะกาจู (Drukpa Kagyupa) ซึ่งพระลามะในนิกายนี้สามารถมีภรรยาได้ ในระหว่างที่ลามะปาโชเดินทางไปถึงเมืองทิมพู ท่านได้แต่งงานกับนางโชนัม พอลดอน มีบุตรสาว 1 คน บุตรชาย 4 คน ลามะปาโชเป็นที่เคารพนับถือของชาวภูฏานมาก เป็นผู้นำทั้งศาสนจักรและอาณาจักร เช่นเดียวกับทิเบต ต่อมาบุตรชายทั้ง 4 คน ได้ครองเมืองคนละเมือง นิกายดรุคปะกาจูได้เป็นนิกายที่สำคัญของประเทศภูฏานจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงแรกๆ ภูฏานรับแบบอย่างการปกครองมาจากทิเบต คือ ผู้นำประเทศจะเป็นผู้นำทางศาสนาด้วย ต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนแปลงคือ กษัตริย์ทำหน้าที่ปกครองฝ่ายบ้านเมือง ส่วนพระสังฆราชหรือ เจ เคนโป ปกครองสงฆ์เป็นหลัก แต่ก็มีส่วนในการปกครองประเทศด้วย โดยพระสงฆ์มี 10 ที่นั่งในสภา ผู้วางรากฐานการปกครองนี้คือ ลามะชับดรุง งาวัง นัมเยล (Shabdrung Ngawang Namgyel; พ.ศ.2137-2194) การปกครองระบอบนี้ใช้กฎหมาย 2 ฉบับ คือ โล ทริม มิ ลู ทริม คือกฎหมายทางใจ และชา ลุง มิ ลู ลุง คือกฎหมายทางโลก

ต่อมาวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ.2548 พระราชาธิบดีจิกมี ซิงเย วังชุก ทรงประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบอบประชาธิปไตย โดยมี

¹ วิกิพีเดีย (2549). ศาสนาในประเทศภูฏาน. (ออนไลน์)

พระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ และมีคณะองคมนตรีเป็นที่ปรึกษา สภาแห่งชาติของภูฏานเรียกว่า Tsongdu ทำหน้าที่ในการออกกฎหมาย ประกอบด้วยสมาชิก 151 คน จำนวน 106 คน มาจากการเลือกตั้งของประชาชน และอีก 55 คน มาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์

ชาวภูฏานมีเทศกาลที่สำคัญและศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่งคือ เทศกาลเตชู (Tsechu) ซึ่งจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อระลึกถึงการกำเนิดของท่านคุรุปัทมสัมภวะ ผู้ได้รับการกล่าวขานว่าถือกำเนิดมาจากดอกบัวตามความเชื่อในพระพุทธศาสนานิกายวัชรยาน เทศกาลนี้จะจัดขึ้นทุกปี หมุนเวียนไปตามปฏิทินทางจันทรคติ ในเทศกาลจะมีการแสดงระบำหน้ากาก โดยพระลามะผู้แตกฉานในตำราวัชรยาน จะสวมใส่เสื้อผ้าที่สวยงามหลากหลายด้วยหน้ากากแห่งทวยเทพปีศาจ และเหล่าสรรพสัตว์

3. ประเทศบังกลาเทศ

บังกลาเทศมีชื่อเป็นทางการว่า สาธารณรัฐประชาชนบังกลาเทศ (Peoples Republic of Bangladesh) คำว่า “บังกลาเทศ (Bangladesh)” แปลว่า “ประเทศแห่งเบงกอล” ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอ่าวเบงกอล มีพรมแดนติดกับอินเดียเกือบทุกด้าน เมืองหลวงชื่อ ธากา เป็นเมืองใหญ่สุด บังกลาเทศมีประชากรประมาณ 141,822,000 คน (พ.ศ.2548) นับถือศาสนาอิสลาม 88.3% ศาสนาฮินดู 10.5% ศาสนาคริสต์ 0.7% ศาสนาพุทธ 0.5% ส่วนมากอยู่ในเขตจิตตะกอง¹ ซึ่งมีตระกูลชาวพุทธที่สืบเนื่องมายาวนานคือตระกูลบารัว²

บังกลาเทศในปัจจุบันมีประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า 1,000 ปี เดิมเป็นส่วนหนึ่งของอินเดีย เคยเป็นดินแดนที่ศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก่อน ต่อมาพ่อค้าชาวอาหรับนำศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแพร่ จนชาวบังกลาเทศส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามมาถึงทุกวันนี้

ปี พ.ศ.2300 อังกฤษเข้ายึดครองอินเดียและปกครองอยู่เกือบ 200 ปี ได้คืนเอกราชให้อินเดียในปี พ.ศ.2490 แต่แบ่งดินแดนออกเป็น 2 ส่วน คือ อินเดีย และปากีสถาน เบงกอลตะวันออก (East Bengal) หรือส่วนที่เป็นบังกลาเทศปัจจุบัน เป็นจังหวัดหนึ่งของปากีสถาน เรียกกันว่าปากีสถานตะวันออก ต่อมาชาวปากีสถานตะวันออกไม่พอใจการบริหารงานของรัฐบาลกลาง เมื่อวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2514 จึงประกาศแยกตัวออกมา และได้รับเอกราช

¹ จิตตะกอง เป็น 1 ใน 6 เขตปกครองของบังกลาเทศ คือ เขตชุลนะ เขตจิตตะกอง เขตซิลเฮต เขตธากา เขตบาริสาล และเขตราชชาห์.

² วิกีพีเดีย (2549). ศาสนาในบังกลาเทศ. (ออนไลน์)

โดยสมบูรณ์ในวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ.2514

พระพุทธศาสนาเข้าสู่บังกลาเทศหลายยุคหลายสมัย เริ่มตั้งแต่สมัยพุทธกาล ทั้งนี้สังเกตได้จากวัฒนธรรมของชาวเบงกอลคล้ายคลึงกับชาวมคธ ในปี พ.ศ.243 พระเจ้าอโศก-มหาราชเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนแห่งนี้ด้วย และในปี พ.ศ.600 สมัยพระเจ้ากนิษก-มหาราช ทรงเลื่อมใสพระพุทธศานานิกรวสวัตติวาทินและเผยแผ่เข้ามาสู่บังกลาเทศเช่นกัน หลังจากนั้นพระพุทธศาสนาหายากก็เจริญรุ่งเรืองเรื่อยมา จนกระทั่งในปี พ.ศ.1643-1843 พระพุทธศาสนาเสื่อมลง ศาสนาพราหมณ์เข้ามามีบทบาทแทน

ต่อมาในสมัยยะไซ¹ (มอญ) พระพุทธศาสนาเถรวาทเจริญรุ่งเรืองมาก สมัยนั้น จิตตะกองอยู่ภายใต้การดูแลคุ้มครองของยะไซ มีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมากจาริกไปยัง จิตตะกองและได้เผยแผ่สืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนานถึง 100 ปี ทำให้ชาวจิตตะกองนับถือ พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมาจนถึงทุกวันนี้ พระพุทธศาสนาในบังกลาเทศแบ่งนิกายออกเป็น 2 นิกาย คือ

1. นิกายมาเถ หรือมหาเถรนิกร เป็นนิกายเก่าแก่ ยึดหลักคำสอนดั้งเดิมหรือเถรวาท มีพระภิกษุอยู่ประมาณ 40-55 รูป อยู่ที่ตำบลราอุซาน รากคุนียา โบวาลคลี และปาลาลาอิศ
2. นิกายสังฆราช นิกายนี้เกิดภายหลังนิกายมาเถ คือ นับย้อนไปประมาณ 100 กว่า ปีที่ผ่านมาเอง มีพระสังฆราชเมธมหาเถระ เป็นผู้นำให้กำเนิด มีพระภิกษุประมาณ 800 กว่ารูป อาศัยอยู่ทั่วประเทศ

4. ประเทศศรีลังกา

ประเทศศรีลังกา (Sri Lanka) หรือชื่อทางการว่า สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยศรีลังกา (Democratic Socialist Republic of Sri Lanka) ได้รับผลกระทบจากการสู้รบระหว่างรัฐบาล² และกบฏทมิฬอีแลมมายาวนาน เพิ่งมีข้อตกลงหยุดยิง เมื่อต้นปี พ.ศ.2545 ศรีลังกามีเมืองหลวงชื่อ ศรีชเยวเรทเนปุระคอตเต เมืองที่ใหญ่ที่สุดคือ โคลัมโบ มีประชากรประมาณ 20,743,000 คน (พ.ศ.2548) นับถือศาสนาพุทธประมาณ 68% ฮินดู 18% และคริสต์ศาสนา 7-8% โดยส่วนใหญ่ผู้ที่นับถือฮินดูนั้นเป็นชาวทมิฬ ส่วนคริสเตียนเป็นชาวโปรตุเกสและฮอลแลนด์³

¹ สมัยยะไซ เป็นช่วงที่ชาวมอญมีอำนาจปกครองเหนือดินแดนพม่าในยุคสมัยนั้น

² ฝ่ายรัฐบาลเป็นผู้นำของกลุ่มสิงหล ซึ่งเป็นกลุ่มชนพื้นเมืองที่ใหญ่ที่สุดของประเทศศรีลังกา

³ Wikipedia (2549). Demographics of Sri Lanka. (ออนไลน์)

ศรีลังกามีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แข็งแกร่ง โดยเฉพาะวัฒนธรรมการบวช พระภิกษุจะนิยมบวชตลอดชีวิต แต่ละบวชได้เพียงครั้งเดียว และแต่ละวันบวชได้เพียง 1 รูป เท่านั้น ด้วยเหตุนี้พระภิกษุศรีลังกาจึงมีคุณภาพ ไม่ได้บวชโดยหวังพึ่งพระศาสนาเพียงชั่วคราว ชั่วคราวแล้วลาสิกขาออกไป ปัจจุบันพระภิกษุที่จาริกเผยแผ่ในประเทศต่างๆ ทั่วโลกเป็นพระจากศรีลังกาจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะท่านมีความสามารถด้านภาษาอังกฤษเป็นอย่างดีและมีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา

ศรีลังกาเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาเถรวาทมาตั้งแต่ยุคโบราณ พระพุทธศาสนาจากอินเดียเข้าสู่ลังกาเมื่อประมาณปี พ.ศ.236 โดยพระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งพระมหินทเถระและคณะไปประกาศพระศาสนาในสมัยพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ มีคนออกบวชหลายพันคน พระราชาทรงอุทิศมหาเมฆวันอุทยานเป็นวัด เรียกว่า วัดมหาวิหาร พระมหินทเถระได้นำพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถามาสู่ลังกา และยังได้นำอารยธรรม ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมเข้าไปด้วย

ต่อมาพระนางอนุสาเทวีและสตรีบริวารจำนวนมากปรารถนาจะอุปสมบทบ้าง พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะจึงทรงส่งคณะทูตไปสุราชสำนักของพระเจ้าอโศก ทูลขอพระสังฆมิตตาเถรี และกึ่งพระศรีมหาโพธิ์ด้านทักษิณมาสู่ลังกาทวีป จึงทำให้มีสตรีออกบวชเป็นภิกษุณีกันจำนวนมาก

ในปี พ.ศ.433¹ รัชสมัยของพระเจ้าวัฏฏคามณิอภัย พวกทมิฬเข้ายึดครองอนูราชปุระเป็นเวลา 14 ปี จนพระองค์ต้องเสวยราชบัลลังก์และเสด็จลี้ภัยไปช่องสุ่มกำลัง ระหว่างนั้นทรงได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหาติสสะ ต่อมาเมื่อปราบพวกทมิฬได้แล้วจึงเสด็จกลับมาครองราชย์อีกครั้ง ทรงให้ทำการสังคายนาและจารึกพระพุทธพจน์ลงใบลานเป็นครั้งแรก นอกจากนี้ยังทรงอุปถัมภ์พระมหาติสสะพร้อมทั้งสร้างวัดอภัยคีรีวิหารถวายด้วย เป็นเหตุให้พระภิกษุมหาวิหารไม่พอใจ สงฆ์จึงแตกออกเป็น 2 คณะ คือ มหาวิหาร กับอภัยคีรีวิหาร

คณะมหาวิหารเป็นฝ่ายอนุรักษนิยม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขพระธรรมวินัยใดๆ และยังตำหนิรังเกียจภิกษุต่างนิกายว่าเป็นอลัชชี ส่วนคณะอภัยคีรีวิหารเป็นคณะที่เปิดกว้าง ยอมรับเอาความคิดเห็นต่างนิกาย ไม่รังเกียจภิกษุต่างนิกาย

พระพุทธโฆษาจารย์ กาลต่อมามีปราชญ์พระพุทธศาสนาผู้มีชื่อเสียงท่านหนึ่งชื่อ พระพุทธโฆษาจารย์ (เกิดปี พ.ศ.945) เดินทางจากอินเดียมาที่สำนักมหาวิหารเพื่อศึกษา

¹ หลักฐานบางแห่งว่า พ.ศ.450.

พระพุทธศาสนาและแปลคัมภีร์ต่างๆ ท่านรจนาคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่สำคัญๆ ประมาณ 13 คัมภีร์ซึ่งพุทธศาสนิกชนได้ใช้ศึกษากันมาจนถึงปัจจุบัน เช่น คัมภีร์ญาโณทโยปกรณ์ วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อรรถกถาอธิบายความพระไตรปิฎกต่างๆ เช่น อรรถกถาธรรมบท อรรถกถาชาดก อรรถกถาพระวินัย อรรถกถาพระสูตรต่างๆ เป็นต้น

ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 ถึง 17¹ เป็นยุคที่ลังกาเดือดร้อนวุ่นวายเพราะการรุกรานจากอินเดียบ้าง ความไม่สงบภายในบ้าง ในช่วงนี้เองพระภิกษุณีสงฆ์ได้สูญสิ้นไป และพระภิกษุก็ลดน้อยลงไปมาก จนกระทั่ง พ.ศ.1609 เมื่อพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 มีพระราชประสงค์จะฟื้นฟูพระพุทธศาสนา แต่ทรงหาพระภิกษุที่อุปสมบทถูกต้องแทบไม่ครบ 5 รูป จึงต้องอาราธนาพระสงฆ์จากพม่าตอนใต้มากระทำอุปสมบทกรรมในลังกา

ในรัชสมัยของพระเจ้าปراجกรมพาหุที่ 1 (พ.ศ.1697-1730) ซึ่งเป็นพระโอรสของพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 พระพุทธศาสนาในศรีลังการุ่งเรืองมาก มีการรวมคณะสงฆ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชปกครองสงฆ์ทั้งประเทศเป็นครั้งแรก ทรงสร้างวัดวาอารามด้วยศิลปกรรมที่งดงาม ทำให้ลังกากลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์และนักปราชญ์จากหลายประเทศมาศึกษาจำนวนมาก

ภายหลังรัชกาลนี้พวกทมิฬจากอินเดียก็มารุกรานอีก ได้เข้าตั้งถิ่นฐานมั่นคงและขยายอาณาเขตออกไปเรื่อยๆ อาณาจักรสิงหลต้องถอยร่นลงใต้และต้องย้ายเมืองหลวงอยู่บ่อยๆ ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญได้ยาก เพียงแต่ธำรงรักษาความมั่นคงเข้มแข็งไว้เท่านั้น ในปี พ.ศ. 2019 พระภิกษุคณะหนึ่งจากพม่ามารับการอุปสมบทที่ลังกาและนำคัมภีร์ภาษาบาลีกลับไปด้วย

ประมาณปี พ.ศ.2050 ชนชาติโปรตุเกสได้เข้ามาค้าขาย และใช้กำลังยึดครองดินแดนบางส่วนไว้พยายามบังคับชาวลังกาให้นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ทำให้พระพุทธศาสนากลับเสื่อมถอยลง จนต้องนิมนต์พระสงฆ์จากประเทศพม่ามาให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรชาวศรีลังกาอีก

ในปี พ.ศ.2200 ชาวฮอลันดาได้เข้ามาค้าขายในลังกาและช่วยขับไล่พวกโปรตุเกสออกไปได้ เมื่อฮอลันดายึดครองพื้นที่ได้จึงนำเอาคริสต์ศาสนามาเผยแพร่อีก และพยายามกีดกันพระพุทธศาสนา สถานการณ์พระพุทธศาสนาในขณะนั้นย่ำแย่ลงมาก ชาวพุทธเองก็มิวแต่รบราฆ่าฟันกัน อีกทั้งยังเกิดวิกฤตการณ์ข้าวยากหามาแพงอย่างรุนแรง พระภิกษุสงฆ์

¹ พุทธศตวรรษที่ 12 ถึง 17 หมายถึง พ.ศ.1101-1700.

อดรนทนไม่ไหวได้ทิ้งวัดวาอารามไปจนหมด แต่มีสามเณรเหลืออยู่บ้างโดยมีสามเณรสรณังกร เป็นหัวหน้าคณะ

ในปี พ.ศ.2294 สามเณรสรณังกรทูลขอให้ พระเจ้ากิตติศรีราชสิงหะ กษัตริย์ลังกาในขณะนั้น ส่งทูตมานิมนต์พระสงฆ์จากเมืองไทยไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนา สมัยนั้นตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา พระองค์ทรงส่งพระสมณทูตไทยไปจำนวน 10 รูป มีพระอุบาลีเป็นหัวหน้า ทำการบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรชาวลังกาถึง 3,000 คน ณ เมืองแคนดี สามเณรสรณังกรซึ่งได้รับการอุปสมบทในครั้งนี้ ได้รับการสถาปนาให้เป็นสมเด็จพระสังฆราชตั้งแต่นั้นมาจึงเกิดนิกายสยามวงศ์หรืออุบาลีวงศ์ขึ้น ต่อมาพระอุบาลีเถระเกิดอาพาธและได้มรณภาพในลังกานั้นเอง

ในสมัยเดียวกันนี้ มีสามเณรลังกาคณะหนึ่งเดินทางไปขอรับการอุปสมบทในประเทศพม่า แล้วกลับมาตั้งนิกายอมรปุรณิกายขึ้น อีกคณะหนึ่งเดินทางไปขออุปสมบทจากคณะสงฆ์มอญแล้วกลับมาตั้งนิกายรามัญนิกายขึ้น ในสมัยนั้นจึงมีนิกายเกิดขึ้น 3 นิกาย คือ นิกายสยามวงศ์ นิกายอมรปุรณิกาย และนิกายรามัญ ซึ่งยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ในปี พ.ศ.2345 อังกฤษเข้าครองอำนาจแทนฮอลันดา ได้ทำสนธิสัญญากับกษัตริย์ลังกาเพื่อรับประกันสิทธิของฝ่ายลังกาและเพื่อคุ้มครองพระศาสนา ครั้นต่อมาเกิดกบฏขึ้นเมื่ออังกฤษปราบกบฏได้สำเร็จจึงดัดแปลงสนธิสัญญาเสียใหม่ ทำให้ระบบกษัตริย์ลังกาสูญสิ้นตั้งแต่นั้น

ในช่วงแรกของการปกครองโดยรัฐบาลอังกฤษ พระพุทธศาสนาได้รับความเป็นอิสระ มากขึ้น ด้วยสนธิสัญญาดังกล่าว แต่ภายหลังถูกกีดกันและต่อต้านจากศาสนาคริสต์อีก รัฐบาลถูกบีบให้ยกเลิกสัญญาที่คุ้มครองพระพุทธศาสนา องค์การคริสต์เตียนผูกขาดการศึกษาทั่วประเทศ โรงเรียนชาวพุทธเหลืออยู่เพียงแห่งเดียวคือ ที่ท โดตันดูวา นอกจากนี้บาทหลวงยังโจมตีคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างรุนแรงและต่อเนื่อง แต่ไม่มีใครสามารถแก้ไขสถานการณ์ได้ จนกระทั่งท่านคุณานันทเถระได้ถือกำเนิดขึ้นใน พ.ศ.2366 ต่อมาได้ออกบวชและศึกษาพระธรรมวินัยจนแตกฉาน ท่านได้อาสาเป็นทนายแก้ต่างให้พระศาสนาด้วยการโต้วาทะกับนักบวชที่มาจากจำวงศ์ศาสนาพุทธจนได้รับชัยชนะ ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองอีกครั้ง¹

¹ กองวิชาการสถาบันพัฒนาบุคลากร, *คุณานันทเถระผู้กอบกู้พระพุทธศาสนาในศรีลังกา*, 2548 หน้า 91-99

การไต่อาทิจัดขึ้น 5 ครั้งด้วยกันในระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2408- เดือนสิงหาคม พ.ศ.2416 ศาสนิกอื่นที่มาร่วมฟังหรือได้อ่านบทไต่อาทิจากหนังสือพิมพ์ในแต่ละครั้งนั้น หลายคนเลื่อมศรัทธาจากศาสนาเดิมของตนแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนาหนึ่งในนั้นคือ เฮนรี สตีล โอลcott (Henry Steele Olcott) เขาและมาตามเฮช.พี.บลาวด์สกี ตัดสินใจเดินทางมาศรีลังกาในปี พ.ศ.2423 พอเหยียบแผ่นดินศรีลังกาที่ท่าเมืองกัลเล ทั้งสองได้ประกอบพิธีปฏิญาณตนเป็นพุทธมามกะทันที ณ วัดวิชยันทะ จากนั้นได้ฟื้นฟูพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง จัดตั้งโรงเรียนชาวพุทธขึ้น 400 โรงเรียนทั่วประเทศเพื่อแข่งขันกับโรงเรียนคริสเตียน

นอกจากนี้ยังมีชาวตะวันตกอีกหลายท่านมาศึกษาและฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา เช่น เอฟ.แอล.วูดวาร์ด (F.L.Woodward) บุตรของนักบวชนิกายโปรเตสแตนต์แห่งชาแฮม ประเทศอังกฤษ เดินทางมาถึงศรีลังกาในวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2446 ได้ช่วยสอนหนังสือที่วิทยาลัยพระพุทธานามหินทะ

ขณะนั้นวิทยาลัยมหินทะมีนักเรียนอยู่ 60 คน ศึกษากันในอาคารเรียนเก่าๆ ของชาวฮอลันดา เอฟ.แอล.วูดวาร์ด บริจาคเงินกว่า 2,000 ปอนด์ เพื่อก่อสร้างอาคารเรียนใหม่ เขาออกแบบอาคารเรียนเอง ควบคุมการก่อสร้างเอง และด้วยความทุ่มเทในการทำงาน ต่อมาไม่นานนักเรียนจึงเพิ่มขึ้นเป็น 300 คน วูดวาร์ดสอนนักเรียนวันละหลายๆ ชั่วโมง รู้จักชื่อศิษย์ทุกคนทั้งชื่อจริงและชื่อเล่น นิสัยส่วนตัวของเขาเป็นคนเคร่งครัดในวินัยมาก เขาจึงบังคับศิษย์ด้วยวินัย เป็นเหตุให้วิทยาลัยเติบโตรวดเร็วมาก เขาทำหน้าที่เป็นอาจารย์ใหญ่อยู่ 16 ปี โดยไม่รับเงินเดือน วูดวาร์ดเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายิ่งนัก จะถืออุโบสถศีลและสวมชุดขาวในวันพระจันทร์เพ็ญ จะนิมนต์พระมารับภัตตาหารที่วิทยาลัยปีละหลายๆ ครั้ง โดยเขาจะทำหน้าที่ล้างเท้าพระสงฆ์ที่ละรูปด้วยกิริยานอบน้อมอย่างยิ่ง¹

ด้วยการช่วยกันฟื้นฟูพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังของพุทธศาสนิกชนเหล่านี้ จึงทำให้ศาสนาพุทธเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง และที่สำคัญปัจจุบันศรีลังกาเป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ

5.2.2 พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออก

ประเทศในเอเชียตะวันออก ได้แก่ จีน ไต้หวัน มองโกเลีย เกาหลีเหนือ เกาหลีใต้ ญี่ปุ่น พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเป็นนิกายมหายาน โดยเริ่มต้นเผยแพร่จากอินเดียสู่จีน

¹ พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์, เมธีตะวันตกชาวพุทธเล่ม 1, หน้า 110-116

จากจีนสู่เกาหลี และจากเกาหลีสู่ญี่ปุ่น เป็นต้น ส่วนประเทศทิเบตนั้นบางตำรากล่าวว่า ได้รับพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งจะได้ขยายความในรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ประเทศจีน

สาธารณรัฐประชาชนจีน (Peoples Republic of China) มีเมืองหลวงชื่อปักกิ่ง เมืองที่ใหญ่ที่สุดคือ เซี่ยงไฮ้ ปัจจุบันจีนปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ มีประชากรมากที่สุดในโลก คือ ประมาณ 1,315,844,000 คน (พ.ศ.2548) จำนวนพุทธศาสนิกชนในจีนนั้นยากที่จะประเมินว่ามีอยู่เท่าไร จากข้อมูลในวิกิพีเดียระบุว่ามียุอยู่ประมาณ 280-350 ล้านคน¹ ในขณะที่เว็บไซต์ www.adherents.com ระบุว่า มี 102 ล้านคน อย่างไรก็ตามจีนก็เป็นประเทศที่มีพุทธศาสนิกชนมากที่สุดในโลก จีนมีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 4,000 ปี มีราชวงศ์ต่างๆ ผลัดเปลี่ยนกันปกครองสืบทอดกันมาหลายราชวงศ์ เริ่มตั้งแต่ราชวงศ์เซี่ย ชาง โจว จิน ฮั่น จิ้น เหลียง ชูย ถึง สมัย 5 ราชวงศ์ ได้แก่ ช้อง เหลียว หยวน หมิง และราชวงศ์ชิง นอกจากนี้ยังมีราชวงศ์ย่อยๆ อีกมากในที่นี้จะกล่าวเฉพาะราชวงศ์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเท่านั้น

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศจีนประมาณพุทธศักราช 608 ในสมัยของพระเจ้าฮั่นมิ่งตี้ แห่งราชวงศ์ฮั่น ตำนานกล่าวว่าคืบหนึ่งพระจักรพรรดิทรงพระสุบินไปว่ามีบุรุษทองคำหายไปทางทิศตะวันตก พระองค์จึงสอบถามขุนนางว่า ฝันเช่นนี้มีความหมายว่าอย่างไร ขุนนางผู้หนึ่งตอบว่าทางทิศตะวันตกมียอดคน (พระสัมมาสัมพุทธเจ้า) ถือกำเนิดขึ้น เมื่อได้ยินเช่นนั้น พระองค์จึงรับสั่งให้ขุนนาง 18 คน ออกเดินทางเพื่อเสาะหายอดคนผู้นั้นในที่สุดก็เดินทางมาถึงเมืองโซตาน² ได้พบพระภิกษุ 2 รูป คือ พระกาศยปะมาตังคะ กับพระธรรมรักษ์ ขุนนางจึงนิมนต์พระทั้งสองรูปนี้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ประเทศจีน

เมื่อพระเถระทั้งสองรับนิมนต์แล้ว จึงใช้ม้าขาวบรรทุกพระคัมภีร์และพระพุทธรูปไปยังเมืองโลยางนครหลวงของจีนในขณะนั้น พระเจ้าฮั่นมิ่งตี้ทรงพอพระทัยอย่างมาก และรับสั่งให้สร้างวัดขึ้นที่ด้านนอกของประตูเมืองหย่งเหมิน โดยให้ชื่อว่า วัดแปะเป่ย์ แปลว่า วัดม้าขาว เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ม้าที่บรรทุกพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา มาถือว่าวัดม้าขาวเป็นปฐมสังฆารามในประเทศจีน และพระเจ้าฮั่นมิ่งตี้เป็นปฐมกษัตริย์จีนที่นับถือพระพุทธศาสนา การอุปสมบท

¹ Wikipedia (2549).Religion in China.(ออนไลน์)

² เมืองโซตาน ปัจจุบันอยู่ในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลซินเจียง ในประเทศจีน (อยู่ในตะวันออกกลาง) ในสมัยโบราณโซตานเคยเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอินเดีย และพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่โซตานตั้งแต่ 217 ก่อนคริสต์ศักราช (หรือ พ.ศ.326)

เกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ.793 โดยพระภิกษุอินเตียชื่อ พระธรรมกาละ เดินทางไปจีนเหนือถึง เมืองโลยาง ทำพิธีผูกพัทธสีมาขึ้นและให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรจีน¹

ในยุคราชวงศ์จิ้น พวกมองโกลได้แผ่อิทธิพลมาทางภาคเหนือของจีน เข้ายึดลุ่มแม่น้ำ เหลืองไว้หมด ทำให้จีนแบ่งเป็นภาคเหนือ และได้ เรียกว่า ยุคน้ำปัก (พุทธศตวรรษที่ 8-11) ภาคเหนือเป็นมองโกล ส่วนภาคใต้เป็นจีนแท้ มีแม่น้ำแยงซีเกียงเป็นพรมแดน ในยุคน้ำปักนี้ สมณะเลิงเจียนนำคัมภีร์มหาสังฆิกะ-ภิกษุณีกรรมัน และภิกษุณีปาฏิโมกข์ มายังเมืองโลยาง และได้อุปสมบทภิกษุณีรูปแรกขึ้นในระหว่างปี พ.ศ.900-904 คือ ภิกษุณีจิงเจียน ณ ภิกษุณี-อารามฉุหลิน เมืองโลยาง²

ในสมัยพระเจ้าจู๋ยวเต้แห่งจีนเหนือทรงหลงเชื่อลัทธิเต๋าว่า จะทำยาอายุวัฒนะให้เสวย แล้วจะมีพระชนม์ 10,000 ปี แต่นักบวชเต๋าคือให้พระองค์ทำลายพระพุทธศาสนาเสีย พระเจ้า-จู๋ยวเต้จึงตรัสสั่งทำลายวัดและประหารพระสงฆ์ ในครั้งนั้นพระราชโอรสซึ่งเป็นพุทธมามกะได้ ส่งสายลับไปเตือนพระสงฆ์ให้หนีไปก่อน พระภิกษุส่วนใหญ่จึงรอดตาย แต่วัดถูกทำลายไป 30,000 กว่าวัด

หลังจากการสวรรคตของพระเจ้าจู๋ยวเต้ พระราชนัดดาของพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ สืบต่อไป กษัตริย์พระองค์นี้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาขึ้นใหม่ ในปี พ.ศ.929-พ.ศ.1077 ทรง สร้างถ้ำตุนหวงขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระกัมมัญฐาน ยุคต่อมา มีการสร้างเพิ่มขึ้น เรื่อยๆ หลายร้อยปี จนกลายเป็นสถานที่ที่มหัศจรรย์ มีถ้ำน้อยใหญ่กว่า 400 ถ้ำ ถ้ำทั้งหมดขุด ด้วยแรงงานคน ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ชาวพุทธในอดีตหาวิธีป้องกันไม่ให้พระสังฆกรรม อันธธาน จึงจารึกพระไตรปิฎกลงบนแผ่นผาภายในถ้ำต่างๆ แล้วปิดประตูถ้ำด้วยก้อนศิลา โดย หวังให้คนยุคหลังได้ศึกษา ปัจจุบันถ้ำนี้ตั้งอยู่กลางทะเลทรายโกบี เมืองตุนหวง มณฑลกานซู

พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับจนถึงสมัยพระเจ้าเหลียงบูเต้ทรงครองราชย์ พ.ศ.1022 ณ เมืองนานกิง ภาคใต้ของจีน พระองค์ได้รับฉายาว่าเป็นอโศกแห่งแผ่นดินจีน ยุคสมัยของพระองค์มีนักบวชจำนวนมาก เฉพาะเมืองโลยาง มีภิกษุและภิกษุณีถึง 2,000,000 รูป พระต่างชาติอีก 3,000 รูป³ พระเจ้าเหลียงบูเต้ทรงถือมังสวิรัต ทรงออกกฎหมายห้ามฆ่า สัตว์ทั่วประเทศ พระภิกษุจึงหันมาฉันเจหรือมังสวิรัตตามพระราชานเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน พระองค์ทรงศึกษาธรรมะและแสดงธรรมด้วยพระองค์เองอยู่เนืองๆ ทรงอุทิศพระองค์เป็น

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม 1, 2539 หน้า 197-198

²⁻³ สุชาติ หงษา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, 2549 หน้า 56-78

อุปัฏฐากพระถึง 3 ครั้ง ญาติวงศ์และข้าราชการต้องใช้เงินถึง 1 โกฏิ เพื่อไถ่พระองค์ออกมา

ปรมาจารย์ตั๊กม้อ หรือพระโพธิธรรม (Bodhidharma) ชาวอินเดียได้ เข้าไปเผยแผ่ พุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าเหลียงบูเต๋ ท่านเดินทางไปที่จีนภาคเหนือในปี พ.ศ.1069 สร้าง วัดเสี่ยวลิมยี่ หรือวัดเส้าหลินขึ้นบนภูเขาซงชัว มณฑลเหอหนัน จากนั้นก่อตั้งนิกายฉานขึ้น ฉาน หมายถึง ฉาน ในภาษาบาลี หรือ ธยาน ในภาษาสันสกฤต หรือ เซน ในภาษาญี่ปุ่น ตำนานเล่าว่า ขณะอยู่วัดเส้าหลิน ปรมาจารย์ตั๊กม้อนั่งสมาธิผิวน้ำเข้าผาอยู่ 9 ปีไม่ลุกขึ้น¹

นิกายเซนเน้นการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนาเพื่อให้เข้าถึงฉานที่เรียกว่า ชาเซน โดย ไม่อาศัยตัวหนังสือหรือปริยัติธรรมใดๆ จึงมีคำขวัญประจำนิกายว่า “ปุกलिपुनयी दिकजिनिंछिम केयिंसे चेंसुद” แปลว่า ไม่ต้องอาศัยหนังสือแต่ชี้ตรงไปยังจิตของมนุษย์ ให้เห็นแจ้งในภาวะ ที่แท้จริงแล้วบรรลุเป็นพุทธะ ต่อมานิกายเซนได้ขยายไปยังประเทศเกาหลี ญี่ปุ่น เวียดนาม และปัจจุบันเป็นที่นิยมมากในตะวันตก

ปรมาจารย์ตั๊กม้อยังเป็นผู้ให้กำเนิดวิชากังฟูวัดเส้าหลินซึ่งโด่งดังไปทั่วโลกอีกด้วย ในตอนนั้นท่านเห็นว่า พระมีสุขภาพอ่อนแอ ไม่สามารถเจริญกรรมฐานได้อย่างเคร่งครัด จึงหาวิธีให้พระฝึกฝืนร่างกายควบคู่กับปฏิบัติธรรม เริ่มแรกกังฟูจึงไม่ได้ฝึกเพื่อการต่อสู้ แต่เป็นหนทางเข้าสู่แก่นธรรมะ ภายหลังถูกดัดแปลงเป็นวรยุทธ์สำหรับการสู้รบ ในสมัย ราชวงศ์ถัง (พ.ศ.1161-1450) การฝึกวิทยายุทธของวัดเส้าหลินได้รับการสนับสนุนจาก ราชสำนักอย่างเต็มที่ถึงขนาดมีกองทัพพระ ยามศึกสงครามจะให้พระภิกษุลาสิกขาไปป้องกัน ประเทศ พอเสร็จศึกจึงกลับมาบวชใหม่

มหันตภัยคุกคามพระพุทธศาสนา ในช่วง พ.ศ.1117-1120 มหันตภัยใหญ่หลวง ได้เกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนาในแคว้นจิว คือ มีการยกเลิกพระพุทธศาสนาและลัทธิเต๋า บังคับ ให้พระสงฆ์ลาสิกขา 2,000,000 รูป ยึดวัดและหลอมพระพุทธรูปเพื่อเอาทองคำและทองแดง ไปทำทองแท่งและเหรียญกษาปณ์ ในยุคพระเจ้าเฮียนตง ห้ามมีการสร้างวัด หล่อพระพุทธรูป และพิมพ์พระสูตรโดยไม่ได้รับอนุญาต ผู้ที่จะบวชต้องสวดพระสูตรได้ 1,000 หน้า หรือเสีย ค่าบวชให้หลวง 100,000 อีแปะ

ต่อมาปี พ.ศ.1388 รัชสมัยจักรพรรดิบูจิง ทรงเลื่อมใสลัทธิเต๋า ทรงแต่งตั้งนักบวชเต๋า เป็นเสนาบดี มีการโต้ว่าที่กันระหว่างพระภิกษุกับนักบวชเต๋า ฝ่ายพระภิกษุได้รับชัยชนะ

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม 1, 2539 หน้า 202

พระเจ้าบุ่งไม่พอพระทัย ทรงสั่งทำลายวัดกว่า 4,600 วัด ทำลายเจดีย์และวิหารกว่า 40,000 แห่ง บังคับให้ภิกษุและภิกษุณีสึกมากกว่า 260,000 รูป สมัยพระเจ้าซึ่งทรงบังคับให้ภิกษุครองจีวรแบบเต่าบางยุคหน่วยงานราชการขายบัตรอุปสมบทคนมีศรัทธาแต่ไม่มีเงินก็ไม่ได้บวช พระภิกษุต้องเสียภาษี ยกเว้นผู้พิการหรือมีอายุ 60 ปี เช่น รัชกาลพระเจ้ายิ่นจงในปี พ.ศ.1578

ราชวงศ์ถังยุคทองของพุทธจักร หลังจากที่พระพุทธศาสนาในแคว้นจิวถูกทำลายไป ต่อมาได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ในสมัยราชวงศ์ซุ่ย (พ.ศ.1132-1161) และได้รับการพัฒนาให้เจริญรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ.1161-1450) โดยเฉพาะยุคถังไท่จงฮ่องเต้ สมัยนี้มีความเจริญทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร มีการสร้างวัดขึ้นหลายแห่ง มีการแปลพระสูตรจากภาษาบาลีเป็นภาษาจีนมากมาย และที่สำคัญมีนักปราชญ์คนสำคัญเกิดขึ้นคือ พระถังซำจั๋ง และสมณะอี้จิง

พระถังซำจั๋ง เป็นนักปราชญ์ชาวพุทธคนสำคัญ คำว่า ถังซำจั๋ง แปลว่า ผู้ทรงพระไตรปิฎกแห่งราชวงศ์ถัง¹ ท่านถือกำเนิดในตระกูลเงินในปี พ.ศ.1143 ณ เมืองโลยาง ปัจจุบันอยู่ในมณฑลเหอหนาน มีนามเดิมว่า เฉินสุ่ย เข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์เมื่ออายุได้ 13 ปี มีฉายาว่า ฮวนฉาง หรือหวนฉาง หรือเฮียนจัง เมื่อบวชแล้วก็ตั้งใจศึกษาพระพุทธศาสนาจนแตกฉาน แต่เมื่อศึกษาไปมากเข้าท่านเกิดความสงสัยและขัดแย้งในใจ คัมภีร์ประกอบการณ์คว่ำก็มีน้อย ท่านจึงมีความคิดที่จะไปศึกษาให้ถึงต้นแหล่งคือ ประเทศอินเดีย

ในปี พ.ศ.1173 ท่านจึงตัดสินใจออกเดินทาง เส้นทางไปนั้นอันตรายมาก ต้องผ่านทะเลทรายร้อนระอุและเทือกเขาอันหนาวเหน็บ ก่อนหน้านั้นมีภิกษุหน้าบร้อยๆ รูปเดินทางไปแล้วแต่ส่วนใหญ่สิ้นชีวิตในระหว่างทาง กวีจีนจึงเขียนโคลงไว้ว่า “ชื่อเจี่ยเซ่งแปะ กุยก้อจ๊ีบ เอ้าเจี่ยอังใจ จุ้ยเจี่ยลั้ง” แปลว่า ในยามไปสิ มีจำนวนหน้าบร้อย ครั้นยามกลับเล่าก็เหลือไม่ถึงสิบบุคคลผู้อยู่ภายหลังไหนเลยจะทราบถึงความยากลำบากของผู้ที่ไปก่อน²

ก่อนเดินทาง มีผู้หวังดีเตือนถึงอันตรายดังกล่าว แต่พระถังซำจั๋งยืนยันว่า อาตมาตั้งใจจะไปเยือนดินแดนศักดิ์สิทธิ์และศึกษาธรรม อาตมาจะไม่เสียใจเลยหากต้องตายระหว่างเดินทาง ในที่สุดท่านจึงออกเดินทาง เส้นทางที่ใช้ต้องผ่านทะเลทรายตะกลามากัน (Taklamakan) ซึ่งแปลว่า เข้าได้แต่ออกไม่ได้ เป็นหนึ่งในทะเลทรายที่อันตรายที่สุดในโลก ชาวจีนเรียกว่า ทะเลทรายมรณะ กระบอกน้ำของท่านตกลงบนพื้นระหว่างเดินทาง น้ำที่มีอยู่ก็

¹ สิริวัฒน์ คำวันสา, พุทธศาสนาในอินเดีย, 2545 หน้า 183-184

² เสถียร โพธิ์นทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม 1, 2539 หน้า 205

ไหลออกจมหายไปในผืนทรายจนหมดสิ้น ท่านต้องอดน้ำอยู่ 4 วันครึ่งกว่าจะเจอแหล่งน้ำ

หลังจากเดินทางมาได้ 1 ปีก็ถึงอินเดีย และพักอยู่ 19 ปี ระหว่างนั้นได้ไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยนาลันทาอยู่ 5 ปี โดยเป็นศิษย์ของอธิการบดีศีลภัทร หลังจากศึกษาพระไตรปิฎกจนแตกฉานแล้ว จึงเดินทางกลับประเทศจีนโดยนำคัมภีร์กลับไปกว่าพันเล่ม เมื่อพระเจ้าถังไท่จงมหาราชทรงทราบว่าท่านมาถึงพรมแดนจีนแล้ว ทรงปีติโสมนัสมาก ให้จัดขบวนเกียรตินิยาศ์ไปรับในฐานะเป็นบุรุษอาชาไนยของชาติ ในวันที่เข้าสู่นครเซียงอัน ทรงรับสั่งให้ราษฎรทุกบ้านที่ขบวนผ่านตั้งโต๊ะบูชาหน้าบ้าน

พระถังซัมจั๋งทุ่มเทแปลคัมภีร์ที่เอาชีวิตเป็นเดิมพันอัญเชิญมาออกสู่ภาษาจีน แปลทั้งหมด 74 คัมภีร์ นับเป็นจำนวนล้านได้พันกว่าผูก ในปี พ.ศ.1183 ท่านยังเขียนบันทึกการเดินทางตามหาพระไตรปิฎกไว้ด้วย โดยให้ชื่อว่า “ต้าถังชียุจี” หมายถึง จดหมายเหตุการเดินทางสู่ดินแดนตะวันตกของมหาราชวงศ์ถัง บันทึกนี้เป็นประโยชน์อย่างมากต่อนักการศึกษาในยุคหลัง สำหรับใช้เป็นคู่มือในการสำรวจวัดโบราณในอินเดีย เพราะเป็นบันทึกที่แม่นยำมากจนได้ชื่อว่าเป็นผู้นำทางที่ไม่เคยพลาดเลยในอินเดีย เมื่อท่านอายุได้ 64 ปีเกิดอาพาธและมรณภาพลงท่ามกลางความเศร้าเสียใจของชาวจีนทั้งชาติ พระเจ้าถังเกาจงทรงให้ข้าราชการทั้งประเทศหยุดงาน 3 วัน เพื่อไว้อาลัย ในวันฝังศพมีคนมาร่วมพิธี 2,000,000 คน¹

พระไตรปิฎกฉบับแรกของโลก เมื่อราชวงศ์ซ่งได้รับการสถาปนาขึ้นโดยพระเจ้าไท่โจ้วองค์เตีในปี พ.ศ.1503 พระองค์ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาด้วยการพิมพ์พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา และฎีกา เป็นฉบับแรกของโลก เนื่องจากจีนเป็นชาติแรกที่พิมพ์หนังสือได้ ชาวยุโรปได้รับรู้เรื่องกระดาดและการพิมพ์หลังจากจีนเกือบ 400 ปี พระไตรปิฎกฉบับนี้จัดพิมพ์ลงบนแผ่นไม้ทั้งหมด 130,000 แผ่น หอสมุดแห่งชาติประเทศไทยได้จัดเก็บตัวอย่างจำลองของพระไตรปิฎกฉบับนี้ไว้ด้วย หลังจากราชวงศ์ซ่งแล้ว พระพุทธศาสนาก็เริ่มเสื่อมลงอีก ลัทธิขงจื้อมีอิทธิพลสูงกว่า เนื่องจากยุคหลังพระสงฆ์ไม่ค่อยศึกษาหาความรู้จึงไม่มีความองอาจในการเทศน์สอน ปัญญาชนจึงหันไปนับถือขงจื้อที่ส่งเสริมการศึกษา

กบฏไต้เผง ในสมัยราชวงศ์ชิงหรือแมนจู (พ.ศ.2187-2455) เริ่มมีนักล่าอาณานิคมตะวันตกเข้ามาและนำคริสต์ศาสนามาเผยแพร่ด้วย มีชาวจีนคนหนึ่งชื่อ ชิวฉวน เข้ารีตนับถือคริสต์ หากพรรคพวกได้มากจึงตั้งกลุ่มกบฏขึ้นชื่อ ไต้เผง แปลว่า มหาสันติ พวก

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม 1, 2539 หน้า 209-210.

กบฏโฆษณาว่า พระยะโฮวาสั่งให้ทำลายพระพุทธศาสนา ลัทธิขงจื้อ เต้า และราชวงศ์แมนจู ให้หมด สร้างโลกคริสเตียนใหม่ในเมืองจีน กบฏไท่ผิง ใช้เวลารบ 16 ปี ยึดจีนได้ 1 ใน 3 ตั้งเมืองหลวงขึ้นที่นานกิง บังคับให้ประชาชนเข้ารีต แล้วทำลายวัดและศาลเจ้า ฆ่าคน 20 ล้านคน วัดในเขตของกบฏจำนวนพันๆ ร้างโดยไม่มีทางบูรณะใหม่ขึ้นเลย

สมัยสาธารณรัฐ ดร.ซุน ยัตเซ็น ก่อการปฏิวัติเปลี่ยนการปกครองจากระบอบกษัตริย์เป็นสาธารณรัฐในปี พ.ศ.2454 เนื่องจากไม่พอใจการปกครองของกษัตริย์ซึ่งเห็นแก่ประโยชน์ตนมากกว่าประเทศชาติ สถานการณ์พระพุทธศาสนาในยุคสาธารณรัฐนั้นค่อนข้างตกต่ำ ศาสนาพุทธเป็นเหมือนวัตถุโบราณที่ถูกลืม ปัญญาชนรุ่นใหม่หันไปนับถือคริสต์ศาสนาซึ่งมาควบคู่กับระบอบการปกครองใหม่อันเป็นสิ่งทันสมัยสำหรับชาวจีน แต่ยุคนี้ก็ยังมีพระภิกษุและภิกษุณีอยู่มากพอสมควรคือ 738,000 รูป มีวัดประมาณ 267,000 วัด

ยุคสาธารณรัฐประชาชนจีน ยุคสาธารณรัฐอยู่ได้เพียง 38 ปีเท่านั้น ประเทศจีนก็มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองอีกครั้งใน พ.ศ.2492 เหมาเจ๋อตุงผู้นำพรรคคอมมิวนิสต์จีนมีชัยต่อเจียงไคเช็คผู้นำพรรคก๊กมินตั๋งในสงครามกลางเมือง เจียงไคเช็คจึงหนีไปอยู่เกาะไต้หวัน พร้อมประชาชนจำนวนหนึ่ง เหมาเจ๋อตุงปกครองด้วยลัทธิมาร์กซิสซึ่งขัดแย้งกับพระพุทธศาสนา โดยถือว่า พระเป็นกาฝากสังคม มีการบีบคั้นให้พระลาสิกขา ผู้ไม่สึกก็ให้ทำนาและปลูกข้าว วัดเกือบทุกแห่งถูกสั่งปิด พระภิกษุหลายรูปหลบหนีไปเกาะไต้หวันและปักหลักเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่นั่น จนปัจจุบันไต้หวันเป็นประเทศหนึ่งที่พระพุทธศาสนาแข็งแกร่งมีชื่อเสียงระดับโลก เช่น วัดฝอกงวั้น ซึ่งมีท่านชิงหวินต้าซือเป็นผู้นำ วัดนี้ได้ขยายสาขาออกไปกว่า 250 ประเทศทั่วโลก¹

หลังจากเหมาเจ๋อตุงถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ.2519 เต็งเสี่ยวผิงเข้ารับตำแหน่งในฐานะผู้นำรัฐบาลแทน ยุคนี้ได้ผ่อนคลายความเข้มงวดลง ทำให้พระพุทธศาสนาฟื้นตัวขึ้นอีกครั้ง ในวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ.2546 หนังสือพิมพ์ลงข่าวว่ามีการค้นพบพระบรมสารีริกธาตุ 21 องค์ที่วัดหวาหลิน เขตลี่วาน นครกวางโจว สื่อจีนระบุว่า พระบรมสารีริกธาตุมักปรากฏเมื่อบ้านเมืองมีสันติสุขและสูญหายเมื่อบ้านเมืองเดือดร้อน นับตั้งแต่ยุคเต็งเสี่ยวผิงเป็นต้นมาพระพุทธศาสนาในจีนจึงค่อยๆ ฟื้นตัวขึ้นตามลำดับ จนปัจจุบันจีนเป็นประเทศที่มีพุทธศาสนิกชนมากที่สุดในโลก

¹ พระเถระชินตัง. อ้างในเดลินิวส์. (2549) เผยแผ่พระพุทธศาสนา : ยุทธวิธีที่ต้องปรับเปลี่ยน.(ออนไลน์)

นิกายในประเทศจีน จีนเป็นต้นแหล่งของพระพุทธศาสนาหลายนิกายซึ่งต่อมาได้เผยแผ่ไปยังประเทศต่างๆ ทั่วโลก โดยนิกายที่สำคัญๆ มีดังนี้คือ นิกายสังฆธรรมปุณทริก หรือเทียนไท่ นิกายสุขาวดี หรือเจิ้งไท่จง และนิกายอูยาน หรือเซน เป็นต้น สำหรับนิกายเซน ได้กล่าวไว้แล้วในประวัติของพระโพธิธรรม ในที่นี้จะกล่าวถึงอีก 2 นิกายดังนี้

1. **นิกายสังฆธรรมปุณทริก** เป็นนิกายที่ยึดพระสังฆธรรมปุณทริกสูตรเป็นแม่บท ซึ่งพระสูตรนี้ยังไม่มีข้อมูลแน่ชัดว่าแต่งขึ้นที่ไหน เมื่อใด และด้วยภาษาอะไร ตัวพระสูตรได้รับการแปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีน 6 ครั้ง ครั้งแรกในปี พ.ศ.798 ฉบับที่ได้รับการยอมรับและนิยมศึกษากันมากที่สุดคือ ฉบับของพระกุมารชีวะซึ่งแปลในปี พ.ศ.949 สังฆธรรมปุณทริกสูตร มีชื่อเสียงเด่นขึ้นมาเมื่อพระตี้เจีย (พ.ศ.1081-1140) แห่งภูเขาเทียนไท่ ได้รู้แจ้งสัจธรรมของสังฆธรรมปุณทริกสูตรแล้วก่อตั้งเป็นนิกายสังฆธรรมปุณทริก (ฮวบฮัวจง) ขึ้น หรือเรียกว่า นิกายเทียนไท่ ตามชื่อสำนัก

นิกายนี้สอนว่า ด้วยหลักแห่งสังฆธรรมปุณทริกสูตรเท่านั้นที่จะทำให้ทุกคนสามารถบรรลุพุทธภาวะได้อย่างเสมอภาคกัน พระสูตรนี้เป็นการเปิดเผยความลึกลับสุดยอดแก่พระสาวกทั้งปวงก่อนที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะปรินิพพาน

สังฆธรรมปุณทริกสูตร แปลเป็นภาษาจีนว่า เมียวโฮเร็งเงเคียว คำว่า เมียวโฮ คือ พระสังฆธรรม คำว่า เร็งเง แปลว่า ดอกบัวขาว หรือ ปุณทริก คำว่า เคียว แปลว่า สูตร ส่วนในภาษาอังกฤษ สังฆธรรมปุณทริกสูตร แทนด้วยคำว่า Lotus Sutra

ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่จากจีนไปสู่เกาหลีและจากเกาหลีไปสู่ญี่ปุ่น นิกายสังฆธรรมปุณทริกสูตรก็ถูกนำไปเผยแผ่ด้วย ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่นิกายนี้ในญี่ปุ่นคือ พระไซโจ แห่งสำนักสงฆ์บนภูเขาฮิเออิ และพระนิชิเร็น

2. **นิกายสุขาวดี** นิกายสุขาวดีก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.945 สมัยราชวงศ์จิ้นโดยพระฮุยเอี้ยง ท่านพำนักอยู่ที่วัดตังนิ่มยี่ บนภูเขาหลิวชิว มณฑลกังไส บนภูเขาซุดสระใหญ่ ปลุกดอกบัวขาวเต็มสระ ท่านฮุยเอี้ยงพร้อมสาวกหลายพันคนนั่งสวดมนต์หน้าสระนี้ โดยสมมติว่า สระน้ำแห่งนี้เป็นสระทิพย์ในแดนสุขาวดี ซึ่งท่านเหล่านั้นต่างตั้งใจปรารถนาจะไปเกิด

เบื้องต้นสำนักนี้อาศัยข้อความในพระสูตร ชื่อ พุทธอูยานสาครสูตร คือ เฟ่งจิตถึงพระอมิตาภพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ ต่อมาได้มีการพัฒนารูปแบบคำสอนไปตามลำดับ นิกายนี้ไม่มีหลักอภิปรายที่ซับซ้อนให้ต้องคิดมาก เหมาะกับสามัญชนทั่วไป

พระชานเตา (Shan tao) สรุปหัวใจหลักของนิภาษนี้ไว้ 3 ประการคือ

1. ลิ่ง แปลว่า ความเชื่อ ต้องปลูกศรัทธาอย่างซาบซึ้งในองค์พระอมิตาภะ

2. จ้วง แปลว่า ตั้งปณิธานอธิษฐานเพื่อไปเกิดในแดนสุขาวดีอย่างแน่วแน่

3. เห่ง คือ ปฏิบัติกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในกุศลธรรม โดยเฉพาะการเปล่งคำบูชาพระอมิตาภพุทธเจ้าว่า นโม อมิตาภาย พุทธาย ภาษาจีนว่า นัมบู ออหนี ท่อฮุด ภาษาญี่ปุ่นว่า นัมบู อมิตา บุตสึ ภาษาญวนว่า นามโบ อาฮิด้า เฟ็ก โดยต้องท่องวันละหลายๆ หน ยิ่งมากยิ่งดี ภาวนาด้วยการนับลูกประคำ ประคำเม็ดหนึ่งต่อภาวนาบทหนึ่ง

2. ประเทศเกาหลี

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว ในปี พ.ศ.2491 คาบสมุทรเกาหลีถูกแบ่งเป็นสองส่วน คือเกาหลีเหนือปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์และเกาหลีใต้ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย เกาหลีเหนือ (North Korea) มีชื่อเป็นทางการว่า สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเกาหลี (Democratic Peoples Republic of Korea : DPRK) มีเมืองหลวงชื่อ เปียงยาง และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด เกาหลีเหนือมีประชากรประมาณ 23,113,019 คน (พ.ศ.2549) ส่วนใหญ่ไม่มีศาสนา เพราะระบอบคอมมิวนิสต์ไม่สนับสนุนศาสนา มีพุทธศาสนิกชนนิกายเซนอยู่เพียง 400,000 คน (1.67%) ลดลงจากเดิม 23.33% วัดมีอยู่ 300 วัด และมีคริสต์ศาสนิกชนประมาณ 12,000 คน (0.05%)¹

เกาหลีใต้ (South Korea) มีชื่อเป็นทางการว่า สาธารณรัฐเกาหลี (Republic of Korea) มีเมืองหลวงชื่อ โซล และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด เกาหลีใต้มีประชากรประมาณ 47,817,000 คน นับถือศาสนาพุทธมหายานประมาณ 25% นับถือศาสนาคริสต์ 25% นับถือศาสนาขงจื้ออีก 2%² และมีกลุ่มที่ไม่เชื่อในพระเจ้าอีก 30-52% (Nonbeliever in God) หรือประมาณ 14,579,400-25,270,960 คน³ เกาหลีใต้เป็นประเทศที่มีภิกษุณียุอยู่จำนวนมาก ในปัจจุบันมีอยู่ประมาณ 10,000 รูป⁴ พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ประเทศเกาหลีเมื่อปี พ.ศ.915 โดย

¹ วิกิพีเดีย (2549).ประเทศเกาหลีเหนือ.(ออนไลน์)

² วิกิพีเดีย (2549).ประเทศเกาหลีใต้.(ออนไลน์)

³ Zuckerman, Phil. (2548) “Atheism: Contemporary Rates and Patterns”, chapter in The Cambridge Companion to Atheism, ed. by Michael Martin, Cambridge University Press: Cambridge, UK. อ้างใน www.adherents.com (2548) The Largest Atheist / Agnostic Populations.(ออนไลน์)

⁴ สุชาติ หงสา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, 2549 หน้า 161.

พระธรรมทูตชุดา ท่านนำนิกายมหายานจากจีนมาสู่อาณาจักรโกกูเรียวคือเกาหลีในปัจจุบัน

สมัยก่อนเกาหลีประกอบด้วย 3 อาณาจักรคือ โกกูเรียว ปักเจ และซิลลา ซึ่งปกครองคาบสมุทรเกาหลีและบางส่วนของแมนจูเรีย ตั้งแต่ศตวรรษที่ 1 ก่อนคริสตกาลถึงคริสต์ศตวรรษที่ 7 ผู้นำทั้ง 3 อาณาจักรยกพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ต่อมาอาณาจักรซิลลาสามารถรวมแคว้นทั้งสามให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้ในปี พ.ศ. 1200 ทำให้ประเทศเป็นปึกแผ่นมั่นคงรัฐบาลให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง มีการจัดพิมพ์พระไตรปิฎก 1,600 หน้าด้วยตัวพิมพ์ไม้แกะ และจารึกพระคัมภีร์เป็นจำนวน 50,000 กว่าเล่ม ยุคนี้พระพุทธศาสนาจึงเจริญรุ่งเรืองมาก

อาณาจักรซิลลาปกครองเกาหลีอยู่ได้ 278 ปี ก็พ่ายแพ้แก่อาณาจักรโกกูเรียวในปี พ.ศ. 1478 ราชวงศ์นี้ก็มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์จะนิมนต์พระภิกษุหนึ่งรูปเป็นที่ปรึกษา ยุคนี้มีการสร้างวัดวาอารามจำนวนมาก และมีวัฒนธรรมอย่างหนึ่งเกิดขึ้นคือ ครอบครัวเกาหลีที่มีลูกชาย 4 คน ต้องให้บวชเป็นพระ 1 คน

เนื่องจากพระเกาหลีบวชในนิกายมหายานเมื่อบวชแล้วก็จะมียกกรรมสงฆ์ที่แตกต่างจากนิกายเถรวาท เช่น ต้องทำนา ทำกิมจิ เก็บผลไม้ เป็นต้น การทำนานั้นจะทำเป็นกลุ่มใหญ่ในปลายเดือนมิถุนายน โดยขณะดำเนินาพระภิกษุจะพับขาทางเกยถอดเสื้อคลุมออกแล้วเข้าแถวดำเนิน มีพระสองรูปถือเชือกยาวเพื่อจัดแถวให้ตรง ส่วนการทำกิมจินั้นคือการทำผักดองจากกะหล่ำและหัวไชเท้าเพื่อเตรียมไว้ฉันในฤดูหนาว และยังมีการเก็บผลไม้ เช่น เกาลัด ผลต้นสน และลูกพลับสุก สำหรับฉันในฤดูหนาว

พระเกาหลีจะนิยมบำเพ็ญทุกรกิริยาล้ายกับสมัยที่พระลัทธิธุดงค์โพธิสัตว์ออกบวชใหม่ๆ เช่น อดอาหาร ฉันอาหารดิบ ไม่เอนหลังนอน ไม่พูด เหน็บตัวเอง และมีการปลีควิเวกไปอยู่ในหุบเขาโดยไม่ปลงผม หนวด และเครา

การห้ามภักตร์หรือการอดอาหาร เป็นที่นิยมกันมากในเกาหลี ใช้เวลาประมาณ 3 วันถึง 2 อาทิตย์ เพราะเชื่อว่าเป็นการรักษาโรคเรื้อรังได้ทุกชนิด ส่วนการเหน็บมือตัวเอง ทำเพื่อบูชาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บางรูปก็ทำเพื่อความมั่นคงในการบวช บ้างก็ทำเพื่อเสี่ยงการเกณฑ์ทหาร แต่บางรูปทำเพื่อความมีชื่อเสียงต้องการให้ฆราวาสเคารพนับถือยิ่งขึ้น

ในปี พ.ศ. 1935-2453 พระพุทธศาสนาในเกาหลีเข้าถึงยุคเสื่อม เนื่องจากราชวงศ์โชซอนขึ้นมามีอำนาจ และเชิดชูลัทธิขงจื้อให้เป็นศาสนาประจำชาติ มีคำสั่งห้ามบวชพระ พระสงฆ์จึงหนีออกไปอยู่อย่างสงบตามชนบทและป่าเขา

เกาหลีใต้ภายใต้การปกครองของญี่ปุ่นในปี พ.ศ.2453 ญี่ปุ่นส่งเสริมให้พระสงฆ์มีครอบครัวได้ และสนับสนุนให้ดำรงชีวิตเหมือนฆราวาส ทั้งนี้เพราะญี่ปุ่นต้องการทำลายวัฒนธรรมของเกาหลีซึ่งถูกหล่อหลอมขึ้นจากคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา หากสามารถเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของพระภิกษุได้ ก็จะทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิมได้ด้วย

พระเกาหลีมีครอบครัว เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นสนับสนุนการมีครอบครัว พระสงฆ์เกาหลีจำนวนมากจึงเริ่มมีครอบครัวอย่างเจียบๆ เพราะช่วงแรกๆ ยังไม่เป็นที่ยอมรับในวงกว้าง และก่อนหน้านี้เคยมีผู้นำเสนอขอให้พระมีครอบครัวมาก่อนแล้วแต่ไม่ได้รับการอนุมัติ ในปี พ.ศ.2422 พระชาวเกาหลีชื่อ ฮันยงกัน ได้ยื่นฎีกาต่อคณะรัฐมนตรีญี่ปุ่นและคณะผู้บริหารฝ่ายสงฆ์ เพื่อเรียกร้องให้ยกเลิกข้อห้ามภิกษุภิกษุณีมีครอบครัว โดยมีเหตุผลดังนี้

1) ถ้าไม่อนุญาตให้พระภิกษุมีครอบครัว ก็จะมีพระลาสิกขาเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ถ้าอนุญาต พระก็จะอยู่ในสมณเพศต่อไปได้ สามารถมีทายาทสืบพระพุทธศาสนาเพื่อแข่งขันกับศาสนาอื่นได้ และในปัจจุบันพระที่มีครอบครัวโดยไม่เปิดเผยก็มีอยู่แล้ว จึงก่อให้เกิดความละอายโดยไม่จำเป็น

2) พระฮันยงกันอ้างว่า หลักคำสอนในศาสนาพุทธถือว่า การถือเพศพรหมจรรย์ หรือไม่ถือพรหมจรรย์ไม่ได้แตกต่างกันเลย การไม่ถือพรหมจรรย์นั้นจะทำให้พระภิกษุมีประสบการณ์ชีวิตในโลกเพิ่มขึ้น

ข้อเสนอรัฐบาลไม่ได้อนุมัติ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกระแสต่อต้านมีมากกว่า แต่ในที่สุดเดือนตุลาคม พ.ศ.2469 สภาสงฆ์แห่งเกาหลีภายใต้การควบคุมของญี่ปุ่นมีมติเห็นชอบให้พระเกาหลีมีครอบครัวได้ ผลการตัดสินใจครั้งสำคัญนี้เป็นจุดเริ่มต้นแห่งความแตกแยกระหว่างพระภิกษุที่ถือพรหมจรรย์กับพระภิกษุที่มีครอบครัว¹

อย่างไรก็ตามพระที่มีครอบครัวต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตอย่างมาก เนื่องจากต้องมียาได้มาเลี้ยงครอบครัว ต้องทำงานแบบฆราวาส จึงไม่มีเวลาศึกษาพระธรรมวินัย ไม่มีเวลาฝึกสมาธิ และเผยแผ่คำสอนพระพุทธศาสนา ที่สำคัญที่สุดอันเป็นความประสงค์ของญี่ปุ่นคือ ไม่มีเวลาปลุกกระตมมวลชนต่อต้านญี่ปุ่น จึงทำให้ปกครองง่าย

ในปี พ.ศ.2488 ช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ 2 กองทัพสหภาพโซเวียต และสหรัฐอเมริกาเข้ายึดเกาหลีจากญี่ปุ่น และแบ่งประเทศออกเป็น 2 ส่วน คือ เกาหลีเหนือ (North Korea) และเกาหลีใต้ (South Korea)

¹ สุชาติ หงสา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, 2549 หน้า 116-117

เมื่อเกาหลีพ้นจากการปกครองของญี่ปุ่นแล้ว ชาวพุทธโดยเฉพาะพระสงฆ์ในเกาหลีใต้ได้เคลื่อนไหว มีการประชุมใหญ่แล้วลงมติให้รัฐบาลยกเลิกข้อบังคับต่างๆ ที่ขัดแย้งกับหลักพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งให้คณะสงฆ์ปกครองตนเอง โดยมีสำนักงานอยู่ในนครหลวงและจังหวัดต่างๆ มีการประชุมเพื่อตราธรรมนูญปกครองคณะสงฆ์ขึ้นในปี พ.ศ.2489 ส่วนเกาหลีเหนือนั้นปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ ซึ่งไม่สนับสนุนศาสนาใดๆ จึงไม่มีความเคลื่อนไหวทางศาสนามากนัก

ผลจากการเคลื่อนไหวให้มีการยกเลิกกฎต่างๆ เช่น การอนุญาตให้พระมีครอบครัว เป็นต้น ทำให้เกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงระหว่างพระที่ประพฤติพรหมจรรย์กับพระที่มีครอบครัว ในที่สุดในปี พ.ศ.2505 คณะสงฆ์เกาหลีจึงแตกออกเป็น 2 นิกาย คือ นิกายโซกาย และนิกายแดโก ซึ่งนิกายโซกายคือพระที่ถือพรหมจรรย์ ส่วนนิกายแดโกคือพระที่มีครอบครัว นิกายโซกายนั้นได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลและศาลสูงสุดตัดสินให้มีสิทธิปกครองทุกวัดในประเทศรวมทั้งนิกายแดโกด้วย แต่ถึงกระนั้นก็ไม่สามารถยังข้อขัดแย้งให้สงบลงได้

ปัจจุบันพระพุทธศาสนาในเกาหลีเป็นนิกายเช่นผสมกับความเชื่อในพระอมิตาภ-พุทธเจ้าและพระเมตไตรยโพธิสัตว์ พระสงฆ์มีความคิดก้าวหน้าทันเหตุการณ์ ตื่นตัวที่จะปรับปรุงตนให้ทันโลกอยู่เสมอ การพัฒนาพระสงฆ์เน้นไปที่การศึกษาซึ่งสอดคล้องกับทิศทางของรัฐบาล ชาวเกาหลีมีสถิติอ่านออกเขียนได้ถึง 95% ข้อมูลในปี พ.ศ.2526 ระบุว่ามียุทธศาสนิกชนอยู่ 11,130,288 คน ฝ่ายหญิง 7,160,704 คน ฝ่ายชาย 3,969,584 คน มีวัดที่ลงทะเบียน 3,163 วัด และไม่ลงทะเบียนอีก 4,090 วัด มีพระภิกษุจำนวน 14,206 รูป และภิกษุณี 6,549 รูป ส่วนมากเป็นนิกายโซกาย คือนักบวชที่ประพฤติพรหมจรรย์

เกาหลีใต้มีมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาอันเก่าแก่คือ ดงกุก สร้างในปี พ.ศ.2449 ประกอบด้วยวิทยาลัย 9 แห่ง และบัณฑิตวิทยาลัย 4 แห่ง มีนักศึกษาชายหญิงประมาณ 15,000 คน มีหลักสูตรอบรมพิเศษสำหรับภิกษุและภิกษุณี มหาวิทยาลัยแห่งนี้มีโครงการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับเกาหลีในปี พ.ศ.2507 โดยการนำของคณะสงฆ์ มีคณะกรรมการแปล 65 คน ออกตีพิมพ์เดือนละ 1 เล่ม จนกว่าจะครบ 240 เล่ม ระยะเวลาดำเนินโครงการ 45 ปี นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมสำหรับภิกษุ ภิกษุณี สามเณร และสามเณรีด้วย โดยเปิดโอกาสให้ฆราวาสเข้าเรียนร่วมกับนักบวชได้

คณะสงฆ์เกาหลีใต้ยังมีสถานศึกษาฝ่ายสามัญระดับต่างๆ ด้วย เปิดรับนักเรียนชายหญิงทั่วไป มีคฤหัสถ์เป็นผู้บริหาร แต่อยู่ในความควบคุมของคณะกรรมการฝ่ายการศึกษา

ของคณะสงฆ์ โดยแบ่งประเภทของสถาบันได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยและวิทยาลัย	3 แห่ง
โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย	11 แห่ง
โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น	16 แห่ง
โรงเรียนประถมศึกษา	3 แห่ง
โรงเรียนอนุบาล	7 แห่ง

สำหรับภิกษุณีในเกาหลีได้นั้น เป็นผู้มีความรู้ความสามารถปฏิบัติศาสนกิจเคียงบ่าเคียงไหล่กับพระภิกษุได้เป็นอย่างดี ผู้หญิงเกาหลีนิยมบวชเป็นภิกษุณีตั้งแต่อายุ 20-40 ปี โดยบวชเป็นสามเณรถือศีล 10 อยู่ 2 ปี แล้วเรียนในมหาวิทยาลัยหลักสูตร 3-5 ปี จากนั้นจึงบวชเป็นภิกษุณี ถือศีล 368 ข้อ การปกครองภิกษุณีนั้นขึ้นต่อองค์การการปกครองคณะสงฆ์ทั้งหมด จึงทำให้สงฆ์สองฝ่ายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในแต่ละวัดจะมีภิกษุณีเป็นเจ้าอาวาส

3. ประเทศญี่ปุ่น

ประเทศญี่ปุ่น (Japan) มีเมืองหลวงชื่อ โตเกียว และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด ประชากรญี่ปุ่นมีประมาณ 128,085,000 คน (พ.ศ.2548) พุทธศาสนิกชนมีประมาณ 89,650,000 คน ซึ่งมากเป็นอันดับ 2 ของโลก รองจากประเทศจีน ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในญี่ปุ่นแบ่งออกเป็น 6 ยุค คือ ยุคแรก ยุคนารา ยุคโชกุนตระกูลแรก ยุคสงครามกลางเมือง ยุคปิดประเทศ และยุคเมจิถึงปัจจุบัน

ยุคแรก พระพุทธศาสนาจากจีนเผยแผ่เข้าสู่ญี่ปุ่นโดยผ่านเกาหลีในปี พ.ศ.1095 ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระเจ้ากิมเมจิ ในครั้งนั้นพระเจ้าเซมาโวกษัตริย์แคว้นกทsureแห่งเกาหลีทรงส่งพระพุทธรูปทองเหลืองหุ้มทองคำ และพระคัมภีร์ไปถวายพระเจ้ากิมเมจิพร้อมทั้งพระราชสาส์นมีใจความว่า นี่เป็นศาสนาที่ดีที่สุดที่หม่อมฉันเห็น หม่อมฉันไม่ต้องการให้ศาสนานี้จำกัดแพร่หลาย เฉพาะเพียงเกาหลีแห่งเดียว ขอให้พระองค์โปรดรับศาสนานี้ไว้ พระจักรพรรดิญี่ปุ่นทรงพอพระทัยเพราะไม่เคยได้สดับคำสอนอันวิเศษเช่นนี้มาก่อน ตั้งแต่นั้นชาวญี่ปุ่นจึงเริ่มนับถือพระพุทธศาสนา แต่ยังไม่แพร่หลาย เพราะศาสนาเดิมคือชินโต ยังมีอิทธิพลอยู่มาก

จนกระทั่งถึงสมัยที่จักรพรรดินีซูอิโกะ (Suiko) ครองราชย์ ประมาณปี พ.ศ.1135-

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม 1, 2539 หน้า 268

1171 พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก พระนางทรงสละราชสมบัติออกผนวชเป็นภิกษุณี โดยมอบภาระให้พระราชนัดดาพระนามว่า อูมายาโดะ (Umayado) ทำหน้าที่สำเร็จราชการแทน เจ้าชายอูมายาโดะนี้ ต่อมาได้รับการขนานพระนามว่า โชโตกุ ไทชิ

เจ้าชายโชโตกุทรงยกพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ทรงสร้างวัดประมาณ 400 วัด ทรงรอบรู้พระไตรปิฎก ทรงนิพนธ์อรรถกถาพระสูตรสำคัญของมหายาน 3 สูตร คือ สัทธรรมปุณฑริกสูตร ติมัลเกียรตินิเทศสูตร ศรีมาลาเทวีสิงหนาทสูตร ตันฉบบัลายพระหัตถ์ ยังคงรักษาอยู่จนถึงปัจจุบัน ทรงบัญญัติกฎหมายแห่งรัฐโดยยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะผลงานทางพระพุทธศาสนาที่ทรงทำไว้มากมาย เจ้าชายโชโตกุจึงได้รับฉายาว่า เป็น พระเจ้าอโศกแห่งญี่ปุ่น

พระพุทธศาสนาที่เจ้าชายโชโตกุทรงศรัทธาชื่อว่า เอกยาน มีธรรมกายเป็นจุดหมาย มีคำสอนประสานกันระหว่างมหายานและเถรวาท ไม่แบ่งแยกกันระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ ทุกคนสามารถปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันได้โดยไม่ต้องออกบวชหรือปลีกวิเวก เมื่อเจ้าชายโชโตกุสิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ.1165 พสกนิกรต่างเศร้าโศกเสียใจอย่างสุดซึ้ง เหล่าพุทธบริษัท จึงสร้างพระพุทธรูปขนาดเท่าพระวรกายพระองค์ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งคุณความดีของพระองค์

ยุคนารา ตั้งแต่ยุคเจ้าชายโชโตกุเป็นต้นมา พระพุทธศาสนาก็เจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับ กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมญี่ปุ่นสืบมา เมื่อถึงสมัยนารา (Nara) ประมาณปี พ.ศ.1253-1327 พระพุทธศาสนาก็เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น นารา อันเป็นราชธานีของญี่ปุ่นยุคนั้นถึงกับได้ชื่อว่า นครแห่งอารามหนึ่งพัน เพราะถนนทุกสายในเมืองนี้มีวัดพระพุทธศาสนา ยุคนั้นมี นักปราชญ์ญี่ปุ่นไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศจีนเพิ่มมากขึ้น และได้นำนิกายต่างๆ มา เผยแผ่ในญี่ปุ่น ซึ่งสมัยนั้นมี 6 นิกายด้วยกัน¹

ในปี พ.ศ.1284 พระเจ้าจักรพรรดิโชมุทรงประกาศจักรพรรดิราชโองการให้สร้างวัดของราชการประจำจังหวัดทั่วประเทศ ยุคนี้นักลัทธิการะเกิดขึ้นกับคณะสงฆ์มาก เพราะกษัตริย์และพสกนิกรให้การอุปถัมภ์จึงทำให้มีผู้เข้ามาบวชเพื่อหวังลาภสักการะจำนวนมากอีกทั้งคณะสงฆ์เข้าครอบงำราชการแผ่นดิน ทำให้ห่างเหินการปฏิบัติธรรม ศาสนาจึงเสื่อมลง พระจักรพรรดิต้องการจะลดรอนอำนาจทางการเมืองของพระสงฆ์จึงย้ายเมืองหลวงจากนาราไปเกียวโต (เฮอัน) พระพุทธศาสนา 6 นิกายนี้จึงไม่ได้รับการอุปถัมภ์จากราชสำนักอีก เป็นเหตุให้เสื่อมลงในที่สุด

¹ นิกายซารอน (มาธยมิกะ/มหายาน) นิกายฮอสโซ (โยคาจาร/มหายาน) นิกายเคงอน (อวตัมสกะ/มหายาน) นิกายริตสุ (นิกายวินัย/เถรวาท) นิกายกุกุ (สรวาสตีวาทีน/เถรวาท) และนิกายโจจิตสุ (เถรวาท)

ในยุคเกียวโตหรือเฮอัน (พ.ศ.1337-1728) พระโชโจ และพระคุไค ซึ่งเดินทางไปศึกษายังประเทศจีนได้กลับมาเผยแพร่ที่ญี่ปุ่น ท่านโชโจตั้งสำนักสงฆ์ขึ้นที่ภูเขาฮิเออิในปี พ.ศ.1328 เพื่อเผยแพร่ศาสนาเทนได หรือเทียนไท่ หรือนิกายสัทธรรมปุณฑริก พระสงฆ์สำนักนี้มีอาวุธไว้ป้องกันตัวในยามศึกสงครามด้วย ส่วนท่านคุไคได้กลับมาเผยแพร่ศาสนาซิงนอน หรือตันตระ ยุคนี้ราชการให้การสนับสนุนพระพุทธศาสนาอย่างมากเช่นกัน พระจักรพรรดิเกือบทุกพระองค์เสด็จออกผนวช แต่ช่วงปลายยุคมีสงครามเกิดขึ้น โดยขุนพลชื่อ โยริโมโตะ แห่งตระกูลมินาโมโตะ บุกโจมตีกรุงเกียวโตและนารา ยึดอำนาจการปกครองจากพระจักรพรรดิ และได้เผาวัดวาอารามไปจำนวนมาก ยุคนี้พระสงฆ์บางวัดจึงมีกองทัพไว้ป้องกันวัด และมีพระบางพวกออกรบเพื่อช่วงชิงอำนาจทางการเมืองด้วย แต่โยริโมโตะก็สามารถปราบปรามได้อย่างราบคาบ

ยุคโชกุนตระกูลแรก โชกุน หมายถึง ผู้บัญชาการกองกำลังทหารของประเทศ หากเปรียบกับตำแหน่งทางทหารในปัจจุบันแล้ว อาจเทียบได้กับตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ผู้ที่ได้รับตำแหน่งโชกุนคนแรกคือ โยริโมโตะ หลังจากที่โยริโมโตะตีเมืองเฮอันและนาราได้แล้ว ในปี พ.ศ.1728 เขาสถาปนาเมืองกามาคุระขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครองระบบโชกุนหรือรัฐบาลทหาร และได้รับการแต่งตั้งจากสมเด็จพระจักรพรรดิในปี พ.ศ. 1735 ให้ดำรงตำแหน่งเซอิไทโชกุน ยุคนี้พระพุทธศาสนาจึงเสื่อมโทรมเพราะไฟสงคราม แต่พุทธศาสนิกชนก็พยายามฟื้นฟูขึ้นใหม่จนกลับรุ่งเรืองอีก โดยครั้งนั้นมีนิกายที่สำคัญอยู่ 3 นิกายคือ นิกายโจโด นิกายเซน และนิกายนิจิเร็ง

1. นิกายโจโด หรือสุขาวดี ท่านโฮเน็นได้ก่อตั้งนิกายนี้ขึ้นในยุคกามาคุระ วันหนึ่งท่านได้อ่านอรรถกถาอมิตายุทธยานสูตรพบข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า หากบุคคลนึกถึงและออกพระนามพระอมิตาภพุทธเจ้า โดยมีต่องคำนี้ถึงอาภักปิริยาและกาลเวลาแล้ว ถ้าปฏิบัติได้สม่ำเสมอก็ย่อมเรียกได้ว่าเป็นสัมมาสัมพุทธเจ้าเพราะต้องด้วยปณิธานแห่งพระอมิตาภพุทธเจ้า ท่านรู้สึกประทับใจข้อความนี้มากและได้เลิกข้อปฏิบัติอย่างอื่นหมด เปล่งแต่คำว่า นัมบุ อมิตา बुตลี อย่างเดียว โดยเชื่อว่าเพียงแค่นี้ก็สามารถไปเกิดยังแดนสุขาวดีซึ่งเป็นที่อยู่พระอมิตาภพุทธเจ้าได้ จากนั้นท่านจึงออกเผยแพร่คำสอนและได้รับความนิยมอย่างรวดเร็วทั้งนี้เพราะหลักปฏิบัติไม่ยุ่งยากซับซ้อน

2. นิกายเซน ท่านโยไซ และท่านโดเกน ได้เดินทางไปศึกษาที่ภูเขาฮิเออิ จากนั้นก็เดินทางไปยังประเทศจีน ศึกษาพระพุทธศาสนา นิกายเซนแล้วนำกลับมาเผยแพร่ที่ญี่ปุ่น ท่านโยไซสร้างวัดชื่อ โชฟูกุจิ ขึ้นในปี พ.ศ.1734 ที่เกาะกิวซิว เมืองกามาคุระ เพื่อเป็นศูนย์กลางใน

การเผยแผ่นิกายรินไซเซน ส่วนท่านโดเกนสร้างวัดเออิเฮอิจิขึ้นเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่โซโตเซน

จากที่กล่าวแล้วว่า นิกายเซนเน้นการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนาเพื่อให้เข้าถึงฌานที่เรียกว่า ซาเซน โดยไม่อาศัยตัวหนังสือหรือปริยัติธรรมใดๆ จึงมีคำขวัญประจำนิกายว่า ปุกลิบบันยี้ ดิกจั้งซิม เกียงแส่ เซ่งสุด แปลว่า ไม่ต้องอาศัยหนังสือแต่ชี้ตรงไปยังจิตของมนุษย์ ให้เห็นแจ้งในภาวะที่แท้จริงแล้วบรรลุเป็นพุทธะ ความแตกต่างกันระหว่างรินไซเซน กับโซโตเซน คือ รินไซเซน อาจารย์ผู้สอนจะใช้วิธีรุนแรงต่างๆ ปลุกุกุศิษย์ให้ตื่นเพื่อความรู้แจ้ง เช่น ถ่ายทอดธรรมด้วยการตะโกนใส่ลูกศิษย์บ้าง ใช้ไม้เท้าตีขณะนั่งวิปัสสนาบ้าง ส่วนโซโตเซน อาจารย์จะฝึกให้ลูกศิษย์มองความจริงจากแง่มุมต่างๆ ให้เห็นว่าแต่ละมุมล้วนมีเอกภาพเดียวกัน ไม่อาจแยกขาดจากกัน

3. นิกายนิชิเร็น เป็นนิกายที่ยึดพระสัทธรรมปุณฑริกสูตรเป็นแม่บทโดยพระนิชิเร็นเป็นผู้ก่อตั้งขึ้น ท่านเกิดวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.1765 และอุปสมบทเมื่ออายุได้ 16 ปี หลังจากศึกษาพระธรรมมาเป็นเวลา 10 ปีแล้ว ท่านได้ข้อสรุปว่า คำสอนของพระสัทธรรมปุณฑริกสูตรนี้เท่านั้นถูกต้องแท้จริง

จากนั้นจึงเริ่มเผยแผ่คำสอน หลักปฏิบัติของนิกายนี้ไม่ซับซ้อน เพียงแต่มีศรัทธามั่นคงแล้วกล่าวนโมสการว่า นะมุ เมียวโฮ เรงเง เคียว ซึ่งแปลว่า ขอนอบน้อมแด่สัทธรรมปุณฑริกสูตร โดยขณะกล่าวต้องตระหนักว่าตนเองมีพุทธภาวะอยู่ในตัว แล้วจะสามารถกำจัดสักกายทิฏฐิและบรรลุนิพพานได้

นิชิเร็นเป็นคนหัวรุนแรง เผยแผ่คำสอนโดยวิธีโจมตีต่างนิกาย เขาตำหนิเห็นผู้ก่อตั้งนิกายสุขาวดีว่าเป็นสัตว์นรก การกล่าว นัมบู อมิดา บุตสึ ของนิกายสุขาวดีก็เป็นทางไปสู่นรก อีกทั้งขอบริพารพิจารณาวิจารณ์รัฐบาล เขาเขียนเสนอโครงการปกครองประเทศให้รัฐบาล และพยากรณ์ว่า ถ้ารัฐบาลไม่ทำตามเขาจะมีมหันตภัยมาสู่ประเทศ นิชิเร็นจึงมีคนเกลียดชังมาก เขาถูกเนรเทศ 2 ครั้ง ถูกทำร้ายถึง 2 ครั้ง แต่ก็รอดตายมาได้ทุกครั้ง

ยุคสงครามกลางเมือง หลังจากโชกุนตระกูลแรกคือมินาโมโตะปกครองประเทศมาได้ 28 ปี อำนาจจึงเริ่มเปลี่ยนมือ คือในปี พ.ศ.1756 อำนาจที่แท้จริงเปลี่ยนไปยังตระกูลโฮโจ ซึ่งเป็นตระกูลทางภรรยาของโยริโมโตะ

การฟื้นฟูอำนาจการปกครองโดยจักรพรรดิมีขึ้นในช่วงสั้นๆ คือตั้งแต่ปี พ.ศ.1876-1881 หลังจากนั้นรัฐบาลโชกุนหรือรัฐบาลทหารชุดใหม่ก็ได้สถาปนาขึ้นอีก โดยตระกูลอาซิกางะ

ที่มูโรมาจิ ในกรุงเกียวโต หลังจากปกครองประเทศมาได้ 200 กว่าปี ก็เกิดสงครามกลางเมืองขึ้นระหว่างผู้นำทหารแต่ละตระกูล ในครั้งนั้นมีนักรบผู้หนึ่งชื่อ โอดะ โนบุนากะ (Oda Nobunaga) ฝึกให้ทหารของเขาใช้อาวุธปืนที่พ่อค้าโปรตุเกสนำมาขายในปลายพุทธศตวรรษที่ 21 จึงทำให้กองทัพแข็งแกร่งและสามารถปราบหัวเมืองต่างๆ ลงได้

ช่วงสงครามกลางเมืองนี้ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาอย่างร้ายแรงมาก พระภิกษุถึงกับต้องจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับเหล่าทหาร โดยมีสำนักสงฆ์นิกายเทนไดแห่งภูเขาฮิเออิเป็นศูนย์กลางของกองทัพ โอดะ โนบุนากะ สั่งการให้กองทหารกว่า 30,000 นาย เข้าโอบล้อมเทือกเขาฮิเออิแล้วตีโอบตะลุยขึ้นไปยังวัดซากาโมโตะ สั่งให้ฆ่าพระทุกรูปและชาวบ้านทุกคนบนเทือกเขาไม่เว้นแม้แต่ผู้หญิงและเด็กทารกให้เผาวัดและบ้านเรือนทุกหลังจนวอดวาย จากนั้นให้ทหารบุกเผาวัดอื่นๆ อีกประมาณ 3,000 วัดที่มีที่ท้าวว่าจะก่อการกบฏต่อเขา

หลังจากปราบกองทัพพระสงฆ์ลงได้ราบคาบแล้ว โอดะ โนบุนากะสนับสนุนให้มิซึซึนาริชาวโปรตุเกสนำศาสนาคริสต์นิกายเยซูอิตมาเผยแพร่ จนได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว แม้ตัวเขาเองก็เปลี่ยนไปนับถือคริสต์ศาสนาด้วย โนบุนากะครองอำนาจอยู่ได้กว่า 48 ปี ก็ถูกอะเคจิ มิตสึฮิเดะ แม่ทัพคนสนิทสังหารในปี พ.ศ.2125 เนื่องจากแค้นใจที่ถูกโนบุนากะทำให้เขาได้รับความอับอายต่อหน้านายทหาร แต่อะเคจิ มิตสึฮิเดะก็ถูกลอบสังหารเช่นเดียวกันจากโทโยโทมิ ฮิเดโยชิ นายทหารคนสนิทอีกคนหนึ่งของโอดะ โนบุนากะ

จากนั้น โทโยโทมิ ฮิเดโยชิ ก็ได้สืบทอดอำนาจต่อจากโนบุนากะ รวมญี่ปุ่นให้เป็นหนึ่งเดียวได้สำเร็จในปี พ.ศ.2133 ช่วงแรกเขาสันับสนุนนักสอนศาสนาชาวตะวันตกเป็นอย่างดี จนกระทั่งวันหนึ่งกะลาสีฝรั่งพูดในร้านเหล้าว่า รัฐบาลของเขาอาศัยพวกบาทหลวงเป็นแนวหน้าในการล่าอาณานิคม ที่ใดชาวพื้นเมืองนับถือคริสต์ศาสนามาก ก็เชื่อว่าเป็นเมืองขึ้นทางจิตใจ ถ้าเกิดสงครามขึ้นแล้ว พวกเหล่านี้จะเป็นสายลับช่วยกองทัพให้เข้ามาโจมตีบ้านเมืองของตน เมื่อฮิเดโยชิทราบเรื่องนี้ จึงออกคำสั่งกวาดล้างคริสต์ศาสนาให้สิ้นซาก

ยุคปิดประเทศ หลังจากฮิเดโยชิเสียชีวิตแล้ว โทะคุงะวะ อิเอะยะสุ ได้ครองอำนาจต่อ โดยย้ายศูนย์กลางการบริหารแผ่นดินไปที่เมืองเอะโดะ (ปัจจุบันคือโตเกียว) และได้ตั้งรัฐบาลโชกุนขึ้นในปี พ.ศ.2146 รัฐบาลโทะคุงะวะปกครองญี่ปุ่นอยู่ 260 ปี ยุคนี้ยังมีการติดต่อกับตะวันตกทางด้านการค้า แต่ได้กำชับนักบวชและคริสต์ศาสนิกชนอย่างรุนแรง เช่น ประหารชีวิตกำหนดโทษเผาทั้งเป็นและริบทรัพย์ผู้นับถือศาสนาคริสต์ ต่อมาได้ขับไล่ชาวตะวันตกออกจากประเทศ สั่งห้ามชาวต่างชาติทุกคนเข้าประเทศ ยกเว้นกลุ่มที่ได้รับอนุญาตบางกลุ่ม ตั้งแต่นั้น

ญี่ปุ่นจึงเข้าสู่ยุคปิดประเทศ สถานการณ์พระพุทธรูปศาสนายุคนี้ก็ซับซ้อน เพราะถูกรัฐบาลแทรกแซง และให้การสนับสนุนศาสนาขงจื้อแทน

ยุคเมจิถึงปัจจุบัน ญี่ปุ่นปิดประเทศอยู่ประมาณ 250 ปี เปิดประเทศอีกครั้งหลังจากการมาเยือนของสหรัฐอเมริกาในปี พ.ศ.2396 ยุคนี้ระบบโชกุนอ่อนแอลงมากและสิ้นอำนาจลงในสมัยพระเจ้าจักรพรรดิเมจิ¹ (พ.ศ.2411-2455) สมัยนี้ญี่ปุ่นเจริญก้าวหน้ามาก ด้วยระยะเวลาเพียง 30 ปีแห่งการพัฒนาประเทศตามตะวันตก ญี่ปุ่นได้กลายเป็นยุโรปแห่งตะวันออก มีกำลังทางเศรษฐกิจและทางทหารพร้อม จนสามารถจมกกองทัพเรือรัสเซียในทะเลญี่ปุ่นได้ทั้งกองทัพ

ยุคนี้ลัทธิชินโตได้รับความนิยม เพราะคำสอนยกย่องพระเจ้าจักรพรรดิให้เป็นอวตารของเทพเจ้า ส่วนพระพุทธรูปกลับเสื่อมโทรม มีการห้ามตั้งนิกายใหม่ ห้ามสร้างวัดเพิ่ม พิธีกรรมความเชื่อและวัตถุที่เคารพในพระพุทธรูปถูกยกเลิกจากพระราชสำนักทั้งหมด ประกาศให้ยึดวัดมาสร้างเป็นโรงเรียน โรงงาน บังคับให้สืบไปไม่มีสามเณร ด้วยแรงกดดันนี้ทำให้พุทธบริษัทมีความตื่นตัวและปฏิรูปพระพุทธรูปศาสนาเพื่อความอยู่รอดดังนี้

1. สร้างโรงเรียนขึ้นในวัดใหญ่ๆ บางวัด และสร้างวิทยาลัยอาชีวศึกษาขึ้นสูงด้วย
2. สร้างมหาวิทยาลัยพระพุทธรูปศาสนาขึ้น โดยรวบรวมทุนจากวัดใหญ่ๆ หลายวัด หรือรวบรวมทุนระหว่างนิกาย เช่น นิกายเท็นโด กับนิกายชิน มหาวินิจฉัยของญี่ปุ่นที่สร้างโดยทุนของพระพุทธรูปศาสนายุคนี้มี 13 แห่ง เช่น มหาวิทยาลัยโอตานิ
3. บำเพ็ญงานด้านสาธารณกุศล ด้วยการสร้างโรงพยาบาล สถานสงเคราะห์คนทุพพลภาพ สถานสงเคราะห์เยาวชน องค์กรจัดหางานให้แก่คนตกงาน วัดใหญ่ๆ หลายวัดรวมทุนกันสร้างบริษัทการค้า โรงงานอุตสาหกรรม เมื่อได้กำไรมาแล้วก็นำมาใช้จ่ายเพื่อประโยชน์ของพระพุทธรูปศาสนา
4. ส่งเสริมการค้าคว่ำทางพระพุทธรูปศาสนาอย่างกว้างขวาง จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับที่มีชื่อเสียงที่สุดในโลก คือ ฉบับไทโช ตีพิมพ์หนังสือพระพุทธรูปศาสนาจำนวนมาก ปิละหลายล้านเล่ม ความรู้ทางพระพุทธรูปศาสนาของญี่ปุ่นจึงก้าวหน้ามาก

เมื่อมีการปฏิรูปเช่นนี้ทำให้ฐานะพระพุทธรูปศาสนาฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว จนรัฐบาลไม่กล้าแตะต้องกิจการภายใน ในที่สุดการคุกคามพระพุทธรูปศาสนาจึงยุติไปโดยปริยาย และหลังจาก

¹ สมัยเดียวกับรัชกาลที่ 5 ของไทย

ญี่ปุ่นแพ้สงครามโลกครั้งที่ 2 นายพลแมคอาเธอร์ สั่งยุบศาสนาชินโต เพราะถือเป็นศาสนา เพราะวิญญาณสงคราม จึงทำให้พระพุทธศาสนาหมดคู่แข่งอย่างเป็นทางการไปหนึ่งศาสนา ซึ่งได้ต่อสู้ทางอุดมการณ์กันมายาวนานนับพันปี ถึงแม้จะไม่อาจลบเลือนไปจากจิตวิญญาณของชาวญี่ปุ่นได้เสียทีเดียว

ทุกวันนี้คู่แข่งใหม่ที่น่ากลัวกว่าชินโตมากคือ วัฒนธรรมตะวันตก ที่นับวันจะหลั่งไหลเข้าไปยังญี่ปุ่นมากขึ้นเรื่อยๆ วัฒนธรรมเหล่านี้ส่งเสริมให้คนติดในวัตถุ ความสะดวกสบาย และสนุกสนานเพลิดเพลินจนละทิ้งศาสนา เยาวชนทั่วโลกไม่ใช่เฉพาะญี่ปุ่นให้เวลากับการคุยโทรศัพท์มือถือ เล่นอินเทอร์เน็ต เล่นเกมคอมพิวเตอร์ เดินเที่ยวห้างสรรพสินค้า มากกว่าเวลาอ่านหนังสือ หลายต่อหลายคนเล่นเกมจนไม่ได้หลับไม่ได้นอน จนมีข่าวเด็กช็อกตายหน้าจอคอมพิวเตอร์ให้ได้ยินอยู่บ่อยๆ แล้วเยาวชนยุคนี้จะเอาเวลาที่ไหนมาสนใจพระพุทธศาสนา เพราะแม้แต่เวลานอนยังไม่มี

ปัจจุบันชาวญี่ปุ่นยังนับถือพระพุทธศาสนาควบคู่กับศาสนาชินโต โดยพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็นหลายนิกาย นิกายที่สำคัญมี 5 นิกาย คือ

1. นิกายเทนได หรือเทียนไท่ หรือลัทธิธรรมปฐก พุทธเจ้าเป็นผู้ตั้ง โดยตั้งชื่อนิกายตามชื่อภูเขาเทียนไท่ในประเทศจีน ซึ่งเป็นสำนักที่ท่านไปศึกษา

2. นิกายชินงอน หรือตันตระ พระคุไคเป็นผู้ตั้งในเวลาใกล้เคียงกับนิกายเทนได นิกายนี้ยึดคัมภีร์มหาไวโรจนสูตรเป็นหลัก ถือว่าพระไวโรจนพุทธเจ้าเป็นที่เคารพสูงสุด นอกจากนี้ นิกายนี้ยังประสานคำสอนเข้ากับลัทธิชินโต สามารถยุบวัดชินโตเป็นวัดชินงอนได้หลายวัด

3. นิกายโจโด หรือสุชาวดี โฮเน็นเป็นผู้ตั้ง นิกายนี้สอนว่าสุชาวดีเป็นแดนอมตสุขจะไปถึงได้ด้วยการออกพระนามพระอมิตาภพุทธะ โจโดยังมีนิกายย่อยอีกมาก เช่น โจโดชิน หมายถึง สุชาวดีแท้ ตั้งโดยชินแรน มีคติว่า “อิโฮอิโชกุ ไม่มีพระไม่มีฆราวาส” ทำให้พระในนิกายนี้มีภรรยาได้ ฉันทิ์เนื้อได้ มีความเป็นอยู่คล้ายฆราวาส

4. นิกายเซน หรือฉาน นิกายเซนเน้นการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนาเพื่อให้เข้าถึงฉานที่เรียกว่า ชาเซน นิกายนี้คนชั้นสูงและพวกนักบริโภคนิยมมาก เซนมีนักวิชาการคนสำคัญคือ ดร.ตี๋ ที ซูสูกิ (พ.ศ.2433-2509) เป็นผู้บุกเบิกเผยแผ่เซนให้เป็นที่รู้จักในตะวันตก ด้วยการแต่งตำราและแปลคัมภีร์เป็นภาษาอังกฤษ

5. นิกายนิชิเรน พระนิชิเรนเป็นผู้ตั้ง นิกายนี้ขึ้นนับถือสัทธรรมปุณฑริกสูตรอย่างเดี่ยว โดยภาวนาว่า นะมุ เมียวโฮ เรงเง เคียว (นโม สัทธมฺปุณฑริก สุตตสฺส แปลว่า ขอนอบน้อมแด่ สัทธรรมปุณฑริกสูตร) เมื่อเปล่งคำนี้ออกมาด้วยความรู้สึกว่ามีธาตุพุทธะอยู่ในใจ ก็บรรลุ โพธิญาณได้

โซกะ กัคไค (Soka Gakkai) เป็นนิกายที่ใหญ่ที่สุดและมีอิทธิพลมากที่สุดในสายนิชิเรน ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 12 ล้านคนใน 190 ประเทศทั่วโลก¹ โดยมี ไดซาคุ อิคะดะ เป็นผู้นำองค์กร โซกะ กัคไค แปลว่า สมาคมสร้างสรรค์คุณค่า

การเผยแผ่ของนิกายนี้ใช้ยุทธวิธี ซากุบุกุ แปลว่า ทำลายแล้วครอบครอง หมายความว่าทำให้มองเห็นข้อผิดพลาดในหลักคำสอนเก่าจนไม่เชื่อถือแล้วให้เปลี่ยนมานับถือนิกายนิชิเรน วิธีเข้านิกายนี้คือ ทำลายรูปเคารพในศาสนาหรือนิกายเดิมของตนแล้วไปเข้าวัดที่อยู่ใกล้ เพื่อ ทำพิธีประมาณ 25 นาที พร้อมรับมอบโองานวอน มาตั้งบูชาที่บ้านตน และสวด นะมุ เมียวโฮ เรงเง เคียว ทุกวัน ตอนเช้า 5 ครั้ง ตอนค่ำ 3 ครั้ง

การบริหารของสมาคมเน้นความเป็นทีม สมาชิกต้องเป็นหนึ่งเดียวไม่มีการโต้แย้ง หมู่คณะจะเข้มแข็งมั่นคงได้ด้วยศรัทธาเป็นฐานและเป็นจุดศูนย์รวม บุคคลเป็นเพียงส่วน ประกอบและมีความหมายเพียงช่วยให้เกิดการกระทำของส่วนรวม

นิกายนี้จะสร้างรัฐซ้อนขึ้นในรัฐ โดยสมาชิกประมาณ 20-30 ครอบครัว รวมกันเป็น กลุ่มเรียกว่า Squad ถ้ารวมได้ 6 Squad เรียกว่า Company ถ้ารวมได้ 10 Company เรียกว่า District ถ้ารวมหลายๆ District เรียกว่า Religion Chapter หรือภาค แต่ละหน่วยเหล่านี้มีการ ประชุมกันเป็นประจำเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทางศาสนาซึ่งกันและกัน

ในด้านเยาวชนมีการสอนธรรมภาคฤดูร้อน แจกตำราเกี่ยวกับหลักธรรมของนิกาย และจัดสอบประจำปี เมื่อสอบได้ก็รับคุณวุฒิตามลำดับขั้น

ปัจจุบัน โซกะ กัคไค มีบทบาทสำคัญในการเมืองญี่ปุ่น เพราะมีบุคคลชั้นนำของนิกายนี้ เป็นเลขาธิการพรรคการเมืองชื่อ พรรคโกเมอิโต โดยมีนโยบายที่เป็นประชาธิปไตยแบบ พระพุทธศาสนา พรรคนี้ขยายตัวอย่างรวดเร็วจนมีอิทธิพลเป็นอันดับสามของประเทศ

¹ SGI.(2549).Soka Gakkai International.(ออนไลน์)

4. ประเทศทิเบต

ทิเบต (Tibet) ตั้งอยู่บนเทือกเขาหิมาลัยเป็นที่ราบสูงที่สูงที่สุดในโลกจนได้รับฉายาว่า หลังคาโลก ปัจจุบันทิเบตเป็นเขตปกครองพิเศษของจีน หลังจากถูกยึดครองในปี พ.ศ.2494 องค์ทะไล ลามะ เท็นซิน กยัตโซ ผู้นำทิเบตจึงเสด็จลี้ภัยไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นอยู่ ณ ธรรมศาลา ทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย ในปี พ.ศ.2502 โดยมีชาวทิเบตประมาณ 80,000 คน ติดตามไปด้วย

ในอดีตก่อนการยึดครองของจีน ทิเบตได้รับฉายาว่า “แดนแห่งพระธรรม” (Land of Dharma) ปัจจุบันก็ยังหลงเหลือภาพนี้อยู่ แม้จะมัวหมองไปมากหลังจากเป็นเมืองขึ้นของจีน ชาวทิเบตนิยมบูชาเป็นพระภิกษุ เฉพาะในลาซา เมืองหลวงของทิเบต มีพระอยู่ถึงครึ่งหนึ่งของพลเมืองทั้งหมด นอกเมืองหลวงก็มีอยู่จำนวนมาก แต่ละวัดมีพระอยู่หลายพันรูป เช่น วัดเชรา มี 7,000 รูป วัดไคปุงมี 5,000 รูป วัดกันตันมี 3,000 รูป เป็นต้น ชาวทิเบตถือว่า 3 วัดนี้เป็นประดุจเสาหลักชาติ 3 ต้น เหตุที่กุลบุตรออกบวชกันจำนวนมาก เพราะทิเบตมีวัฒนธรรมอย่างหนึ่งคือ แต่ละครอบครัวจะต้องอุทิศบุตรชายอย่างน้อย 1 คน ให้บวชเป็นพระตลอดชีวิต

ศาสนาในทัศนะของชาวทิเบต ไม่ใช่เป็นเพียงกฎเกณฑ์ที่ให้คนคอยปฏิบัติตาม แต่ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ผสมผสานอยู่ในชีวิตประจำวันของพวกเขา ดังที่ท่านสังฆรักขิตะกล่าวไว้ว่า พระพุทธศาสนาในทิเบตคือวิถีชีวิต ทั้งชีวิตของชาวทิเบตคือพระพุทธศาสนา สภาพแวดล้อมคือพระพุทธศาสนา ทุกอณูของพื้นแผ่นดินทิเบตเราจะเห็นเฉพาะภาพพระพุทธศาสนา¹

ชาวทิเบตให้ความสำคัญกับการสวดมนต์มาก โดยเฉพาะบทสวดที่ชาวโลกคุ้นเคยกันดีคือ โอม มณี ปัทเม หุม อันเป็นมนต์ หรือมนตร์แห่งความกรุณา พวกเขาเชื่อว่าถ้าสวดได้ถึง 600,000 จบ จะทำให้บรรลुพระนิพพาน แต่ละคนจะมีลูกประจำ 108 ลูกประจำตัว เพื่อเป็นอุปการะช่วยในการสวดมนต์ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาทำให้ชาวทิเบตมีนิสัยอ่อนน้อม ฉายภาพแห่งความเมตตากรุณาออกมาตลอดเวลา ทั้งๆ ที่ในอดีตชาวทิเบตมีนิสัยโหดร้าย บางครั้งถึงกับกินเนื้อคนเลยทีเดียว

ในสมัยพุทธกาล ทิเบตเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของอินเดีย อยู่ในอาณาเขตแคว้นโกศล ป่ามหาวัน ที่อยู่ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ มีบริเวณด้านเหนือครอบคลุมถึงภูเขาคีมาลัย ซึ่งเป็นที่ตั้งของทิเบตในปัจจุบัน พระพุทธองค์ทรงแสดงมหาสมยสูตรและมรุตปิณฑิกสูตร ณ ป่ามหาวัน

¹ พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ, *อารยธรรมพุทธศาสนาในทิเบต*, 2547 หน้า 149

ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงเข้าสู่ทิเบตตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว ต่อมาสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งสมณทูต 9 สายไปประกาศพระศาสนา โดยสายของพระมัชฌิมนเถระและคณะได้เดินทาง มาประกาศพระพุทธศาสนา ณ บริเวณเทือกเขาหิมาลัย¹

ต่อมาปี พ.ศ.976 กษัตริย์ลาโอ โธรี เย็นเซ (พ.ศ.900-1100) ได้รับเครื่อง บรรณาการจากตัวแทนอินเดีย อันมีคัมภีร์พระพุทธศาสนาและพระพุทธรูปด้วย พระองค์จึง เป็นกษัตริย์ทิเบตพระองค์แรกที่นับถือพระพุทธศาสนา ช่วงนี้พระพุทธศาสนายังไม่แพร่หลาย เพราะลัทธิบอน² อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวทิเบตยังมีอิทธิพลอยู่มาก

เมื่อพระเจ้าซองเซน กัมโป ขึ้นครองราชย์ (พ.ศ.1160-1241) ทรงทำสงครามกับ จีนและตีเมืองเสฉวนได้ พระเจ้าถังไท่จงฮ่องเต้จึงปรารภจะผูกมิตรกับทิเบตด้วยการยกเจ้าหญิง ในราชสกุลองค์หนึ่งพระนามว่า บุนเซ่งกงจู ให้เป็นมเหสีของพระเจ้าซองเซน กัมโป ต่อมาเมื่อ ทิเบตรุกรานเนปาล กษัตริย์เนปาลจึงขอผูกไมตรีด้วยการยกพระธิดาชื่อ กฤกฏเทวี ให้เป็น มเหสีของพระองค์เช่นกัน ราชธิดาทั้งสองได้อัญเชิญพระพุทธรูปและคัมภีร์พระพุทธศาสนาเข้าไป ในทิเบตด้วย ทั้งสองพระองค์ได้ชักจูงให้พระสวามีนับถือพระพุทธศาสนา

พระเจ้าซองเซน กัมโปทรงส่งที่ปรึกษาราชสำนักคนสำคัญชื่อ ทอนมี สัมโภตะ พร้อม คณะอีก 12 คน ไปศึกษาพระพุทธศาสนา ณ มหาวิทยาลัยนาลันทา ประเทศอินเดีย ทอนมี สัมโภตะและคณะได้นำอักษรสันสกฤตมาเป็นต้นแบบในการประดิษฐ์อักษรและไวยากรณ์ภาษา ทิเบตขึ้น และได้แปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาทิเบตด้วย หลังจาก นั้นชาวทิเบตจึงได้ศึกษาพระพุทธศาสนากันอย่างกว้างขวาง ในปี พ.ศ.1173 พระเจ้าซองเซน กัมโปประกาศให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และทรงสร้างพุทธสถานที่สำคัญ หลายแห่ง เช่น พระราชวังโปตาลา และวัดโจคัง เป็นต้น

หลังจากรัชสมัยพระเจ้าซองเซน กัมโปแล้ว ลัทธิบอนกลับมามีอิทธิพลอีกครั้ง ได้ข่ม พระพุทธศาสนาโดยอ้างฤทธิ์เดชต่างๆ ของลัทธิตน จนกระทั่งพระเจ้าธริซอง เดทเซน ขึ้น ครองราชย์ (พ.ศ.1333-1401) พระองค์ทรงอาราธนาพระคุรุปัทมสัมภวะ แห่งลัทธิมนตรยาน ผู้รู้เวทมนตร์มากให้มาปราบลัทธิบอน ท่านคุรุปัทมสัมภวะใช้เวลา 1 ปีกว่า จึงปราบได้หมด แล้วตั้งนิยายเนียงมา (Nyangma) หรือนิยายหมวกแดง และสร้างวัดลัมเยขึ้นเป็นศูนย์กลาง

¹ พระมหาสมจินต์ สมมาบุญโญ, *อารยธรรมพุทธศาสนาในทิเบต*, 2547 หน้า 20

² บอน แปลว่า มนตร์ท่องบ่น หมายถึง ลัทธิวิญญาณนิยม (Animism) ซึ่งเชื่อกันว่ามนุษย์ถือว่า วิญญาณสิงสถิต อยู่ในสรรพสิ่งและมีเจตภูตอยู่ในธรรมชาติและปรากฏการณ์

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ พระเจ้าอริชอง เดทเซนยังนิมนต์พระนิกายสรวาสตีวาทมา 12 รูป แล้วคัดเลือกชาวทิเบตให้มาบรรพชาอุปสมบท 5 คน ต่อมาเมื่อมีชาวทิเบตอีก 300 คน ทั้งชายและหญิงมาบรรพชาอุปสมบทด้วย พระเจ้าอริชอง เดทเซนทรงตรากฎหมายให้มีการสนับสนุนด้านต่างๆ แก่พระภิกษุสามเณร จึงเป็นการวางรากฐานอันมั่นคงให้แก่พระพุทธศาสนา

พระเจ้าอริ รัลปาเซน (พ.ศ.1409-1444) ครองราชย์เป็นกษัตริย์ทิเบตพระองค์ต่อมา ทรงมีพระราชศรัทธาแรงกล้าในพระพุทธศาสนา ถึงกับสยายพระเกศาทรงเป็นอาสนะให้พระสงฆ์นั่งล้อมแสดงธรรมถวายพระองค์ ทรงแต่งตั้งชาวพุทธให้ดำรงตำแหน่งทางราชการเป็นจำนวนมาก และมีการลงโทษผู้ที่ไม่มีเคารพพระสงฆ์ด้วย ทำให้พวกลัทธิบอนหรือผู้ที่เสียผลประโยชน์ไม่พอใจมาก ด้วยเหตุนี้พวกนี้จึงลอบปลงพระชนม์พระองค์เสีย

พระพุทธศาสนารุ่งเรืองมายาวนานเพราะได้รับการสนับสนุนจากกษัตริย์ทุกพระองค์ที่ผ่านมา แต่เมื่อพระเจ้าลัซ ดาร์มา (พ.ศ.1444-1449) ขึ้นครองราชย์ พระองค์นับถือลัทธิบอน จึงพยายามทำลายพระพุทธศาสนา บังคับให้พระสงฆ์ลาสิกขา พระภิกษุต้องหลบออกไปอยู่ในชนบท ภิกษุรูปหนึ่งอดรนทนไม่ไหวจากการกระทำของพระองค์ จึงแต่งตัวด้วยชุดดำ สวมหมวกสีดำเข้าไปปะปนกับชาวเมือง แล้วลอบปลงพระชนม์พระเจ้าลัซ ดาร์มาเสีย

ต่อมาในปี พ.ศ.1577-1581 ทิเบตได้อาราธนาพระที่ปิงกรศรีชญาณ อธิการบดีมหาวิทยาลัยวิกรมศิลาแห่งอินเดีย ให้มาช่วยปฏิรูปพระพุทธศาสนาและก่อตั้งนิกายลามะ (Lamaism) ในทิเบต พุทธศตวรรษที่ 16 นี้มีการส่งคนไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่มหาวิทยาลัยนาแลนด์มาก มีการแปลคัมภีร์เป็นภาษาทิเบต สร้างวัด และนิมนต์นักปราชญ์อินเดียไปทิเบตหลายท่าน ทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้ง

ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ท่านตสองชะปะได้สร้างวัดกันตัน ใกล้กับลาซาและตั้งนิกายเกลุกหรือนิกายหมวกเหลืองขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อปฏิบัติวินัยให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น เพราะลามะในนิกายเนียงมาส่วนมากเลอะเทอะมีลูกมีเมียในวัด แต่นิกายเกลุกห้ามเด็ดขาด นอกจากนี้ท่านยังรวบรวมคัมภีร์ที่ได้แปลเป็นภาษาทิเบตขึ้น โดยแบ่งเป็น 2 หมวด คือ พุทธพจน์ 100 เล่ม และอรรถกถา 225 เล่ม คัมภีร์เหล่านี้เรียกว่า พระไตรปิฎก หรือคัมภีร์พระพุทธศาสนาฉบับทิเบต ซึ่งได้ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ลูกศิษย์ของท่านตสองชะปะได้สร้างวัดใหญ่ขึ้นคือ วัดเชรา วัดไคปุง และวัดตซูลุมโป และที่สำคัญ ท่านตสองชะปะยังเป็นผู้ริเริ่มแนวความคิดการสืบทอดอำนาจโดยการกลับชาติมาเกิดด้วย

กำเนิดองค์ทะไล ลามะ ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ต้นพุทธศตวรรษที่ 22 อัลตันช่านแห่งมองโกลบุกยึดทิเบต และมีโอกาสได้พบกับโชนัม กยัตโซ ประมุขสงฆ์นิกายเกลุก องค์ที่ 3 อัลตันช่านเกิดความเลื่อมใสยิ่งนักจึงถวายตำแหน่ง ทะเล ให้แก่ท่าน ชาวทิเบตออกเสียดว่า ทะไล (Dailai) โชนัม กยัตโซได้ถวายตำแหน่งทะไล ลามะ ย้อนหลังขึ้นไปในสองชาติแรกของท่านด้วย ซึ่งก็คือประมุขสงฆ์นิกายเกลุกองค์ที่ 1 และ 2 นั่นเอง ยุคของทะไล ลามะ องค์ที่ 4 นิกายเกลุกก็เจริญรุ่งเรืองเหมือนเดิม เพราะกองทหารมองโกลหนุนหลังอยู่

สมัยทะไล ลามะ องค์ที่ 5 โลซัง กยัตโซ (พ.ศ.2158-2223) การเมืองในทิเบตปั่นป่วนเกิดการแย่งชิงบัลลังก์กันในนครลาซา กุชรีช่าน ผู้นำมองโกลจึงเข้ามาช่วยปราบปราม จากนั้นจึงมอบอำนาจการปกครองทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักรให้แก่ท่านโลซัง กยัตโซ ทะไล ลามะ องค์ที่ 5 จึงเป็นจุดเริ่มต้นระบอบการปกครองที่มีพระเป็นผู้นำสูงสุดของประเทศ ท่านโลซัง กยัตโซ ทรงทำให้ชาวมองโกลเป็นพุทธศาสนิกชนทั้งประเทศ และทรงสร้างต่อเติมพระราชวังโปตาลาให้ใหญ่โตกว่าเดิม

องค์ทะไล ลามะในปัจจุบัน เป็นองค์ที่ 14 พระนามว่า เท็นซิน กยัตโซ พระองค์ทรงจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นอยู่ ณ ธรรมศาลา ประเทศอินเดีย เนื่องจากทิเบตถูกกองทัพจีนยึดครอง ในปี พ.ศ.2494 พระองค์จึงเสด็จลี้ภัยมาอยู่ประเทศอินเดียในปี พ.ศ.2502 เหตุการณ์นี้ทำให้ทิเบตและพระพุทธศาสนาแบบทิเบตเป็นที่รู้จักไปทั่วโลก โดยเฉพาะชาวตะวันตก ในสหรัฐอเมริกา มีชาวพุทธทิเบตอยู่ประมาณ 5,000,000 คน ส่วนใหญ่เป็นนิคมหมวกเหลืองหรือเกลุก¹

องค์ทะไล ลามะ องค์ปัจจุบันได้มาเยือนประเทศไทยในปี พ.ศ.2536 เพื่อรับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ ซึ่งจัดขึ้นที่ประเทศไทย ในการนี้รัฐบาลจีนได้เตือนประเทศไทยว่าไม่ควรออกวีซ่าให้องค์ทะไล ลามะ เพราะว่าพระองค์เกี่ยวข้องกับกิจกรรมแบ่งแยกดินแดนจีนตลอดมา แต่รัฐบาลไทยก็ออกวีซ่าให้ โดยมีเหตุผลว่าเป็นเมืองพุทธ ไม่มีเหตุอันควรที่จะสกัดกั้นพระที่จะเข้าประเทศ นอกเสียจากมาก่อเหตุร้ายเท่านั้น แต่ด้วยกระแสกดดันจากจีนเมื่อองค์ทะไล ลามะเข้ามาในประเทศไทยแล้ว ปรากฏว่า ไม่มีวัดไหนกล้าให้ที่พักแก่ท่าน ในครั้งนั้น หลวงพ่อปัญญานันทะ วัดชลประทาน ได้อาสาให้พระองค์พักที่วัดท่าน แต่สุดท้ายวัดบวรนิเวศวิหารก็ได้ยินยอมให้ท่านไปพักที่นั่นในฐานะเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชประมุขสงฆ์ไทย

¹ สุชาติ หงสา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, 2549 หน้า157

ปัจจุบันพระพุทธศาสนamahayana ในทิเบตเป็นแบบวัชรยาน หรือตันตระ โดยมีนิกายสำคัญมี 4 นิกาย คือ เนียงมา กากู ลักยะ และเกลุก

1. นิกายเนียงมา ผู้ก่อตั้ง คือ ครูปัทมสัมภาะ ท่านแบ่งคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นนวยาน¹ พระในนิกายนี้นิยมสวมหมวกสีแดง

2. นิกายกากู อาจารย์ทุงโป ญาณจอร์ และมาร์ปะโชคี โลโด เป็นผู้ก่อตั้งโดยยึดหลักคำสอนสายทั้ง 4 ของตันตระคือ กายมหายา การสืบทอดวิญญูญาณ ความฝัน และแสงสว่าง บางครั้งนิกายนี้เรียกว่า นิกายหมวกดำ เพราะเวลาประกอบพิธีพระนิกายนี้นิยมสวมหมวกสีดำ

3. นิกายศากยะ ก่อตั้งโดยท่านคองจ็อก เจลโป มีคำสอนสำคัญคือ ธรรมทอง 13 ข้อ และคำสอนลัมเตร (Lamdre) หลักแห่งมรรคและผล ซึ่งเป็นการรวมกันระหว่างปริสทุธิ์และศูนยตา โดยสาระคือความแยกกันไม่ได้ระหว่างสังสารวัฏและนิพพาน พระในนิกายนี้นิยมสวมหมวกหลายสี

4. นิกายเกลุก ผู้ก่อตั้งนิกายนี้ คือ อาจารย์ตสองชะปะ นิกายนี้มุ่งในด้านความเคร่งครัดทางวินัย การศึกษาพระสูตรและตันตระจะใช้วิธีการวิเคราะห์โดยผ่านทางตรรกวิทยา² พระในนิกายนี้นิยมสวมหมวกสีเหลือง

พระราชวังโปตาลา ตอนเริ่มต้นสร้างเป็นเพียงวังเล็กๆ ต่อมา มีการก่อสร้างต่อเติมขึ้นเรื่อยๆ นับร้อยปี จนเป็นพระราชวังที่ใหญ่โตมหึมาที่มีพื้นที่ครอบคลุมเขาไว้ทั้งลูก พระราชวังโปตาลาเป็นศูนย์กลางแห่งจิตวิญญูญาณชาวทิเบต หลังคาประดับด้วยกระเบื้องทองคำ และมีพระเจดีย์หุ้มทองคำเรียงรายกันอยู่ชั้นบนสุด มีห้องต่างๆ กว่า 1,000 ห้อง เช่น ห้องประชุมรัฐสภา มีโซนมหาวิทยาลัยสงฆ์ วิทยาลัยการแพทย์ ชาวทิเบตทุกคนที่เดินทางมาเยือนในวินาทีแรกที่เห็นยอดพุทธวิหารทองคำทุกคนจะคุกเข่าลงสวดมนต์

วัดโจคัง เป็นวัดแรกในทิเบต เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวทิเบตใฝ่ฝันที่จะจาริกไปแสวงบุญให้ได้สักครั้งในชีวิต พระเจ้าซองเซน กัมโปทรงสร้างวัดโจคังขึ้นเพื่อเป็นที่ประดิษฐาน

¹ นวยาน (ยานทั้ง 9) คือ ยาน 3 ได้แก่ สาวยาน, ปัจเจกพุทธยาน, โพธิสัตว์ยาน ตันตระสาม ได้แก่ กิรตันตระ เน้นปฏิบัติทางกายให้ถูกต้อง, อุปัตตันตระ เป็นการทำความดีโดยการฟังในพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ โยคะตันตระ เป็นการพัฒนาพลังจิตที่สอนโดยวัชรสัตว์ ตันตระชั้นสูง ได้แก่ มหาโยคะ เน้นการปฏิบัติการละวางความยึดมั่นถือมั่น อนุโยคะ ฝึกการทำสมาธิเป็นหนึ่งกับวัชรกาย, อดิโยคะ พุ่งไปสู่ขั้นสูงสุดของการปฏิบัติ เพื่อให้โยคีได้ก้าวข้ามโลกียะตามคำสอนของสมันตภัทรพุทธะ

² ตรรกวิทยา เป็นการโต้คารมโดยใช้หลักเหตุผลมาอธิบาย ซึ่งพระทิเบตจะจับคู่กันฝึกตรรกวิทยา โดยผลัดกันตั้งปัญหาและหาคำตอบมาอธิบายให้รวดเร็วและชัดเจน

องค์พระประธานโจวศากยมุนี พระพุทธรูปที่สำคัญที่สุดในทิเบต ได้รับการอัญเชิญมาโดยมเหสีชาวเนปาลของพระองค์ ปัจจุบันวัดโจคังเจริญรุ่งเรืองมาก จะมีนักแสวงบุญนับ 1,000 คน กระทำประทักษิณและสวดมนต์ทุกวันทุกเวลา

ผู้จาริกแสวงบุญ แต่ละปีมีผู้แสวงบุญจำนวนมากไปเยือนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ในทิเบตโดยเฉพาะพระราชวังโปตาลา และวัดโจคัง สำหรับชาวทิเบตแล้วการจาริกแสวงบุญไปยังวัดโจคังถือเป็นความปรารถนาสูงสุดและต้องเติมพนักกันด้วยชีวิตทีเดียว เพราะชาวทิเบตจำนวนมากใช้วิธีเดินทางไปด้วยเท้า และมีจำนวนไม่น้อยที่ต้องจบชีวิตลงก่อนจะถึงวัดโจคังเพราะไม่อาจทนต่อสภาพอากาศที่โหดร้ายได้ โดยเฉพาะอากาศอันหนาวเย็นต่ำกว่าจุดเยือกแข็ง บางครั้งติดลบถึง 40 องศา

เส้นทางแห่งการหยั่งรู้ ดันจู เป็นหนึ่งในนักเดินทางแสวงบุญนี้ จุดมุ่งหมายของเขา นอกจากสร้างบุญให้กับตนเองแล้ว ดันจูออกจาริกเพื่อไถ่บาปให้พ่อที่ทิ้งครอบครัวไปตั้งแต่เขายังเด็ก เส้นทางกว่า 2,000 กิโลเมตร ระหว่างชิงไฮ (Qinghai) บ้านของเขาและวัดโจคังคือสิ่งท้าทายอันยิ่งใหญ่ โจมาและโบมา คือแม่กับน้องสาวผู้คอยดูแลเขาตลอดการเดินทาง ดันจูท่องเที่ยวสวดมนต์อย่างเข้าไปข้างหน้าและนอนกราบเหยียดยาวบนหิน กรวด น้ำแข็ง และหิมะตลอดการเดินทาง มีเพียงศรัทธาเท่านั้นที่ผลักดันเขาไปข้างหน้า ดังจูไม่ได้คิดถึงจุดหมายเลย เขานึกถึงแต่วัตถุประสงค์และความหมายของแต่ละครั้งที่ก้มกราบลงบนถนน อันเปรียบประดุจเส้นทางแห่งการหยั่งรู้ ระดับความสูงกว่า 4,000 เมตร และอุณหภูมิที่ต่ำกว่าจุดเยือกแข็งได้ทำให้ทุกคนอ่อนล้า แต่ในที่สุดพวกเขาก็ทำสำเร็จหลังจากเดินทางมากกว่า 2 ปี โจมาได้แต่น้ำตาไหลด้วยความปิติเมื่อเห็นยอดพระราชวังโปตาลาแห่งนครลาซา ดันจูใช้เวลาทั้งวันสวดมนต์และกราบพระพุทธรูปทุกองค์ในวัดโจคัง การกราบแต่ละครั้งหมายถึงจุดสิ้นสุดแห่งการเดินทางอันยิ่งใหญ่ หลังจากพวกเขากลับไปถึงหมู่บ้านแล้ว คนทั้งหมู่บ้านออกมาต้อนรับด้วยความปิติ พระผู้ใหญ่แห่งวิหารซีในชิงไฮรับดันจูเป็นลามะ ซึ่งสิ่งนี้เป็นความหวังอันสูงสุดในชีวิตเขา¹

5.2.3 พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้แก่ประเทศไทย พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม มาเลเซีย รวมทั้งประเทศที่เป็นเกาะในทะเล ได้แก่ ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ อินโดนีเซีย บรูไน และ

¹ ยูบีซี (The History Channel).(2549) สารคดีนักแสวงบุญทิเบต(The Road to Enlightenment).(intranet)

ติมอร์ตะวันออก ประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธในปัจจุบันคือ ไทย เวียดนาม ลาว กัมพูชา และพม่า ส่วนประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย และบรูไน จะนับถือศาสนาอิสลามเป็นหลัก ประเทศฟิลิปปินส์ และติมอร์ตะวันออก ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะกล่าวถึงประเทศที่สำคัญๆ 6 ประเทศ คือ ไทย กัมพูชา อินโดนีเซีย ลาว พม่า และเวียดนาม ดังต่อไปนี้

1. ประเทศไทย

ประเทศไทยมีชื่อเป็นทางการว่า ราชอาณาจักรไทย (Kingdom of Thailand) ปัจจุบัน (พ.ศ.2549) ปกครองด้วยระบอบเผด็จการทหาร ก่อนหน้านี้ปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข ไทยมีประชากรประมาณ 62,418,054 คน (พ.ศ.2548) โดย 95% นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท 3% นับถือศาสนาอิสลาม และอีก 2% นับถือศาสนาคริสต์

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ไทยในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชประมาณปี พ.ศ.236 โดย พระโศภนเถระและพระอุตตรเถระเป็นผู้นำมาเผยแผ่ยังสุวรรณภูมิ ซึ่งในขณะนั้นอาณาจักรไทย รวมอยู่ในดินแดนสุวรรณภูมิด้วย สุวรรณภูมิ แปลว่า แผ่นดินทองคำ ปัจจุบันยังชี้ชัดไม่ได้ว่า สุวรรณภูมิอยู่ตรงไหน นักโบราณคดีมีทัศนะแตกต่างกัน 4 กลุ่มใหญ่ดังนี้

1. นักโบราณคดีกลุ่มอินเดีย 90% เชื่อว่า สุวรรณภูมิ คือ แหลมมลายู ประกอบด้วย ดินแดนส่วนใต้สุดของพม่า ภาคใต้ของไทยทั้งหมด คาบสมุทรมมาเลเซีย และประเทศสิงคโปร์ ประวัติพื้นเมืองกล่าวไว้ว่า สมัยโบราณย่านนี้มีทองคำมาก เล่นพนันกันโดยเอาทองออกประกัน ชนไวก้อเอาทองเท่าตัวไวก้อเป็นเดิมพัน

2. กลุ่มอินเดีย 10% เชื่อว่า สุวรรณภูมิ คือ ริมทะเลด้านตะวันออกของอินเดียใต้

3. กลุ่มพม่าเชื่อว่า สุวรรณภูมิ ได้แก่ตอนกลางและตอนใต้ของประเทศพม่า

4. กลุ่มไทยเชื่อว่า ศูนย์กลางสุวรรณภูมิอยู่ที่จังหวัดนครปฐม

อย่างไรก็ตาม สุวรรณภูมิมีขอบเขตกว้างขวาง สิริวัฒน คำวันสา กล่าวไว้ว่า มีชนเผ่าต่างๆ หลายนับร้อยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ เช่น มอญ พม่า ละว้า มลายู และขอม เป็นต้น¹

¹ สิริวัฒน คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, 2542 หน้า 12-16

อาณาจักรทวารวดี หลักจากที่บรรพบุรุษของไทยได้รับพระพุทธศาสนาเถรวาท มาตั้งแต่ยุคของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้ว ก็ได้รับศาสนาติดต่อกันเรื่อยมาจนกระทั่งถึงยุคของ อาณาจักรทวารวดี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-13 ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน ในยุคนี้นี้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง พบโบราณวัตถุและโบราณสถานต่างๆ มากมาย เช่น พระพุทธรูปศิลาขาว พบที่นครปฐม 3 องค์ อยู่ธยา 1 องค์ และพบพุทธสถานโบราณ หลายแห่งในนครปฐม โดยเฉพาะองค์พระปฐมเจดีย์

อาณาจักรศรีวิชัย อาณาจักรที่อยู่ในช่วงเดียวกันกับทวารวดีคือ อาณาจักรศรีวิชัย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 11-19 ซึ่งมีอาณาบริเวณกว้างครอบคลุมปลายแหลมมลายูและ เกาะชวา ยังไม่พบหลักฐานระบุได้ชัดเจนว่าศูนย์กลางของอาณาจักรนี้อยู่ที่ใด ดร.เวลล์ กล่าว ว่า เมืองปาเลมบัง บนเกาะสุมาตราในประเทศอินโดนีเซีย เป็นเมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัย ในขณะที่ท่านพุทธทาสมีความเห็นว่า เมืองหลวงของศรีวิชัยอยู่ที่ไชยา สุราษฎร์ธานี

มีการค้นพบศิลาจารึกที่วัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งบ่งบอกว่าพระเจ้า- กรุงศรีวิชัยเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาหายาน และพบหลักฐานในที่อื่นๆ อีกมากมาย ในปี พ.ศ.1214 สมณะอีจิงเดินทางจากจีนมาเรียนหนังสืออยู่ที่ศรีวิชัย 6 เดือน จึงเดินทางต่อไปอินเดีย ท่านได้แนะนำเพื่อนภิกษุชาวจีนว่า ก่อนจะไปชมพูทวีปควรจะไปศึกษาเบื้องต้นที่ ศรีวิชัยก่อน เพราะเป็นแหล่งศึกษาพระพุทธศาสนาหายานที่สำคัญและโด่งดังเกือบจะ ทัดเทียมกับอินเดีย¹

อาณาจักรลพบุรี ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15-16 ราชวงศ์สุริยวรมันแห่งกัมพูชา เจริญรุ่งเรือง ได้แผ่อาณาจักรครอบคลุมมายังลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำมูล ได้มีชัยชนะ เหนืออาณาจักรทวารวดี และตั้งราชธานีเพื่ออำนวยการปกครองขึ้นในเมืองต่างๆ เช่น เมืองลพบุรี สุโขทัย ศรีเทพ (เพชรบูรณ์) พินาย และสกลนคร ในเมืองต่างๆ เหล่านี้ ลพบุรีหรือละโว้เป็น เมืองสำคัญที่สุด ลพบุรีได้รับเอาพระพุทธศาสนาหายานจากกัมพูชามาผสมผสานกับเถรวาท ตั้งเดิมที่สืบต่อมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ในสมัยนี้มีการสร้างศาสนสถานมากมาย เช่น พระปรางค์สามยอด ปราสาทหินพิมาย และปราสาทหินเขาพนมรุ้ง เป็นต้น

อาณาจักรสุโขทัย ประมาณปี พ.ศ.1800 หัวหน้าคนไทยกลุ่มหนึ่ง คือ พ่อขุนบาง- กลางหาว ได้ประกาศอิสรภาพขับไล่พวกขอมหรือกัมพูชาออกไป แล้วตั้งราชธานีขึ้นที่กรุงสุโขทัย

¹ สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, 2542 หน้า 22

และได้สถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นปฐมกษัตริย์ของสยามประเทศ ทางด้านศาสนานั้นยุคนี้มีทั้งศาสนาพราหมณ์ พระพุทธศาสนาเถรวาท และเถรวาทซึ่งตกทอดมาจากอดีต แต่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ทรงเคารพนับถือนิกายเถรวาทมากที่สุด ต่อมาประมาณปี พ.ศ.1822 พ่อขุนรามคำแหงเสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นกษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งกรุงสุโขทัย ยุคนี้มีความเจริญรุ่งเรืองมากทั้งอาณาจักรและพุทธจักร

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ทรงอาราธนาพระสงฆ์จากนครศรีธรรมราชซึ่งไปร่ำเรียนมาจากลังกาให้มาเผยแผ่ที่กรุงสุโขทัย ซึ่งต่อมาได้รับความนิยมมาก คณะสงฆ์สมัยนั้นแบ่งเป็น 2 คณะ คือ คณะคามวาสี คือฝ่ายคณฤหรหรือศึกษาด้านปริยัติ และคณะอรัญวาสี คือ ฝ่ายวิปัสสนาธุระหรือฝ่ายที่เน้นบำเพ็ญสมาธิภาวนา ชาวสุโขทัยมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา มาก ดังข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 2 ตอนหนึ่งว่า

“...คนในสุโขทัยนี้มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองสุโขทัย ทั้งชาวแม่ ชาวเจ้า ท่วยปั้วท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้หญิงผู้ชาย ผู้งท่วยมี ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษาทุกคน เมื่อออกพรรษากرانกฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกฐินมีพนมเบี๋ย พนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอน บริพารกฐิน โอยทานแลญิบลั่น ไปสวดญัตติกฐินถึงอรัญญิกพูน...”¹

พระพุทธศาสนายุคสุโขทัยนั้นรุ่งเรืองถึงขีดสุดในสมัยพระนันทดา (หลาน) ของพ่อขุนรามคำแหงคือ พระมหาธรรมราชาลิไท เสด็จขึ้นครองราชย์ประมาณปี พ.ศ.1890 ทรงเป็นกษัตริย์องค์แรกที่รอบรู้พระไตรปิฎกและภาษามคธ ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีพระพุทธศาสนา เรื่องไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นวรรณคดีชิ้นแรกของไทยในปี พ.ศ.1888 โดยอ้างอิงจาก คัมภีร์ต่างๆ ถึง 34 เรื่อง ทรงสร้างเจดีย์ที่นครชุม (เมืองกำแพงเพชร) สร้างพระพุทธชินสีห์ พระพุทธชินราชที่พิษณุโลก และในปี พ.ศ.1905 พระองค์เสด็จออกผนวช นอกจากนี้ศิลาจารึกหลักที่ 5 กล่าวไว้ว่าพระเจ้าลิไททรงปรารณาพุทธภูมิด้วยข้อความว่า “จุเป็นพระพุทธ จุจักเอาฝูงสัตว์ทั้งหลาย(ข้าม)สงสารทุกชนี่”² เมื่อกษัตริย์ทรงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา เช่นนี้จึงเป็นเหตุให้ประชาชนถือเป็นแบบอย่างและเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก

อาณาจักรล้านนา ได้รับการสถาปนาขึ้นในปี พ.ศ.1840 โดยพระยามังราย ทรงเป็นพระสหายสามเส้าระหว่างพ่อขุนรามคำแหงกับพระยาจำเมืองแห่งเมืองพะเยา ทรงสร้างเมือง

¹⁻² อ้างใน สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, 2542 หน้า 29-33

ขึ้นที่เชิงเขาเทวบรรพต (ดอยสุเทพ) ให้ชื่อว่า นวปรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ พระพุทธศาสนาสมัยนั้นเป็นนิกายเถรวาทเป็นหลัก ซึ่งมีความแพร่หลายเป็นศาสนาประจำท้องถิ่น ต่อมาเมื่อพระเจ้าติโลกราชเสวยราชสมบัติระหว่างปี พ.ศ.1985-2020 ยุคนี้พระพุทธศาสนาเจริญที่สุดถือเป็นยุคทองของล้านนา ในปี พ.ศ.1985 ทรงบวชพระชาวเชียงใหม่ 500 รูป ทรงสังคายนาพระไตรปิฎกที่ล้านนา ซึ่งถือเป็นการสังคายนาครั้งที่ 8 ผลการสังคายนาครั้งนี้ทำให้ศาสนาเข้มแข็งและบ้านเมืองเป็นปึกแผ่นขึ้น

ต่อมาเมื่อพระเมืองแก้ว ซึ่งเป็นพระเจ้าหลานของพระเจ้าติโลกราชขึ้นครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ.2038-2068 มีพิธีบวชนาคหลวงครั้งใหญ่ครั้งแรกในล้านนาถึง 1,200 กว่ารูป สมัยล้านนาพระสงฆ์แตกฉานในคัมภีร์บาลีและแต่งตำราเป็นภาษาบาลีไว้มากกว่าสมัยใดๆ จำนวนคัมภีร์ที่แต่งไว้ไม่ต่ำกว่า 32 คัมภีร์ ตำราบางเล่มยังใช้เป็นหลักสูตรของคณะสงฆ์มาถึงปัจจุบัน เช่น มงคลัตถทีปนี ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น แม้แต่บทสวดพาหุง ที่ใช้อยู่ทุกวันนี้ก็แต่งในยุคนี้ พระลังกาก็นำไปใช้สวดจนถึงปัจจุบันเช่นกัน

อาณาจักรอยุธยา พระเจ้าอู่ทองทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ.1893 ซึ่งขณะนั้นอาณาจักรสุโขทัยเริ่มเสื่อมอำนาจลงและในที่สุดได้เป็นเมืองขึ้นของอยุธยาในปี พ.ศ.1921 กรุงศรีอยุธยาเจริญรุ่งเรืองยาวนานถึง 417 ปี มีกษัตริย์ปกครองสืบต่อกันมาถึง 33 พระองค์ อยุธยาเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ดังคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ทิวทัศน์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีวัดวาอาราม ปราสาท พระราชวัง ปูนปั้นสถาน และปูนปั้นวัดอุมากรมาย

พระเจ้าอู่ทองทรงสร้างวัดขึ้น 2 วัด คือ วัดพุทธโธศวรารักษ์ และวัดใหญ่ชัยมงคล พระพุทธศาสนาเจริญสูงสุดในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 8 แห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ.1991-2031 ทรงสร้างวัดและบูรณะวัดต่างๆ มากมาย ในปี พ.ศ.2008 พระองค์เสด็จออกผนวช มีข้าราชการและบรมวงศานุวงศ์ออกบวชตามมากถึง 2,388 คน ซึ่งเป็นประจักษ์ถึงการออกบวชของพระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายในอดีต

ครั้นถึงรัชกาลพระรามาธิบดีที่ 2 ทรงหล่อพระพุทธรูปสูงใหญ่ชื่อ พระศรีสรรเพชญ์ ด้วยทองคำหนัก 53,000 ชั่ง แล้วหุ้มด้วยทองคำอีก 286 ชั่ง หรือ 22,880 บาท หลังจากสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 พระพุทธศาสนาที่ได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์เรื่อยมาจนกระทั่งถึงรัชกาลของพระเจ้าทรงธรรม กษัตริย์องค์ที่ 21 แห่งกรุงศรีอยุธยา ครองราชย์ในปี พ.ศ.2153 ก่อนเสวยราชสมบัติพระองค์เคยออกผนวช เป็นผู้รอบรู้ในพระไตรปิฎก ต่อมาเมื่อ

เป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้วได้เสด็จลงพระที่นั่งจอมทอง 3 หลัง เพื่อสอนพระบาลีแก่ภิกษุสามเณรทุกวัน มีภิกษุสามเณรไปเรียนกันจำนวนมาก ในสมัยของพระองค์มีการส่งพระภิกษุไปเรียนที่ลังกาด้วย

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ.2199-2231 พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่กิจทางศาสนา เสด็จทรงบาตรทุกวัน ในสมัยนั้นชาติตะวันตกเข้ามาล่าอาณานิคมในแถบเอเชีย ประเทศต่างๆ ตกเป็นเมืองขึ้นโดยมาก แต่ไทยรอดพ้นมาได้ทั้งด้านอาณาจักรและศาสนจักรด้วยพระปรีชาสามารถของกษัตริย์ในแต่ละสมัย ครึ่งหนึ่งพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ส่งพระราชสาส์นมาถึงพระนารายณ์มหาราช มีใจความว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสขอชักชวนพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาให้มาร่วมแผ่นดินเดียวกัน โดยขอให้พระองค์เปลี่ยนศาสนามานับถือศาสนาเดียวกับฝรั่งเศส...

พระนารายณ์มหาราชทรงขอบพระทัยพระเจ้าฝรั่งเศสหนักหนาที่มีความสนิทเสนหาในพระองค์ แต่ทรงประหลาดใจว่า เหตุใดพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงมาก้าวก้าวกับฤทธิ์อำนาจของพระผู้เป็นเจ้า เพราะการที่มีศาสนาต่างๆ ในโลกนี้ ไม่ใช่เป็นความประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าหรือ พระองค์จึงปล่อยให้มีไปตั้งนั้น มิได้บันดาลให้มีเพียงศาสนาเดียว เมื่อพระผู้เป็นเจ้ามีฤทธิ์มากในเวลานี้ พระองค์คงปรารถนาให้ตัวเรานับถือพุทธศาสนาไปก่อน เพราะฉะนั้นเราจึงจะรอคอยพระกรุณาของพระองค์ บันดาลให้เราเลื่อมใสในคริสต์ศาสนาในวันใด เราก็จะเข้ารับในวันนั้น จึงขอฝากชะตากรรมของเราและกรุงศรีอยุธยาสุดแต่พระเจ้าจะบันดาลเถิด¹

พระนารายณ์มหาราชทรงโปรดให้มีพระราชโองการประกาศว่าให้คนไทยนับถือศาสนาได้ตามชอบใจ แล้วพระราชทานที่ดินให้สร้างโบสถ์คริสต์ใหม่ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ทูตฝรั่งเศสผิดหวังมากเกินไป มีคนไทยบางส่วนหันมานับถือคริสต์ศาสนาแต่ก็เพียงน้อยนิด แม้ผ่านมา 300 กว่าปีจนถึงปัจจุบัน คริสต์ศาสนิกชนในไทยมีเพียง 2% เท่านั้น กุศโลบายของพระนารายณ์มหาราชนี้เป็นการเสียน้อยเพื่อรักษาส่วนใหญ่เอาไว้ แต่ถ้าพระองค์ทรงเปลี่ยนศาสนาเสียแล้วเป็นไปได้ว่าในยุคนี้และยุคต่อมาชาวไทยโดยส่วนใหญ่จะเปลี่ยนไปนับถือคริสต์ศาสนาตามพระองค์ ปัจจุบันชาวพุทธอาจจะเป็นชนกลุ่มน้อยในท่ามกลางคริสตศาสนิกชนก็เป็นไปได้

สมัยกรุงธนบุรี หลัจากที่กรุงศรีอยุธยาสูญเสียเอกราชให้แก่พม่าในปี พ.ศ.2310 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชได้ในปลายปีเดียวกัน แล้วทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีแห่งใหม่ ทรงสนับสนุนปัจจัย 4 แก่พระภิกษุสามเณรที่ตั้งใจเล่าเรียน

¹ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ เล่ม 2, 2519 หน้า 180.

พระไตรปิฎก และทรงขอร้องให้ภิกษุตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัย หากขัดข้องสิ่งใดพระองค์จะจัดการอนุเคราะห์ทรงมีพระราชดำรัสว่า “ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงมีศีลคุณบริบูรณ์ในพระศาสนาแล้ว แม้จะปรารถนามังสะรุธิระของโยม โยมก็อาจจะเชือดเนื้อแลโลหิตออกมาบำเพ็ญทานได้” เพราะสมัยนั้นมีภิกษุประพฤตินอกรีตตั้งตนเป็นแม่ทัพ พระเจ้าตากสินจึงจับสึกไปจำนวนมาก

สมัยรัตนโกสินทร์ หลังจากสิ้นยุคธนบุรีแล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2325 ทรงย้ายเมืองหลวงมาที่กรุงเทพมหานคร หรือกรุงรัตนโกสินทร์ พระพุทธศาสนาในกรุงรัตนโกสินทร์นั้นมีความเจริญรุ่งเรืองไม่แพ้ยุคใดที่แล้มาแล้ว ทั้งนี้เพราะพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเป็นหลักชัยในการส่งเสริมบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

รัชกาลที่ 1 (พ.ศ.2325-2352) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา เสด็จออกทรงบาตรเวลาเช้า ตอนเพลถวายภัตตาหาร เวลาเย็นเสด็จออกท้องพระโรงเพื่อสดับพระธรรมเทศนาเป็นประจำ ทรงโปรดให้ทำสังคายนาพระไตรปิฎกในปลายปี พ.ศ.2331 ณ พระอุโบสถวัดพระศรีสรรเพชญ์ (วัดมหาธาตุในปัจจุบัน) โดยมีพระภิกษุ 218 รูป ราชบัณฑิต 32 คน

พระองค์เสด็จไปที่ประชุมสังคายนาวันละ 2 ครั้ง เช้าและเย็น เพื่อถวายภัตตาหารและน้ำปานะ สังคายนาอยู่ 5 เดือนจึงเสร็จ แล้วโปรดให้คัดลอกสร้างเป็นฉบับหลวงขึ้น เรียกว่า ฉบับทองใหญ่ นอกจากนี้ทรงออกกฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์เป็นครั้งแรกและออกต่อๆ กันมา รวม 10 ฉบับ ฉบับที่ 1 ออกในปี พ.ศ.2325 ฉบับที่ 10 ออกในปี พ.ศ.2344 และทรงโปรดให้สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม หรือวัดพระแก้ว ในปี พ.ศ.2325 เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต

รัชกาลที่ 2 (พ.ศ.2352-2367) ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระเลิศหล้านภาลัย มีการปรับหลักสูตรการศึกษาภาษาบาลีใหม่จาก “บาเรียนตรี บาเรียนโท บาเรียนเอก” เป็นแบบ 9 ประโยค ดังที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ในการสอบวัดผลนั้น ใช้วิธีสอบปากเปล่าคือให้แปลพระบาลีต่อหน้ากรรมการ 3-4 รูป และมีครูเข้าฟังเป็นพยาน 20-30 รูป ถ้านักเรียนแปลเก่งอาจจะสอบผ่าน 9 ประโยคภายในวันเดียวก็ได้

ในปี พ.ศ.2363 มีอหิวาตกโรคระบาดผู้คนล้มตายมาก พระองค์จึงบำเพ็ญกุศลหลายอย่างเพื่อขจัดปัดเป่าภัยพิบัติ โปรดให้แปลพระปริตรเป็นภาษาไทย ให้เจ้านายและข้าราชการฝ่ายในฝึกหัดสวดพระปริตรทุกวัน โดยพระองค์เสด็จขึ้นทรงฟังสวดถวาย ณ พระที่นั่ง

ไพศาลทักษิณทุกคืน ธรรมเนียมการสวดพระปริตรนี้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เมื่อครั้งที่เมืองไพศาลเกิดภัยพิบัติด้วยอหิวาตกโรคเป็นต้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสั่งให้พระอานนท์เรียนรัตนสูตรว่าด้วย “ยงฺกิญฺจิ ฯลฯ” แล้วทำพระปริตรสวดขจัดปัดเป่าภัยต่างๆ ในเมืองไพศาลให้มลายหายไป¹

รัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2367-2394) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง มีคำกล่าวว่า ไม่ว่าพระองค์จะประทับอยู่ ณ ที่ใด ไม่ว่าจะมีเหตุการณ์อันใดเกิดขึ้น พระองค์จะทรงระลึกถึงการบำรุงพระศาสนาไว้ก่อน พระองค์เสด็จทรงบาตรทุกวัน ทรงอาราธนาพระมาถวายเป็นพระเทศนาและบอกคัมภีร์ในวังเป็นประจำ พระองค์ไม่โปรดละครในคือละครที่มีผู้หญิงแสดง แต่โปรดการทรงธรรม ในรัชกาลนี้มีการสร้างพระไตรปิฎกมากกว่ารัชกาลอื่นที่แล้มาคือ มีถึง 5 ฉบับ ได้แก่ ฉบับรดน้ำเอก รดน้ำโท ทองน้อย ชุบย่อ และฉบับอักษรรามัญ ด้วยความที่พระองค์เอาใจใส่ต่อกิจการทางศาสนาเช่นนี้ จึงมีกุลบุตรออกบวชกันจำนวนมาก ตามบันทึกของชาวยุโรประบุว่า ในกรุงเทพมหานครมีภิกษุสามเณร 10,000 รูป และทั่วพระราชอาณาจักรมี 100,000 รูป²

กำเนิดธรรมยุต ในสมัยนี้ได้เกิดนิกายธรรมยุตขึ้น โดยพระวชิรญาณเถระ³ ทรงศรัทธาเลื่อมใสในจริยาวัตรของพระมอญชื่อ ชาย พุทฺธวโส จึงทรงอุปสมบทใหม่กับคณะสงฆ์มอญในปี พ.ศ.2372 แล้วตั้งคณะธรรมยุตขึ้นในปี พ.ศ.2376 จากนั้นเสด็จมาประทับที่วัดบวรนิเวศวิหารซึ่งเป็นศูนย์กลางของคณะธรรมยุตินิกาย คณะสงฆ์เดิมนั้นถูกเรียกว่า มหานิกาย

ก่อนสวรรคต พระองค์ตรัสสั่งเหล่าข้าราชการบริพารเรื่องกิจการบ้านเมืองและศาสนาไว้ว่า “สงครามช้างญวนช้างพม่าเห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่ก็แต่ชาวฝรั่ง ให้ระวังให้จงดีอย่าให้เสียที่เขารองานสิ่งใดของเขาคิดว่าดี ควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขาแต่อย่านับถือเลื่อมใสไปที่เดียว ทุกวันนี้คิดจะสละห่วงใยให้หมด อาลัยอยู่แต่วัดสร้างไว้ใหญ่โตหลายวัดที่ยังค้างอยู่ก็มี ถ้าชำรุดทรุดโทรมไปจะไม่มีผู้ช่วยบำรุง... (เงินพระคลัง 4 หมื่นชั่ง) ขอสัก 1 หมื่นชั่งเถิด ถ้าผู้ใดเป็นเจ้าของแผ่นดินช่วยบอกแก่เขา ขอเงินรายนี้ช่วยทะนุบำรุงวัดที่ชำรุดและการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นให้แล้วด้วย”⁴

¹ ชุททกนิกาย อัมมปทคาถา เล่ม 43 ข้อ 149

² วอลเตอร์ เอฟ เวลลา, แผ่นดินพระนั่งเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต, 2514 หน้า 63.

³ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) เมื่อครั้งยังผนวชอยู่

⁴ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ ร.3 , 2505 หน้า 187-8.

รัชกาลที่ 4 (พ.ศ.2394-2411) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงเป็นเจ้าฟ้ามงกุฎได้ผนวชอยู่ 27 พรรษา ทรงลาสิกขาแล้วขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนมายุ 57 พรรษา ใน พ.ศ. 2394 พระองค์ทรงสร้างวัดใหม่ขึ้นหลายวัด เช่น วัดปทุมวนาราม วัดโสมนัสวิหาร วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม และวัดราชบพิธ เป็นต้น ตลอดจนบูรณะวัดต่างๆ อีกมาก โปรดให้มีพระราชพิธี “มาฆบูชา” ขึ้นเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ.2394 ณ ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปวงชนชาวไทยได้ถือปฏิบัติเป็นประเพณีสืบกันมาจนถึงทุกวันนี้

รัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2411-2453) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มหาราชทรงเป็นกษัตริย์ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ทรงนำพาชาติไทยไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทั้งทางกิจการบ้านเมืองและทางศาสนา ทรงเริ่มต้นการศึกษาสมัยใหม่ในประเทศไทย โดยให้วัดเป็นศูนย์กลางและให้พระสงฆ์เป็นครูสอนหนังสือแก่เยาวชน ในปี พ.ศ.2427 ได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรก ณ วัดมหรณพาราม

ในปี พ.ศ. 2432 ทรงโปรดให้ย้ายที่ราชบัณฑิตยสถานจากในวัดพระศรีรัตนศาสดารามออกมาเป็นบาลีวิทยาลัยชื่อ มหาธาตุวิทยาลัย ที่วัดมหาธาตุ และต่อมาปี พ.ศ. 2439 ได้ประกาศเปลี่ยนนามมหาธาตุวิทยาลัย เป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นที่ศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูงของพระภิกษุสามเณร โดยทรงมุ่งหมายจะให้จัดการศึกษาแบบตะวันตก

ทรงโปรดให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยอักษรไทยชุดละ 39 เล่ม จำนวน 1,000 ชุด ในปี พ.ศ.2435 ต่อมาปี พ.ศ.2436 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดตั้ง “มหามกุฏราชวิทยาลัย” ขึ้น เพื่อเป็นแหล่งศึกษาพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรฝ่ายธรรมยุติกนิกาย

เพื่อให้การปกครองสงฆ์มีความรัดกุมยิ่งขึ้น พระองค์จึงโปรดให้ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ขึ้นใน พ.ศ.2445 ตรงกับ ร.ศ.121 (รัตนโกสินทร์ศก 121) นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงสร้างวัดใหม่ขึ้นหลายวัด เช่น วัดวัดราชบพิธ วัดเทพศิรินทราวาส วัดเบญจมบพิตร วัดอัมพวันนมิตร วัดจุฬาทิศราธรรมสภา และวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ทรงบูรณะวัดมหาธาตุ และวัดอื่นๆ อีก ทรงนิพนธ์วรรณกรรมทางพุทธศาสนาจำนวนมาก

รัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2468) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปรีชาปราดเปรื่องในทางพระศาสนามาก ทรงนิพนธ์หนังสือพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น เทศนาเลื้อป่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร เป็นต้น ทรงอบรมสั่งสอนธรรมะข้าราชการ

ด้วยพระองค์เอง ในปี พ.ศ.2455 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเปลี่ยนวิธีการสอบบาลีสนามหลวงจากปากเปล่ามาเป็นข้อเขียนเป็นครั้งแรก

ต่อมาอีกหนึ่งปีคือใน พ.ศ.2456 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้ใช้พุทธศักราช (พ.ศ.) แทน ร.ศ. และในปี พ.ศ.2462-2463 ทรงโปรดให้พิมพ์คัมภีร์ อรรถกถาพระไตรปิฎก อรรถกถาชาดกและคัมภีร์อื่นๆ เช่น วิสุทธิมรรค มลिनทปัญญา เป็นต้น หลักสูตรนักเรียนที่เรียนกันอยู่ในปัจจุบันนี้ทรงโปรดให้จัดการศึกษาขึ้นในปี พ.ศ.2469 ก่อนหน้านั้นเรียกว่า “องค์ของสามเณรธรรม” ซึ่งมีการสอบครั้งแรกในเดือนตุลาคม พ.ศ.2454

รัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2468-2477) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 3 ของประเทศไทยขึ้นในระหว่าง พ.ศ.2468-2473 เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วทรงให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐชุดละ 45 เล่ม จำนวน 1,500 ชุด พระราชทานแก่ประเทศต่างๆ ประมาณ 450 ชุด ซึ่งนับเป็นเกียรติประวัติของประเทศสยาม เพราะประเทศพุทธศาสนาอื่นๆ ในครั้งนั้นยังไม่มีประเทศใดทำได้ ปี พ.ศ.2471 กระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการ ในปัจจุบันได้จัดหลักสูตร “ธรรมศึกษา” เพื่อเปิดโอกาสให้ฆราวาสเรียนพระปริยัติธรรมอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก

รัชกาลที่ 8 (พ.ศ.2477-2489) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย 2 ประเภท คือ

1. พระไตรปิฎก แปลโดยอรรถ พิมพ์เป็นเล่มสมุด 80 เล่ม เรียกว่าพระไตรปิฎกภาษาไทย แต่เสร็จสมบูรณ์หลังจากสิ้นรัชกาลพระองค์ไปแล้วคือในปี พ.ศ.2500 เพื่อฉลองในโอกาส 25 พุทธศตวรรษ

2. พระไตรปิฎก แปลโดยสำนวนเทศนา พิมพ์ลงใบลาน แบ่งเป็น 1,250 กัณฑ์ เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับหลวง เสร็จเมื่อปี พ.ศ.2492

ในปี พ.ศ.2484 รัฐบาลออก พ.ร.บ. คณะสงฆ์ พ.ศ.2484 เพื่อให้การปกครองคณะสงฆ์มีความสอดคล้องเหมาะสมกับการปกครองแบบใหม่ ถัดมาอีก 4 ปี คือในปี พ.ศ.2488 มหามกุฏราชวิทยาลัยซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2436 ได้ประกาศตั้งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ชื่อ “สภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย”

รัชกาลที่ 9 (พ.ศ.2489-ปัจจุบัน) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล-อดุลยเดชมหาราช มีการจัดตั้งโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญระดับประถมปลาย และ

มัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ในปี พ.ศ.2514 ต่อมาปี พ.ศ.2501 มีการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนา วัดอาทิตย์ขึ้นเป็นแห่งแรก ณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเปิดการสอนพุทธศาสนาแก่ เด็กและเยาวชน ต่อมาได้ขยายไปทั่วประเทศ กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดให้วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาภาคบังคับแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษา ปีที่ 1-6

ในปี พ.ศ.2508 ได้มีการจัดตั้งสำนักงานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกขึ้น ณ ประเทศไทย (พ.ส.ล.) เพื่อเป็นศูนย์กลางของชาวพุทธทั่วโลก นอกจากนี้ปัจจุบันมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านวรรณกรรมมากขึ้น เพราะเข้าถึงประชาชนได้ง่ายและรวดเร็ว หากผู้แต่งเขียนได้ดีจะได้รับความนิยมจากผู้อ่านไม่แพ้นวนิยาย เช่น หนังสือ “เสียดายคนตายไม่ได้อ่าน” เป็นต้น ซึ่งจัดพิมพ์ 30 กว่าครั้งแล้ว ขายดีมากเข้าถึงผู้อ่านกว่าแสนคน

ในด้านพิธีกรรมมีการเปลี่ยนแปลงพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์เป็นพิธีของรัฐบาล เรียกว่า “รัฐพิธี” โดยให้กระทรวงต่างๆ เป็นผู้จัด มีการจัดงานส่งเสริมพระพุทธศาสนาช่วงวันวิสาขบูชาของทุกปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พระบรมวงศานุวงศ์ เสด็จแทนพระองค์ในพิธีเวียนเทียนในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา มาฆบูชา อาสาฬหบูชา ณ พุทธมณฑล ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อครั้งฉลอง 25 พุทธศตวรรษ

2. ประเทศกัมพูชา

กัมพูชา (Cambodia) หรือเขมรมีชื่อทางการว่า ราชอาณาจักรกัมพูชา (Kingdom of Cambodia) ปกครองแบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ มีเมืองหลวงชื่อพนมเปญ และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด เคยตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสเกือบร้อยปี ได้รับเอกราชอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2496 กัมพูชามีประชากรประมาณ 14,071,000 คน (พ.ศ.2548) ประชากร 93% นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท ส่วนอีก 7% นับถือฮินดูและอื่นๆ

กัมพูชาเป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมายาวนานกว่า 2,000 ปี หลักฐานหลายแหล่งยืนยันตรงกันว่า พระพุทธศาสนาตั้งอยู่ในดินแดนแห่งนี้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เช่น หลักฐานจากศิลาจารึกที่ค้นพบ ณ เมืองโวกัญ อันเป็นศิลาจารึกที่เก่าแก่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในอดีตกัมพูชาคือดินแดนส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิ อันเป็นที่ที่พระโสณเถระและพระอุตตรเถระเดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตั้งแต่บัดนั้นพระพุทธ-

¹ พระรวิ ธมฺมจิตฺโต, ผลกระทบต่อสงครามกลางเมืองต่อพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ระหว่างปี พ.ศ.2513-2534, 2549 หน้า 1-2

ศาสนาในกัมพูชาจึงค่อยๆ เจริญรุ่งเรืองขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งถึงยุคประวัติศาสตร์กัมพูชา 4 ยุค คือ ยุคฟูนัน เจนละ พระนคร และยุคปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

ยุคฟูนัน (พ.ศ.600-1100) คำว่า ฟูนัน (Funan) เป็นคำที่เรียกตามหลักฐานที่ปรากฏในจดหมายเหตุของจีน ซึ่งเพี้ยนมาจากภาษาเขมรว่า พนม หรือ วนม ในภาษาสันสกฤต ซึ่งแปลว่า ภูเขา ในอดีตชาวฟูนันเคยนับถือลัทธิโลกธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ และผีสาขางาไม แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าสู่สุวรรณภูมิแล้วชาวฟูนันจึงหันมานับถือพระพุทธศาสนา จนกระทั่ง พ.ศ.543 พราหมณ์ชาวอินเดียชื่อเกาณทีนยะรบชนะเผ่าฟูนันและได้รับสถาปนาขึ้นเป็นพระราชาปกครองพระนคร ในราชสำนักจะนับถือศาสนาพราหมณ์นิกายไศวะ ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมของพระราชาเกาณทีนยะ แต่ประชาชนทั่วไปบ้างก็นับถือศาสนาพุทธบ้างก็นับถือศาสนาพราหมณ์

ในรัชสมัยของพระเจ้าศรีมาระ พระองค์ทรงนับถือพระพุทธศาสนาและทรงประกาศยกย่องให้เป็นศาสนาประจำชาติ มีศิลาจารึกเก่าแก่อายุราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 บันทึกไว้ว่า พระองค์ทรงสั่งให้พระราชผู้เสวยราชย์ต่อไปในอนาคตนับถือและสนับสนุนพระพุทธศาสนาด้วย¹ ในยุคต่อมาพงศาวดารจีนบันทึกไว้ว่าพระราชยุคต่อมาก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาตามคำสั่งของพระเจ้าศรีมาระ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงพระนาคนิกษุชาวอินเดียซึ่งเดินทางไปอาณาจักรฟูนัน และเดินทางต่อไปเมืองจีนในปี พ.ศ.1027 ในครั้งนั้นพระนาคนิกษุกล่าวถวายพระพรต่อพระเจ้ากรุงจีนว่า “ในประเทศฟูนันบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองมาก ประชาชนนับถือศาสนาพราหมณ์ก็มี พระพุทธศาสนาก็มี พระพุทธศาสนานี้รุ่งเรืองมาก มีพระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก และฝึกปฏิบัติตามวินัยอย่างเคร่งครัด”²

หลังจากนั้นไม่นานคือในปี พ.ศ.1046 กษัตริย์ฟูนันส่งราชทูตและพระภิกษุไปกรุงจีนอีก คือ พระสังฆปาละ และพระมันโตะโล โดยพระสังฆปาละเป็นผู้รู้ภาษาศาสตร์หลายภาษา และทรงพระไตรปิฎก มีจริยวัตรตรงตาม กิตติศัพท์เลื่องลือไปถึงพระเจ้ากรุงจีนคือ จักรพรรดิบูตี้ แห่งราชวงศ์เหลียน จึงนิมนต์ท่านไปสอนธรรมะและแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาจีน ท่านแปลพระไตรปิฎกอยู่นานถึง 16 ปี ชื่อทั้งสองท่านยังปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกจีนมาจนถึงปัจจุบัน

¹⁻² พระรวิ ธมฺมจิตฺโต, ผลกระทบต่อสงครามกลางเมืองต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย กัมพูชา ระหว่าง พ.ศ. 2513-2534, 2549 หน้า 19-20

ต่อมาปี พ.ศ.1057 พระเจ้าอนุรุธวรมันเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ทรงประกาศถวายพระองค์เป็นอุบาสก ทรงมีพระเกศธาตุเส้นหนึ่งไว้เป็นที่สักการบูชา พระเจ้าอนุรุธวรมันเป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายที่ปรากฏนามในยุคฟูนัน ในปี พ.ศ.1170 อาณาจักรเจนละยกทัพมาตีและรวมฟูนันเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเจนละ

ยุคเจนละ (พ.ศ.1100-1344) เจนละ เป็นคำจีนที่เรียกเมืองกัมพูชาที่อยู่ทางภาคเหนือของนครฟูนัน คำนี้เพี้ยนมาจากภาษาเขมรว่า เจียน-เลอ หมายถึง ชันบน ที่สูง หรือทางเหนือ พระเจ้าวรมันเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์แรกประมาณปี พ.ศ.1093 กษัตริย์ในยุคต้นนี้ยังคงนับถือศาสนาฮินดูนิกายไศวะเป็นหลัก ต่อมาในรัชกาลของพระเจ้าอิศานวรมันที่ 1 (พ.ศ.1159-1169) พงศาวดารจีนยุคราชวงศ์สุย บันทึกไว้ว่า “ในรัชกาลของพระองค์นี้ (พระเจ้าอิศานวรมันที่ 1) มีภิกษุ ภิกษุณี หลาหลายรูป...”¹

ในรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 1 (พ.ศ.1200-1224) มีหลักฐานจากบันทึกของหลวงจีนอี้จิงที่เดินทางไปอินเดียและผ่านดินแดนแถบนี้ระบุว่า สมัยนั้นพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก มีวัดทั่วไปทุกแห่ง ประชาชนทั่วไปนิยมบวชในพระพุทธศาสนา แม้พวกเจ้านายก็นิยมบวชเช่นเดียวกัน ในพุทธศตวรรษที่ 14 พระพุทธศาสนามหายานได้เข้ามาเผยแผ่ในเอเชียอาคเนย์แล้ว และกัมพูชาก็ได้รับเอาพระพุทธศาสนามหายานไว้เช่นกัน แต่ก็ไม่มีอิทธิพลมากเหมือนเถรวาท หลังรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันได้ไม่นานอาณาจักรเจนละก็สิ้นสุดลง

ยุคพระนคร (พ.ศ.1345-1975) ยุคพระนครหมายถึง ยุคนครวัดและนครธม เป็นยุคที่อารยธรรมเขมรเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด เป็นมหาอาณาจักรใหญ่มีศิลปะและสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นกว่ายุคใดๆ โดยเฉพาะปราสาทนครวัด (Angkor Wat) และนครธม (Angkor Thom) ยุคนี้เริ่มนับตั้งแต่วัยรัชกาลของพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 (พ.ศ.1345-1420) จนถึงรัชกาลของพระเจ้าพญายาต (พ.ศ.1975) ซึ่งทรงสละพระนครไปสร้างเมืองหลวงใหม่ที่พนมเปญอันเป็นเมืองหลวงของกัมพูชาในปัจจุบัน

หลังจากที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ครองราชย์ในปี พ.ศ.1345 แล้ว ทรงย้ายพระนครจากเจนละมาตั้งที่พนมเหนทรบรรพตหรือเขাপนมคูเลนในปัจจุบัน พระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ แต่พระพุทธศาสนาก็ยังเป็นที่เป็นที่เคารพนับถือกันอยู่ในหมู่ประชาชน หลังจากยุคของพระองค์แล้วกษัตริย์แต่ละพระองค์ก็นับถือพราหมณ์บ้างนับถือพระพุทธศาสนาบ้างสลับกันไป

¹ พระรวิ ธมฺมจิตฺโต, ผลกระทบต่อสงครามกลางเมืองต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทยกัมพูชา ระหว่าง พ.ศ. 2513 -2534, 2549 หน้า 20

แต่ทั้งสองศาสนาก็อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ครั้นมาถึงรัชกาลของพระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 1 ทรงขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.1545-1593 พระองค์เป็นปฐมกษัตริย์ที่ยกพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของรัฐอย่างเป็นทางการ พระเจ้าสุริยวงษ์ที่ 2 ครองราชย์ในช่วงปี พ.ศ.1656-1693 ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์และสร้างปราสาทนครวัดขึ้นเพื่อบูชาพระวิษณุ ต่อมาในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้เปลี่ยนให้เป็นวัดในศาสนาพุทธ

นครวัด ตั้งอยู่ที่เมืองเสียมราฐ หรือเสียมเรียบ จัดเป็นหนึ่งในเจ็ดสิ่งมหัศจรรย์ของโลก มีขนาดใหญ่มากถึง 200,000 ตารางเมตร มีกำแพงด้านนอกยาวด้านละ 1.5 กิโลเมตร ใช้หินทั้งหมด 600,000 ลูกบาศก์เมตร ใช้ช่างกว่า 40,000 เชือกและแรงงานคนนับ 100,000 คน ในการขนหินและชักลากหิน นครวัดมีเสา 1,800 ต้น หักต้นละกว่า 10 ต้น เวลาในการสร้างรวม 100 ปี ใช้ช่างแกะสลัก 5,000 คน และใช้เวลาถึง 40 ปีในการแกะสลัก

พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ครองราชย์ในปี พ.ศ.1724 พระองค์มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในประวัติศาสตร์กัมพูชา ทรงสร้างนครธมขึ้นเป็นราชธานี ทรงเจริญจริยวัตรตามพระเจ้าอโศก-มหาราชและพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย ทรงสร้างปราสาทและพระพุทธรูป 798 องค์ เพื่อประดิษฐานทั่วราชอาณาจักร

ทรงสถาปนาปราสาทตาพรหมหรือวัดบูรพาภิรามหาวิหารเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีพระมหาเถระเป็นศาสตราจารย์ใหญ่อยู่ 18 องค์ และอาจารย์รองลงมาถึง 2,740 องค์ มีอุบาสกช่วยงาน 2,232 คน อุบาสิกา 615 คน ราษฎรผู้มาจำศีลหรือมาศึกษาธรรมระยะสั้นและระยะยาว 12,640 คน และกลุ่มอื่นๆ อีก 66,625 คน รวมทั้งหมดเป็น 79,265 คน ซึ่งนับรวมชาวพม่าและจำปาที่มากับศึกษาในที่นี้ด้วย ภายในวัดมีบ้านพัก(กุฏิ)ที่สร้างด้วยหินจำนวน 566 แห่ง สร้างด้วยอิฐ 288 แห่ง มีพระภิกษุจำนวน 439 รูป มารับภัตตาหารทุกวันในพระราชวัง¹

นอกจากนี้พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงให้พระราชกุมารคือพระตามลิตะไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา และผนวชที่วัดมหาราชาแห่งเกาะลังกา ซึ่งขณะนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาทในศรีลังกากำลังเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางของการศึกษาสงฆ์ ต่อมาเมื่อพระกุมารกลับมาถึงกัมพูชาแล้ว ทรงทำให้นิกายเถรวาทเจริญรุ่งเรืองเป็นศาสนาประจำชาติของกัมพูชามา

¹ พระวรี อดุมจัต, ผลกระทบต่อสงครามกลางเมืองต่อพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ระหว่าง พ.ศ.2513-2534, 2549 หน้า 33-34

กระทั่งปัจจุบัน ส่วนพระพุทธรูปศาสนาหายานและศาสนาพราหมณ์ค่อยๆ ชบเซาลงไปตั้งแต่บัดนั้น

ในพุทธศตวรรษที่ 19 อาณาจักรกัมพูชาอ่อนแอลงมาก ขณะเดียวกันช่วงนั้น อาณาจักรอยุธยาของไทยซึ่งสถาปนาในปี พ.ศ.1894 มีความเข้มแข็งขึ้น ได้เข้าโจมตีเมืองพระนครของกัมพูชาและยึดได้สำเร็จในปี พ.ศ.1895 ต่อมาปี พ.ศ.1974 ได้เข้ามาปล้นทำลายอีกครั้ง พระเจ้าพญาชาติวงศ์สละพระนครในปี พ.ศ.1975 แล้วเสด็จไปประทับที่พนมเปญ ยุคพระนครที่เจริญรุ่งเรืองมากกว่า 600 ปี (พ.ศ.1345-1975) จึงสิ้นสุดลง

ยุคปัจจุบัน (พ.ศ.1975-ปัจจุบัน) เมื่อยุคพระนครสิ้นลงแล้ว กัมพูชาได้เมืองหลวงใหม่ อยู่ใกล้ทะเลสาบให้ชื่อว่า กรุงสเวก ยุคนี้พระพุทธรูปยังคงรุ่งเรืองอยู่ ประชาชนมีความเคารพศรัทธาต่อพระสงฆ์ แม้จะมีมิชชันนารีต่างชาติมาเผยแผ่แต่ก็ไม่ได้ผล เช่น ในปี พ.ศ. 2109 ชาวโปรตุเกสชื่อ กาสปาร์ ดากรุษ เดินทางมากรุงสเวกแต่ต้องเดินทางกลับเพราะไม่อาจเปลี่ยนศาสนาชาวพื้นเมืองได้ เนื่องจากประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระสงฆ์อย่างสุดหัวใจ

กาสปาร์ ดากรุษ บอกว่า พระสงฆ์ประกอบขึ้นด้วยคนที่มีความสามารถในกัมพูชา กว่า 1 ใน 3 หรือตามที่เขาประมาณก็นับจำนวนแสนรูป พระภิกษุเหล่านี้ได้รับความเคารพอย่างสูงจากประชานราวกับเป็นเทพเจ้าเป็นๆ ผู้ที่อ่อนอาวุโสกว่าในหมู่ภิกษุด้วยกัน ก็บูชาผู้อาวุโสกว่า เสมือนเทพเจ้า ไม่มีใครคัดค้านพระในเรื่องใดๆ บางครั้งขณะที่ข้าพเจ้ากำลังนั่งเทศน์อยู่ ทันทีที่พระเหล่านั้นเดินผ่านมา (ชาวบ้าน) ก็พูดเปรยขึ้นว่า “นั่นก็ดียู่หรือ แต่ของเราดีกว่า” แล้วพวกเขาก็เดินหนีไปหมดทั้งข้าพเจ้าไว้แต่ลำพัง¹

ในปี พ.ศ.2410 กัมพูชาตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ได้รับเอกราชในปี พ.ศ.2496 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ต่อมาปี พ.ศ.2498 พระองค์ทรงสละราชสมบัติถวายแด่พระราชบิดาคือ พระเจ้าสุรารมฤต ส่วนพระองค์เองก้าวลงสู่วิถีชีวิตนักการเมือง ทรงตั้งพรรคสังคมนิยมขึ้น และมีชัยชนะในการเลือกตั้ง ได้เป็นนายกรัฐมนตรีในเวลาต่อมา

พระเจ้าบรมโกศทรงนำลัทธิธรรมมาประยุตต์ใช้กับการเมืองโดยให้ชื่อว่า ทฤษฎีพุทธสังคมนิยม (Buddhist Socialism) เพื่อต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ที่เริ่มขยายเข้ามาในกัมพูชา แต่ด้วยแรงกดดันจากสหรัฐอเมริกาและความขัดแย้งจากภายใน จึงทำให้เกิดการรัฐประหารขึ้นโดยนายพลลอน นอล ในปี พ.ศ.2513 สงครามกลางเมืองจึงปะทุขึ้นตั้งแต่บัดนั้น ชาวกัมพูชาต้องสูญเสียเลือดเนื้อและชีวิตไปนับล้านคน กว่าสงครามนี้จะยุติลงในปี พ.ศ.2534

¹ พระวรี ธรรมจิตโต, ผลกระทบต่อสงครามกลางเมืองต่อพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ระหว่าง พ.ศ.2513-2534, 2549 หน้า 39-40

พระพุทธศาสนาในช่วงรัฐบาลของนายพลลอน นอล ยังได้รับการสนับสนุนอยู่เช่นเดิม รัฐบาลประกาศว่า พระพุทธศาสนายังเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ขอให้คณะสงฆ์ช่วยต่อต้าน คอมมิวนิสต์คือกลุ่มเขมรแดง มีการโฆษณาว่า ถ้าคอมมิวนิสต์เข้ามาจะไม่มีศาสนา พระพุทธ-ศาสนาและพระสงฆ์จะหมดไปจากประเทศกัมพูชา

นายพลลอน นอลปกครองประเทศอยู่เพียง 5 ปี ก็ถูกปฏิวัติอีกครั้งในปี พ.ศ.2518 โดยกลุ่มเขมรแดง ซึ่งมีนายพล พต (Pol Pot) เป็นผู้นำ เขมรแดงนำระบอบคอมมิวนิสต์มา ปกครองประเทศ ประกาศนโยบายบริหาร 8 ประการ เช่น ให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ลาสิกขาทั้งหมด แล้วไปทำนาแทน ประหารชีวิตผู้นำรัฐบาลเดิมทั้งหมด

มหันตภัยคุกคามพระพุทธศาสนา สถานการณ์พระพุทธรูปยุคนี้ตกต่ำที่สุด พระสังฆราชถูกนำไปสังหาร ประชาชนและภิกษุสามเณรถูกฆ่าประมาณ 2,000,000 คน พระที่เหลือถูกเขมรแดงสั่งให้ทำงาน ถ้าไม่ทำงานจะไม่มีข้าวฉัน บ้างก็ถูกบังคับให้ลาสิกขา วัด ถูกปิดหรือรื้อทิ้ง บ้างก็ถูกทำเป็นฟาร์มไก่หรือเล้าหมู คอมมิวนิสต์ถือว่าศาสนาคือยาพิษของ ประชาชน ภิกษุไม่ทำอะไรจึงทำให้สังคมเป็นอัมพาต ห้ามตัดบาตรทำบุญ ผู้อยู่ในเหตุการณ์ สมัยนั้น กล่าวว่า “ยุคนั้น ไม่มีวัด ไม่มีพระสงฆ์ ไม่มีประชาชนไปสวดมนต์ ไม่มีการบูชา พระรัตนตรัย”

เมื่อผ่านยุคสงครามกลางเมืองมาแล้ว องค์การสหประชาชาติได้เข้ามาช่วยเหลือใน ด้านต่างๆ เช่น ให้เงินช่วยเหลือ 3,000 ล้านดอลลาร์เพื่อจัดการเลือกตั้งในปี พ.ศ.2536 และได้เปลี่ยนชื่อประเทศเป็น ราชอาณาจักรกัมพูชา (Kingdom of Cambodia) สถานการณ์ พระพุทธศาสนาจึงค่อยๆ ดีขึ้นตามลำดับ แม้การเมืองจะไม่ค่อยนิ่งคือนยังมีการปฏิวัติอยู่บ้างใน ปี พ.ศ.2540 แต่ก็ไม่ส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนามากนักเหมือนช่วงสงครามกลางเมือง

3. ประเทศพม่า

ประเทศพม่ามีชื่อเป็นทางการว่า สหภาพพม่า (Union of Myanmar) มีเมืองหลวงชื่อ เนปีดอ เมืองใหญ่สุดคือ ย่างกุ้ง ปกครองด้วยรัฐบาลทหาร มีประชากรประมาณ 50,519,000 คน (พ.ศ. 2548) นับถือศาสนาพุทธ 90% นับถือศาสนาคริสต์ 4% ศาสนาอิสลาม 3% ศาสนาฮินดู 0.7% นับถือผีไสยศาสตร์ 2.3%¹

¹ วิกิพีเดีย.(2549).ประเทศพม่า.(ออนไลน์)

ประวัติศาสตร์ของพม่านั้นมีความยาวนานและซับซ้อน มีคนหลายเผ่าพันธุ์เคยอาศัยอยู่ในดินแดนแห่งนี้ เช่น เผ่ากะปปะลี มอญ พยู ไทยใหญ่ พม่า เป็นต้น ชาวพม่าได้อพยพมาราวพุทธศตวรรษที่ 13 โดยมาจากบริเวณพรมแดนระหว่างจีนและทิเบต เข้าสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำอิรวดี และได้กลายเป็นชนเผ่าส่วนใหญ่ที่ปกครองประเทศในเวลาต่อมา

มนุษย์ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในพม่าราว 11,000 ปีมาแล้ว ชนชาติแรกคือเผ่ากะปปะลี หรือ นิกริต แต่เผ่าแรกที่สร้างอารยธรรมขึ้นเป็นเอกลักษณ์ของตนได้คือมอญ ชาวมอญอพยพเข้ามาราว 2,400 ปีก่อนพุทธกาล ได้สถาปนาอาณาจักรสุวรรณภูมิขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 2 มีเมืองหลวงชื่อ “สะเทิม” ส่วนชนเผ่าเดิมคือกะปปะลียก็เคลื่อนย้ายไปอยู่ตามเกาะบะลู่ ซึ่งเป็นเกาะใหญ่ตั้งอยู่ตรงข้ามกับเมืองเมะล่ายไย ชนเผ่านี้มีหน้าตาน่ากลัว ผมหยิก ผิวดำ มีนิสัยกระด้าง จึงถูกมองว่าเป็นพวกยักษ์ และคำว่า บะลู่ ก็แปลว่า ยักษ์

ศิลาจารึกเจดีย์ชเวดากองบันทึกไว้ว่า พระพุทธศาสนาเข้าสู่พม่าตั้งแต่สมัยพุทธกาล กล่าวคือพ่อค้าชาวมอญชื่อ ตปุสสะ และภัลลิกะ ได้รับพระเกศธาตุจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประดิษฐาน ณ เจดีย์ชเวดากอง¹ ส่วนในอรรถกถาบันทึกไว้ว่า พ่อค้าตปุสสะ และภัลลิกะเดินทางจากอุกกลชนบท ไปยังมัชฌิมประเทศด้วยเกวียน 500 เล่ม ระหว่างทางได้ถวายสัตตुผงและสัตตูก้อนแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อนกลับพระศาสดาทรงประทานเส้นพระเกศธาตุ 8 เส้น ชนทั้งสองได้นำไปสู่ศรัทธาของตนแล้วบรรจุพระเกศธาตุไว้ที่ประตูสถูปยชชนคร² แต่ทั้งนี้ยังไม่พบหลักฐานว่า อุกกลชนบท และสถูปยชชนคร อยู่ในพม่าหรือไม่

พงศาวดารมอญบันทึกไว้ว่า เมื่อปี 250 ก่อนคริสต์ศักราช (พ.ศ.293) พระโสนเถระและพระอุตตรเถระเดินทางมาประกาศพระศาสนา ณ ดินแดนสะเทิมแห่งอาณาจักรสุวรรณภูมิแล้วสวดพระปริตรเพื่อขับไล่เหล่ายักษ์น้ำหรือผีเสื้อสมุทรมาให้มาเป็นอันตรายแก่ชาวมอญ จึงสันนิษฐานได้ว่าพวกยักษ์ในตำนานมอญนั้นน่าจะหมายถึงชนเผ่ากะปปะลีนั่นเอง³ ในอรรถกถาก็กล่าวไว้ว่า เมื่อพระโสนเถระและพระอุตตรเถระไปถึงสุวรรณภูมิ นางรากษสหรือยักษ์ตนหนึ่งพร้อมด้วยบริวารขึ้นมาจากสมุทร มนุษย์เห็นนางรากษสตนนั้นแล้วก็กลัวร้องเสียงดัง พระเถระนิรมิตอภาพให้มากกว่าพวกรากษสแล้วขับให้หนีไป⁴

¹ วิรัช นิยมธรรม (2549).มอญ : ชนชาติเจ้าของอารยธรรมอันเก่าแก่ในแผ่นดินพม่า.(ออนไลน์)

² อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต-ทุกนิบาต, เล่ม 33 ข้อ 59

³ วิรัช นิยมธรรม (2549).มอญ : ชนชาติเจ้าของอารยธรรมอันเก่าแก่ในแผ่นดินพม่า.(ออนไลน์)

⁴ อรรถกถา, วินัยปิฎก มหาวีรยค, เล่ม1 ข้อ 118

ชาวพยูเข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนประเทศพม่าตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 4 และได้สถาปนานครรัฐขึ้นหลายแห่ง เช่น ศรีเกษตร (Sri Ksetra) เป็นต้น ในช่วงเวลาดังกล่าว ดินแดนพม่าเป็นส่วนหนึ่งในเส้นทางการค้าระหว่างจีนและอินเดีย จากเอกสารของจีนพบว่า มีเมืองอยู่ภายใต้อำนาจปกครองของชาวพยู 18 เมือง ชาวพยูนับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท เด็กๆ ได้รับการศึกษาที่วัดตั้งแต่อายุ 7 ขวบจนถึง 20 ปี

พระพุทธศาสนาเถรวาทเจริญรุ่งเรืองในพม่าในราวพุทธศตวรรษที่ 6 ต่อมาเมื่อพระเจ้าผายมหายานซึ่งเป็นศิษย์ของพระวสุพัฑฒ์ได้นำลัทธิตันตระไปเผยแพร่ จนพระพุทธศาสนาทั้งสองนิกายเจริญรุ่งเรืองเป็นเวลาหลายร้อยปี และรุ่งเรืองมากในพุทธศตวรรษที่ 11

ชาวพม่าเป็นชนเผ่าอพยพมาจากทางตอนเหนือที่ละน้อย ได้ขยายอำนาจลงมาทางใต้เข้ารุกรานพวกมอญ มอญจึงต้องถอยไปสร้างเมืองหลวงใหม่ที่หงสาวดี ในปี พ.ศ.1368 พม่าได้ตั้งอาณาจักรขึ้น มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองพุกาม (Pagan) ในปี พ.ศ.1392 ซึ่งเป็นช่วงที่อาณาจักรพยูเสื่อมสลายแล้ว อาณาจักรพุกามแต่แรกนั้นมิได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กระทั่งในรัชสมัยของพระเจ้าอโนรธา (พ.ศ.1587-1620) พระองค์สามารถรวบรวมแผ่นดินพม่าให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสำเร็จ

ในปี พ.ศ.1600 พระเจ้าอโนรธายกทัพตีเมืองสะเทิมของมอญ นำเอาพระไตรปิฎกและประเพณีพระพุทธศาสนามา ทรงทำให้นิกายเถรวาทแพร่หลายด้วยความช่วยเหลือจากพระภิกษุมอญชื่อ ชินอรหันต์ ทรงสร้างเจดีย์ที่สำคัญหลายแห่งโดยเฉพาะมหาเจดีย์ชเวดากอง โดยสร้างเสริมเจดีย์องค์เดิม ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบต่อมายาวนานว่า พระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์จะต้องทรงทำนุบำรุงพระเจดีย์ ในสมัยพระนางจันทิมาขอปู่ทรงพระราชทานทองคำเท่าน้ำหนักพระองค์เองคือ 40 กิโลกรัม เพื่อนำไปตีแผ่นหุ้มพระเจดีย์ สมัยพระเจ้าธรรมเชษฐาภิไตรภพทรงบริจาคทองคำหนักเป็นสี่เท่าของน้ำหนักพระองค์เอง ในสมัยพระเจ้ามินดงทรงส่งฉัตรผึ้งเพชรอันใหม่มาถวายเป็นพุทธบูชา ตั้งแต่นั้นมาจึงเป็นธรรมเนียมมาถึงปัจจุบันที่กษัตริย์ทุกพระองค์จะต้องพระราชทานทองคำเท่าน้ำหนักพระองค์เองไปตีเป็นแผ่นหุ้มองค์พระมหาเจดีย์¹

เจดีย์ชเวดากอง (Shwedagon Pagoda) เป็นภาษาพม่า ชเว แปลว่า ทอง ดากอง แปลว่า เมืองตะเกิง ซึ่งเป็นชื่อเดิมของเมืองย่างกุ้ง เจดีย์ชเวดากอง จึงแปลว่า พระเจดีย์ทองเมืองตะเกิง ซึ่งเป็นมหาเจดีย์ทองคำที่ใหญ่ที่สุดในโลก ตั้งอยู่บริเวณเนินเขาเซียงกูตระ เมืองย่างกุ้ง

¹ คมชัดลึก (2549).ท่องเที่ยวในแดนธรรม : ความงามแห่งวิถีพุทธที่ชเวดากอง.(ออนไลน์)

ตำนานกล่าวว่าสร้างเมื่อ 2,500 ปีที่แล้วโดยพ่อค้าทั้งสอง แต่นักโบราณคดีเชื่อกันว่าสร้างระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 6 ถึง 10 แรกเริ่มสร้างมีความสูงเพียง 27 ฟุต แต่ด้วยแรงศรัทธาของชาวพม่าได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์สิน เงินทอง แล้วก่อสร้างเสริมองค์พระเจดีย์ให้สูงขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันมีความสูงถึง 326 ฟุต กว้าง 1,355 ฟุต ทองคำที่โอบหุ้มเจดีย์ชเวดากองอยู่ มีน้ำหนักถึง 1,100 กิโลกรัม¹ ช่างพม่าจะใช้ทองคำแท่งๆ นำมาตีเป็นแผ่นเรียงปิดองค์เจดีย์ไว้ บนยอดของพระเจดีย์ มีเพชรอยู่ 5,448 เม็ด โดยเฉพาะยอดสุดมีเพชรเม็ดใหญ่อยู่ 72 กระรัต และทับทิม 2,317 เม็ด²

นอกจากเจดีย์ชเวดากองแล้ว ในอาณาจักรพุกามมีการสร้างเจดีย์อีกมากมาย เพราะชาวพุกามเชื่อว่า การสร้างเจดีย์จะได้านิสงส์สูงสุด ตลอดที่ราบริมฝั่งอิรวดีพื้นที่กว้างไกลสุดสายตา ล้วนประดับประดาไปด้วยเจดีย์มากมาย กล่าวกันว่ามีถึง 4,000 องค์ทีเดียว เมืองพุกามจึงได้ชื่อว่า ทะเลเจดีย์ ด้วยเหตุนี้พุกามจึงได้รับยกย่องให้เป็นมรดกโลก (World Heritage) จาก UNESCO แต่ทุกวันนี้เหลือเจดีย์อยู่เพียง 2,000 กว่าองค์เท่านั้น ส่วนมากเป็นเจดีย์ร้าง แต่ด้วยแรงศรัทธาและความเกรงกลัวบาปที่ฝังลึกในจิตใจของชาวพม่า เจดีย์จึงยังยืนหยัดอยู่ได้โดยไม่ถูกทำลาย พระพุทธรูปยังคงประดิษฐานงดงามอยู่ทุกซุ้มเจดีย์ แม้แต่อุณาโลมเพชรทับทิม หรือมรกต ก็ยังไม่มีชาวพม่าคนใดกล้าลักขโมย

หลังจากสมัยพระเจ้าอโนรธาแล้ว พระพุทธศาสนาก็ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์เรื่อยมา จนกระทั่งสมัยพระเจ้านรปทิสฺสที่ทรงส่งสมณทูตไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาที่ลังกา ในปี พ.ศ.1733 โดยมีพระอุตราชีวะเป็นประธาน ครั้งนั้นมีเด็กชาวมอญคนหนึ่งชื่อ ฉะบัก ได้บวชเป็นสามเณรติดตามไปยังลังกาด้วย และได้อุปสมบทในลัทธิลังกาวงศ์ ภายหลังเดินทางกลับพม่าพร้อมกับพระภิกษุอีก 4 รูป ได้ตั้งนิกายใหม่ในพม่าคือนิกายสิงหล พระภิกษุนิกายนี้ไม่ยอมรับว่า พระนิกายเดิมคือ มะระแห่งม่ง ได้รับการอุปสมบทอย่างถูกต้อง จึงเกิดการขัดแย้งกันเป็นเวลานานถึง 3 ศตวรรษและในที่สุดนิกายสิงหลก็เป็นฝ่ายชนะ

อาณาจักรพุกามเจริญรุ่งเรืองมาโดยลำดับ จนกระทั่งรัชสมัยของพระเจ้านรสิหปติ ในปี พ.ศ.1799-1830 กองทัพมองโกลบุกเข้าตีพุกามจนแตก ผลของสงครามทำให้พุกามอ่อนแอลงมาก มะกะโท³จึงประกาศเอกราชปลดแอกอาณาจักรมอญ หลังจากเป็นเมืองขึ้นของ

¹ ทองคำส่วนหนึ่ง พม่าเผาลอกจากพระพุทธรูปในกรุงศรีอยุธยา สมัยทำสงครามกับไทยใน พ.ศ.2310.

² วิกิพีเดีย.(2549).เจดีย์ชเวดากอง.(ออนไลน์)

³ มะกะโท หรือพระเจ้าฟ้ารั่ว ราชบุตรเขยของ “พ่อขุนรามคำแหง”

พุกามตั้งแต่ปี พ.ศ.1600 และสถาปนาราชวงศ์ชานซี้น มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเมาะตะมะ

เมาะตะมะเป็นเมืองหลวงของมอญจนถึงปี พ.ศ.1912 จึงย้ายไปยังหงสาวดี ในสมัยพระเจ้าธรรมเจดีย์ (พ.ศ.2015-2035) อาณาจักรมอญเจริญสูงสุด ทรงรวมสงฆ์ให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งแต่เดิมแตกแยกเป็น 6 คณะ ทรงให้คณาจารย์ 6 สำนักมาประชุมกัน ทรงขอร้องให้ไปอุปสมบทใหม่ในลังกาเพื่อให้เกิดความเสมอภาค คณะสงฆ์ก็เห็นชอบด้วยจึงเดินทางไปอุปสมบทใหม่ที่ลังกา โดยมีพระคณาจารย์ 22 รูป พระอนุจรอีก 22 รูป

เมื่อกลับมาสู่เมืองหงสาวดีแล้วพระเจ้าธรรมเจดีย์ก็ประกาศราชโองการให้พระสงฆ์ทั่วแผ่นดินสึกให้หมด แล้วบวชใหม่กับคณะสงฆ์ที่บวชจากลังกา โดยเรียกคณะใหม่ว่า **คณะกัลยาณี** ในครั้งนั้นมีพระบวชในคณะกัลยาณีถึง 15,666 รูป คณะสงฆ์เมืองหงสาวดีจึงเป็นปึกแผ่นอีกครั้ง แต่หลังจากพระองค์สวรรคตแล้วสงฆ์ก็แตกแยกกันอีก

ในพุทธศตวรรษที่ 21 นี้ (พ.ศ.2001-2100) ชนชาติโปรตุเกสเข้ามาติดต่อกับประเทศพม่า มีชาวโปรตุเกสคนหนึ่งได้ช่วยพระเจ้าเยไซปราบกบฏ จนมีความดีความชอบได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองสีเรียม จึงถือโอกาสเผยแพร่ลัทธิโรมันคาทอลิก และเบียดเบียนพระพุทธศาสนา เช่น ริบทรัพย์สมบัติของวัด ห้ามประชาชนใส่บาตร พระสงฆ์ต้องลี้ภัยไปกรุงอังวะเพื่อร้องทุกข์ ในที่สุดพม่ากับมอญได้ร่วมมือกันกำจัดพวกโปรตุเกส จับตรึงไม้กางเขนตายหลายคน

หลังยุคพระเจ้าธรรมเจดีย์แล้ว ในปี พ.ศ.2094 หงสาวดีก็เสียแก่พระเจ้าตะเบงชเวตตี้ กษัตริย์พม่า อาณาจักรพม่ารุ่งเรืองถึงขีดสุดในสมัยบุเรงนอง ทรงขยายอาณาจักรออกไปกว้างขวางจนได้ชื่อว่าผู้ชนะสิบทิศ มีประเทศราชทั่วสุวรรณภูมิ คือ อังวะ แปร เชียงใหม่ ยุธยา เยไซ ล้านช้าง และหัวเมืองไทยใหญ่ทั้งปวง ทรงครองราชย์อยู่ได้ 30 ปี สวรรคตเมื่อปี พ.ศ.2124

เมื่อพระเจ้าบุเรงนองสวรรคตแล้ว พระโอรสขึ้นเสวยราชย์แทน แต่ไม่มีอำนาจเหมือนพระบิดา เมืองขึ้นต่างๆ จึงประกาศตัวเป็นอิสระภาพรวมทั้งไทยด้วย พวกมอญได้นิมนต์พระภิกษุชาวกะเหรี่ยงรูปหนึ่งชื่อว่า พระสะล่า เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญทางเวทมนตร์คาถา เชิญให้ลี้ภัยออกมาคิดแผนการไล่พม่าจนสำเร็จ และได้ทำพิธีราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ครองนครหงสาวดีในปี พ.ศ. 2283 มีพระนามว่า พระเจ้าสทิงทอพุทธเกติ ทรงแผ่อิทธิพลตีเมืองตองอู และเมืองแปรได้สำเร็จ แต่เรื่องอำนาจอยู่เพียง 7 ปีเท่านั้น ในปี พ.ศ.2300 ก็ได้สูญเสียอำนาจให้แก่พม่าอีก และตั้งแต่นั้นมอญก็ไม่มีโอกาสกอบกู้เอกราชอีกเลยตราប់กระทั่งปัจจุบัน

ในพุทธศตวรรษที่ 24 อังกฤษทำสงครามกับพม่าและได้ชัยชนะ จากนั้นพยายาม ตักดวงทรัพยากรต่างๆ โดยที่กษัตริย์พม่าไม่อาจจะแก้ปัญหาได้ พระเจ้ามินดงจึงก่อการปฏิวัติ ยึดอำนาจจากพระเจ้าปะกันในปี พ.ศ.2396 ในสมัยพระองค์มีการสังคายนาพระไตรปิฎก นิภายเถรวาทครั้งที่ 5 ขึ้น ณ เมืองมัณฑะเลย์ในปี พ.ศ.2414 ได้จารึกพระไตรปิฎกลงในหินอ่อน 729 แผ่น โดยได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์หลายชาติ คือ ศรีลังกา ไทย กัมพูชา และลาว

ต่อมาพระเจ้าอีบอร์พระโอรสของพระเจ้ามินดงขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2421 พระองค์ ถูกอังกฤษเนรเทศไปอยู่อินเดีย ในช่วงนี้ศาสนาคริสต์ได้โจมตีพระพุทธศาสนา พระสงฆ์แสดง ธรรมต่อต้านอังกฤษและเดินขบวนอย่างเปิดเผย พระบางรูปถูกจับไปขังคุกก็มี

พม่าได้รับอิสรภาพจากอังกฤษเมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ.2492 พระพุทธศาสนาจึง ได้รับการฟื้นฟูอีกครั้ง มีการสังคายนาครั้งที่ 6 ขึ้นที่กรุงย่างกุ้ง เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ.2497 และเสร็จสิ้นเมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ.2499 การทำสังคายนาขึ้นในโอกาสฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เพื่อพิมพ์พระไตรปิฎก อรรถกถา และคำแปลเป็นภาษาพม่า โดยเชิญพุทธ- ศาสนิกชนจากหลายประเทศเข้าร่วมพิธี เช่น พม่า ศรีลังกา ไทย ลาว และกัมพูชา

4. ประเทศลาว

ประเทศลาวมีชื่อเป็นทางการว่า สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (Lao Peoples Democratic Republic) ปัจจุบันปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ มีเมืองหลวงชื่อเวียงจันทน์ และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด มีประชากรประมาณ 5,924,000 คน (พ.ศ. 2548) 60% นับถือ พระพุทธศาสนาเถรวาท 40% นับถือภูตผี (Animism) และอื่นๆ ดินแดนลาวมีมนุษย์เข้ามา อาศัยอยู่เป็นเวลานานแล้ว แต่ประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนเพิ่งปรากฏขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ในนามของอาณาจักรล้านช้าง สถาปนาขึ้นโดยพระยาฟ้าจัม เมื่อปีพุทธศักราช 1896

พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่อาณาจักรล้านช้างโดยพระนางแก้วยอดฟ้า พระมเหสีของ พระยาฟ้าจัม ทรงทูลขอให้พระราชาส่งทูตไปนิมนต์พระสงฆ์นิภายเถรวาทจากกัมพูชาเข้ามา เผยแผ่ในล้านช้าง ครั้งนั้นพระมหาปาสามาณเจ้าเป็นหัวหน้าคณะเดินทางมาประกาศพระศาสนา ตามคำนิมนต์ของพระยาฟ้าจัม

พระมหาปาสามาณเถระและคณะเดินทางออกจากกัมพูชาในปี พ.ศ.1902 ได้นำ พระพุทธรูปปางห้ามญาติชื่อ พระบาง และพระไตรปิฎกมาถวายแก่พระเจ้าฟ้าจัมด้วย เมื่อ คณะสงฆ์เดินทางมาถึงเวียงจันทน์ เจ้าเมืองจันทน์ได้นิมนต์พักสมโภชน์พระบางอยู่ 3 คืน 3 วัน แล้วเดินทางต่อไปยังเวียงคำ ประชาชนได้มาสวมโภชน์พระบางกัน 3 คืน 3 วันเช่นกัน ครั้นจะ

เดินทางต่อไปกลับปรากฏเหตุอัศจรรย์คือไม่สามารถยกพระพุทธรูปไปได้ จึงเสี่ยงทายว่า เทวดาอารักษ์คงปรารภนาจะให้พระบางอยู่ที่เวียงคำ คณะสงฆ์จึงเดินทางไปยังเมืองเชียงทอง โดยไม่ได้นำพระพุทธรูปไปด้วย ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าฟ้าจ๋มกับพระมเหสี และเผยแพร่พระพุทธศาสนา จนเจริญรุ่งเรือง

สมัยพระเจ้าวิสุลราชาธิบดี (พ.ศ.2044-2063) พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่พระพุทธรูป ศาสนา เช่นกัน ทรงสร้างวัดบรมหาราชวังเวียงทอง วัดวิสุลราช และอัญเชิญพระบางจาก เวียงคำมาประดิษฐานที่วัดนี้ ในรัชสมัยพระเจ้าโพธิสารราช (พ.ศ.2063-2090) ทรงสร้าง วัดสุวรรณเทวโลก และมีพระราชโองการให้พลเมืองเล็กนับถือผีสาংเทวดา ให้รื้อศาลหลวง ศาลเจ้าต่าง ๆ แล้วให้ประชาชนหันมานับถือพระพุทธรูปศาสนาแทน

หลังจากพระเจ้าโพธิสารราชสวรรคตแล้ว พระโอรสต่างแย่งชิงราชสมบัติกัน อาณาจักร ล้านช้างจึงแตกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายเหนือ ฝ่ายใต้ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งล้านนาจึงยกทัพมาตี กรุงล้านช้างและยึดได้ทั้งสองอาณาจักร แล้วเสด็จขึ้นครองราชย์โดยสถาปนา กรุงศรีสัตนา-คนหุต เป็นเมืองหลวง และทรงเปลี่ยนพระนามเป็น พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช

พระพุทธรูปศาสนาในยุคของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชมีความเจริญสูงสุด ทรงสร้างวัด สำคัญมากมาย เฉพาะในกำแพงเมืองมีวัดอยู่ประมาณ 120 วัด ทรงสร้างวัดพระแก้วขึ้นเพื่อ ประดิษฐานพระแก้วมรกตซึ่งอัญเชิญมาจากเมืองเชียงใหม่ ยุคนี้ราชอาณาจักรไทยก็มีความ สัมพันธ์กับลาวอย่างแน่นแฟ้นเพราะได้ร่วมมือกันต่อสู้กับพม่ามีการสร้างเจดีย์พระธาตุศรีสองรัก ขึ้นในอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความเป็นพี่เป็นน้องกัน

พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงย้ายเมืองหลวงจากเชียงคำมาอยู่ที่เวียงจันทน์ ทรง ประดิษฐานพระแก้วมรกตและพระพุทธรูปสำคัญไว้ที่เวียงจันทน์ ส่วนพระบางประดิษฐานไว้ที่ เมืองเชียงทอง จึงได้ชื่อว่าหลวงพระบางมาจนถึงบัดนี้ ทรงสร้างพระธาตุหลวงขึ้น นับเป็น สถาปัตยกรรมชั้นยอดเยี่ยมของลาวในปี พ.ศ.2109 ทรงสร้างพระธาตุอื่นๆ และพระพุทธรูป อีกมากมาย เช่น พระเจ้าองค์ดื้อ ที่เวียงจันทน์ ที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย พระเสริม พระสุก พระใส พระอินทร์แปลง พระองค์แสน ทรงสร้างพุทธสถานที่หนองคายหลายแห่ง เช่น วัดพระธาตุ พระธาตุบังพวน วัดศรีเมือง พระประธานในโบสถ์ที่วัดนี้มีนามว่า พระไชยเชษฐา

หลังจากพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชสวรรคตแล้ว ในปี พ.ศ. 2117-2118 พระเจ้าหงสา-วดีบุเรงนองยกทัพมาตีลาวและได้รับชัยชนะ ทรงนำโอรสของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชไปเป็น ประกัน ต่อมาปี พ.ศ.2134 พระเถระเจ้าอาวาสวัดต่างๆ ได้ประชุมกันและลงมติให้ส่งทูตไป

เชิญเจ้าชายหน่อแก้วโกเมน ซึ่งเป็นตัวประกันอยู่ในพม่ามาครองราชย์ ในเวลานั้นพระเจ้า-
บุเรงนองสวรรคตแล้ว พม่าจึงอ่อนแอลง เจ้าหน่อแก้วโกเมนขึ้นครองราชย์สมบัติในปี พ.ศ.2135
มีพระนามว่า พระเจ้าสุริยวงศา และประกาศอิสรภาพไม่ขึ้นกับพม่าอีกต่อไป

หลังจากสิ้นรัชกาลของพระเจ้าสุริยวงศาแล้ว ในปี พ.ศ.2235 ลาวแตกเป็น 2 อาณาจักร
คือ หลวงพระบางกับเวียงจันทน์ ในที่สุดพระเจ้าตากสินมหาราชก็ได้ยกทัพมาตีเวียงจันทน์
และยึดได้สำเร็จในปี พ.ศ.2321 ทรงอัญเชิญพระแก้วมรกตไปยังอาณาจักรไทยด้วย ต่อมาปี
พ.ศ.2436 อาณาจักรลาวก็ตกเป็นเมืองขึ้นฝรั่งเศส ถูกครอบครองอยู่ 45 ปี ได้รับเอกราชโดย
สมบูรณ์เมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม พ.ศ.2492

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมประเพณี ความคิด ความเชื่อของ
ประชาชนลาว ประเพณีทำบุญธาตุหลวง เป็นประเพณีประจำชาติที่เชิดหน้าชูตาของประเทศ
นอกจากนี้ยังมีศิลปกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนามากมาย พระพุทธ-
ศาสนายังมีบทบาทในการสงเคราะห์ประชาชนในด้านต่างๆ เช่น พระสงฆ์เป็นที่พึ่งของชุมชน
ในด้านให้คำปรึกษา สงเคราะห์ปัจจัยสี่แก่ประชาชน วัดได้เป็นศูนย์กลางการพบปะของชาวบ้าน
เป็นต้น ในปัจจุบันลาวอยู่ในภาวะสงบ พระพุทธศาสนาก็ได้รับการอุปถัมภ์จากรัฐเป็นอย่างดี
มีการก่อตั้งสถาบันการศึกษาสงฆ์ขึ้น เช่น วิทยาลัยสงฆ์ประจำกรุงเวียงจันทน์ เป็นต้น

5. ประเทศเวียดนาม

เวียดนาม (Vietnam) แปลว่า อาณาจักรฝ่ายทักษิณ มีชื่อทางการว่า สาธารณรัฐ
สังคมนิยมเวียดนาม (Socialist Republic of Vietnam) มีเมืองหลวงชื่อฮานอย เมืองใหญ่ที่สุด
คือโฮจิมินห์ซิตี้ เวียดนามมีประชากรประมาณ 84,238,000 คน (พ.ศ.2548) โดย 50% นับถือ
พระพุทธศาสนาหายาน และอีก 50% นับถือศาสนาขงจื้อและคริสต์ศาสนา

เวียดนามในอดีตแบ่งเป็น 3 อาณาเขต คือ ตังเกีย (Tong king) ได้แก่ แถบลุ่มแม่น้ำ
แดง อานัม (Annam) ได้แก่ แผ่นดินส่วนแคบยาวตามชายฝั่งทะเล อยู่ตอนกลางระหว่าง
ตังเกียกับโคชินจีน และโคชินจีน (Cochin China) ได้แก่ แผ่นดินส่วนล่างทั้งหมด อาณาจักร
อานัมมีอายุเกือบ 3 พันปี แต่ไม่มีหลักฐานชัดเจน จนกระทั่งปี พ.ศ.433 ได้ตกเป็นเมืองขึ้น
ของจีนและถูกปกครองอยู่นานกว่า 1,000 ปี จึงทำให้ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากจีนมาก
ในขณะนี้เองเวียดนามมีชื่อว่า อานัม

พระพุทธศาสนาเข้าสู่อาณาจักรอานัมประมาณพุทธศตวรรษที่ 7 ซึ่งอยู่ระหว่างที่อานัมยังตกเป็นเมืองขึ้นของจีน สันนิษฐานว่าท่านเมียวโป (Meou-Po) ได้นำนิกายมหายานจากจีนเข้ามาเผยแผ่ และยังสันนิษฐานว่า พระชาวอินเดีย 3 รูป คือ พระมหาชีวก พระกัลยาณรุจิ และพระถังเซียงโฮย เดินทางมาเผยแผ่ในยุคนี้ด้วยแต่ไม่เจริญรุ่งเรืองเท่าที่ควร เพราะกษัตริย์จีนนับถือศาสนาขงจื้อ ทรงไม่พอพระทัยที่มีคนนับถือพระพุทธศาสนา

ต่อมาปี พ.ศ.1482 ชาวเวียดนามกอบกู้เอกราชได้สำเร็จ พระพุทธศาสนาได้รับการฟื้นฟูอย่างจริงจัง ครั้งนั้นพระภิกษุชาวอินเดียชื่อ วินีตรุจิ เดินทางมาศึกษาพระพุทธศาสนา นิกายเซนในจีน แล้วเดินทางต่อเพื่อมาเผยแผ่ในเวียดนาม ต่อมาในปี พ.ศ.1511-1522 รัฐบาลจัดตั้งองค์การปกครองคณะสงฆ์ขึ้น โดยรวมเอานักบวชเข้ากับพระสงฆ์เข้าในระบบฐานันดรศักดิ์เดียวกัน พระจักรพรรดิทรงสถาปนาพระภิกษุองค์หนึ่งหลู เป็นประมุขสงฆ์และแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาของพระองค์ด้วย

พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยราชวงศ์ไฉ่ เพราะเป็นศาสนาเดียวที่ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์รัชสมัยพระเจ้าไฉ่ไท่ตง (พ.ศ.1571-1588) โปรดให้สร้างวิหาร 95 แห่ง รัชสมัยพระเจ้าไฉ่ทั้นตง (พ.ศ.1597-1615) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเอาใจใส่กิจการบ้านเมืองและทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยเจริญรอยตามพระเจ้าอโศกมหาราช

เวียดนามตกเป็นเมืองขึ้นของจีนอีกครั้งในปี พ.ศ.1957-1974 จึงทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรมไปมาก เพราะกษัตริย์ราชวงศ์หมิงของจีนส่งเสริมแต่ลัทธิขงจื้อและเต๋า จีนได้ทำลายวัดเก็บเอาทรัพย์สินและคัมภีร์พุทธศาสนาไปหมด หลังจากได้รับเอกราชแล้วสถานการณ์พระพุทธศาสนายังไม่ดีขึ้น เพราะกษัตริย์ราชวงศ์ใหม่ก็ไม่ส่งเสริมพระพุทธศาสนา

ต่อมาปี พ.ศ.2014 พระเจ้าเลทั้นตงรวบรวมอาณาจักรจัมปาเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของเวียดนามได้สำเร็จ แต่หลังจากนั้นไม่นานคือในปี พ.ศ.2076 เวียดนามได้แตกแยกเป็น 2 อาณาจักร คือ ฝ่ายเหนือ ได้แก่ ดั้งเกียของตระกูลตริงห์ (Trinh) และฝ่ายใต้ ได้แก่ อานัมของราชวงศ์เหงียน (Nguyen) ทั้ง 2 อาณาจักรทำสงครามกันมาเป็นเวลา 270 ปี ในช่วงนี้ต่างฝ่ายต่างทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีการสร้างวัดและปฏิสังขรณ์วัดวาอารามมากมาย

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 ชาวตะวันตกหลายประเทศ เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา ฝรั่งเศส สเปน และอังกฤษ เดินทางเข้ามาค้าขายและเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในเวียดนาม เผยแพร่คำสอนอยู่ได้ 200 ปี จนกระทั่งปี พ.ศ. 2370-2401 ชาวเวียดนามปราบปรามพวกคริสต์อย่างเด็ดขาด นักสอนศาสนาถูกฆ่าตายจำนวนมาก และยังมีชาวคริสต์ผู้นับ 100,000 คน

ด้วยเหตุการณ์นี้ทำให้เวียดนามกับอังกฤษขัดแย้งกันอย่างรุนแรง ในที่สุด ปี พ.ศ.2402 อังกฤษก็เข้ายึดเวียดนามเป็นเมืองขึ้น

หลังพ้นจากการเป็นอาณานิคมของอังกฤษแล้ว ในปี พ.ศ.2426 เวียดนามก็ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสอีก สมัยนี้พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรมลงมาก เพราะถูกเบียดเบียนจากพวกฝรั่งเศส มีการห้ามสร้างวัดเว้นแต่ได้รับอนุญาต จำกัดสิทธิพระสงฆ์ในการรับไทยธรรม และจำกัดจำนวนพระภิกษุด้วย ชาวพุทธถูกกีดกันจากตำแหน่งบริหารระดับสูงในหน่วยงานราชการ ส่วนผู้ที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์และโอนสัญชาติเป็นฝรั่งเศสจะได้รับสิทธิพิเศษ ยุคนี้พระพุทธศาสนาจึงมีท่าทีว่าจะสูญสิ้นไปจากเวียดนาม

ในท่ามกลางความทุกข์ยากอันเกิดจากการตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสนี้เอง ได้มีบุคคลผู้หนึ่งถือกำเนิดขึ้นที่เวียดนามตอนกลางในปี พ.ศ.2469 ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางของชาวตะวันตกในนาม ดิช นัท ฮันห์ ผู้อุทิศชีวิตต่อต้านสงครามเพื่อสันติภาพจนได้รับการเสนอชื่อโดยดร.มาร์ติน ลูเธอร์คิง จูเนียร์ ให้เข้ารับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ ในปี พ.ศ.2510

ท่านดิช นัท ฮันห์ ออกบวชเมื่ออายุได้ 16 ปี ในช่วงสงครามเวียดนาม (พ.ศ.2503-2518) ท่านออกจากวัดเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยและรณรงค์ต่อต้านสงคราม ในปี พ.ศ.2509 ท่านเดินทางไปสหรัฐอเมริกาตามคำเชิญของสมาพันธ์เพื่อการสมานไมตรี ในครั้งนั้นท่านได้กล่าวถึงความเจ็บปวดของชาวเวียดนามอันเกิดจากผลของสงคราม การเคลื่อนไหวของท่านทำให้รัฐบาลเวียดนามประกาศว่าจะจับกุม ด้วยเหตุนี้ท่านดิช นัท ฮันห์ จึงไม่อาจจะกลับบ้านเกิดได้ตั้งแต่บัดนั้น ต่อมาไปปักหลักอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส สร้างสถานที่ปฏิบัติธรรมคือหมู่บ้านพลัมขึ้นในปี พ.ศ.2525 และพำนักอยู่ที่นั่นตราบกระทั่งปัจจุบัน

หลังจากที่พระพุทธศาสนาได้รับผลกระทบจากการยึดครองของฝรั่งเศส จนมีท่าทีว่าจะสูญสิ้นไป ในปี พ.ศ.2474 ก็ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ มีการจัดตั้งสมาคมพระพุทธศาสนาศึกษาขึ้นหลายแห่งที่เมืองไซ่ง่อน เมืองเว้ (ฮานัม) และเมืองฮานอย โดยมุ่งเน้นด้านการศึกษาและสังคมสงเคราะห์ มีการปฏิรูปพระวินัยของสงฆ์และส่งเสริมให้พระภิกษุศึกษาพระพุทธศาสนาแบบใหม่ ได้จัดพิมพ์วารสารและแปลคัมภีร์ต่างๆ ทั้งฝ่ายมหายานและเถรวาท การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาครั้งนั้นประสบความสำเร็จมาก สามารถเปลี่ยนความคิดของปัญญาชนผู้ผิดหวังจากวัตถุนิยมตะวันตก ให้หันมาสนับสนุนพระพุทธศาสนาได้มากมาย

ในปัจจุบันชาวเวียดนามนับถือพระพุทธศาสนา ลัทธิเต๋า และขงจื้อ เป็นการนับถือ

แบบผสมผสาน มีการเปิดสอนพระพุทธศาสนาขึ้น ณ มหาวิทยาลัยวันอันห์ จัดตั้งขึ้นโดยสหพุทธจักรเวียดนาม ปัจจุบันเปิดสอน 4 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์และบูรพาวิทยา คณะอักษรศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ และคณะภาษาศาสตร์ โดยคณะพุทธศาสตร์และบูรพาวิทยา มี 9 ภาควิชา คือ ภาควิชาพุทธปรัชญา วรรณคดีพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์-พระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาทั่วไป พระพุทธศาสนาในเวียดนาม ปรัชญาตะวันออก ปรัชญาอินเดีย ปรัชญาจีน และปรัชญาตะวันตก

6. ประเทศอินโดนีเซีย

อินโดนีเซีย (Indonesia) มีชื่อเป็นทางการว่า สาธารณรัฐอินโดนีเซีย (Republic of Indonesia) เป็นประเทศหมู่เกาะที่ใหญ่ที่สุดในโลก มีเมืองหลวงชื่อ จาการ์ตา และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด มีประชากรประมาณ 222,781,000 คน (พ.ศ.2548) นับถือศาสนาอิสลาม 87% ศาสนาคริสต์ 9.5% ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู 1.8% ศาสนาพุทธ 1.3% ประเทศอินโดนีเซียเป็นประเทศที่มีมุสลิมมากที่สุดในโลกคือประมาณ 193,819,470 คน¹ ชาวมุสลิมเหล่านี้มีความเคร่งครัดต่อศาสนามาก ในวันฮารีรายอ² 24 ตุลาคม พ.ศ.2549 ที่ผ่านมามีผู้เข้าร่วมประกอบศาสนกิจที่มัสยิดหลายล้านคน

แม้ในปัจจุบันอินโดนีเซียจะเป็นประเทศมุสลิม แต่ในอดีตพระพุทธศาสนาหายากเคยเจริญมาก่อน มีอนุสรณ์สถานสำคัญที่บ่งบอกถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา คือ โบโรบูดูร์ (Borobudur) หรือบรมพุทโธ ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเป็นสิ่งมหัศจรรย์แห่งหนึ่งของโลก ตั้งอยู่ในที่ราบเกตุ (Kedu) ภาควกลางของเกาะชวา มีรูปทรงคล้ายกับพุทธวิหารที่พุทธคยา แต่กดให้แบนลง ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสสูง 42 เมตร มีขนาดรวม 123 ตารางเมตร ภายหลังถูกฟ้าผ่าและภูเขาไฟระเบิดจึงทำให้ความสูงลดลงเหลือเพียง 31.5 เมตร หินที่ใช้ก่อสร้างและสลัก เป็นหินที่ได้จากลาวาภูเขาไฟประมาณ 55,000 ตารางเมตร

ดร.กรอม (Krom) กล่าวว่า “โบโรบูดูร์” มาจากคำว่า “ประะ + พุทธ” ดร. สตัทเทอ-ไฮม์ (Statterheim) สันนิษฐานว่า “บูดูร์” มาจากคำว่า “บูติว” (Budue) ในภาษามินังเกบาว (Minangebau) แปลว่า “เด่น ยื่นออกมา” ฉะนั้น “โบโรบูดูร์” จึงควรแปลว่า “วิหารที่เด่นอยู่

¹ วิกิพีเดีย.(2549). อินโดนีเซีย. (ออนไลน์)

² วันฮารีรายอ เป็นวันที่ชาวมุสลิมประกอบศาสนกิจและเฉลิมฉลองกันอย่างเต็มที่หลังจากที่ได้ถือศีลอดเป็นเวลานานหนึ่งเดือน และยังเป็นวันครอบครัวของอิสลาม ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลจะได้มาพบกัน ตามบ้านเรือนต่างๆ จะเตรียมอาหารทั้งคาวและหวานเพื่อต้อนรับแขกที่มาเยือน

บนยอดเขา” จ้างงค์ ทองประเสริฐ กล่าวว่า คำว่า “โบโรบูดอร์” น่าจะเพี้ยนมาจากคำว่า “ปรมะ + พุทธ” ซึ่งหมายถึง “พุทธ (วิหาร) ที่ยิ่งใหญ่”¹

พระพุทธศาสนาเข้าสู่อินโดนีเซียในตอนต้นศตวรรษที่ 1 (ค.ศ.1-100 / พ.ศ.544-643) ผ่านเส้นทางสายไหมทางทะเลระหว่างอินเดียและอินโดนีเซีย โดยคณะพ่อค้าชาวพุทธ นำเข้ามาเผยแพร่ ตั้งแต่บัดนั้นพระพุทธศาสนาจึงค่อยๆ เจริญขึ้นและเจริญสูงสุดในช่วงราชวงศ์ ไสเล็นดรา (Sailendra) ในปี พ.ศ.1293-1393 เหล่ากษัตริย์ในราชวงศ์นี้นับถือพระพุทธศาสนา มหายานนิกายวัชรยาน ได้สร้างมหาสถูปบรมพุทโธขึ้นในช่วงปี พ.ศ.1323-1376 มหาสถูปนี้เป็นอนุสรณ์สถานทางพระพุทธศาสนาอันยิ่งใหญ่สิ่งแรกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอิทธิพล และเป็นแบบอย่างต่อการก่อสร้างพุทธสถานในยุคต่อมา เช่น นครวัด (Angkor Wat) ในประเทศกัมพูชา เป็นต้น

ต่อมาในช่วงปลายศตวรรษที่ 12² พ่อค้าอาหรับนำศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแพร่และได้ขยายไปทั่วประเทศประมาณศตวรรษที่ 14 ยุคนี้เป็นยุคเสื่อมของพระพุทธศาสนา บรมพุทโธ ถูกปล่อยปละละเลยให้ถูกห้อมล้อมอยู่กลางป่ารกชัฏ จนกระทั่งปี พ.ศ.2357 เซอร์ โทมัส แรฟเฟิล (Sir Thomas Raffles) ได้ค้นพบบรมพุทโธอีกครั้งและทำการปฏิสังขรณ์จนอยู่ในสภาพดี ต่อมาปี พ.ศ.2515-2525 รัฐบาลอินโดนีเซียร่วมกับองค์การยูเนสโกได้ปฏิสังขรณ์บรมพุทโธครั้งใหญ่ และจัดให้เป็นหนึ่งในมรดกโลกอีกด้วย

ตั้งแต่ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมาซึ่งเป็นช่วงที่อิสลามเจริญรุ่งเรือง พุทธศาสนิกชนชาวอินโดนีเซียอันน้อยนิดได้พิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาไว้มิให้สูญสิ้นไป มีชาวพุทธจากประเทศต่างๆ เข้าไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาอยู่เป็นระยะๆ ในปี พ.ศ.2512 คณะสงฆ์ไทยจัดส่งพระธรรมทูตเข้าไป ได้ตั้งสำนักงานพระพุทธเมตตาขึ้นที่กรุงจาการ์ตา เพื่อเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ปัจจุบันอินโดนีเซียมีวัดพระพุทธศาสนาอยู่ประมาณ 150 วัด เป็นวัดฝ่ายมหายาน 100 วัด วัดนิกายเถรวาท 50 วัด วัดเหล่านี้ส่วนใหญ่อยู่ในความดูแลของฆราวาส เนื่องจากพระภิกษุมียอยู่น้อย

5.2.4 พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันตกเฉียงใต้

เอเชียตะวันตกเฉียงใต้ หรือตะวันออกกลาง ประกอบด้วยอะนาโตเลีย (Anatolia)

¹ จ้างงค์ ทองประเสริฐ (2536). พุทธวิหารโบโรบูดอร์. (ออนไลน์)

² ศตวรรษที่ 12 คือ ค.ศ.1101-1200 หรือ พ.ศ.1644-1743

³ พื้นที่ 97% ของตุรกี อยู่ในทวีปเอเชีย

หมายถึง เอเชียไมเนอร์ (Asia Minor) เป็นพื้นที่ส่วนที่เป็นเอเชียของประเทศตุรกี³ ประเทศที่เป็นเกาะคือ ไซปรัส ในทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ดินแดนในตะวันออกใกล้ ได้แก่ ประเทศซีเรีย อิสราเอล จอร์แดน เลบานอน และอิรัก ดินแดนในคาบสมุทรอาหรับ ได้แก่ ประเทศซาอุดีอาระเบีย สหรัฐอาหรับเอมิเรตส์ บาห์เรน กาตาร์ โอมาน เยเมน อาจรวมถึงคูเวต อิหร่าน และอัฟกานิสถาน ปัจจุบันตะวันออกกลางเป็นถิ่นมุสลิม สำหรับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ในดินแดนแห่งนี้ จะกล่าวถึงประเทศอัฟกานิสถานเพียงประเทศเดียว เพราะมีหลักฐานเด่นชัดว่าพระพุทธศาสนาเคยรุ่งเรืองมาก่อน

ประเทศอัฟกานิสถาน

ประเทศอัฟกานิสถานมีชื่ออย่างเป็นทางการว่า สาธารณรัฐอิสลามอัฟกานิสถาน (Islamic Republic of Afghanistan) มีเมืองหลวงชื่อ คาบูล และเป็นเมืองที่ใหญ่ที่สุด มีประชากรประมาณ 31,056,997 คน (พ.ศ.2549) ชาวอัฟกานิสถานในปัจจุบันส่วนมากนับถือศาสนาอิสลามคือ 98% เป็นนิกายสุหนี่ 83.2% นิกายชีอะห์ 14.9% นับถือศาสนาโซโรอัสเตอร์ 1.4% ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู 0.4% และศาสนาคริสต์ 0.1%¹

อัฟกานิสถานเป็นที่รู้จักของชาวพุทธไปทั่วโลก เมื่อครั้งที่กลุ่มตาลีบัน (Taliban) ซึ่งเป็นมุสลิมนิกายสุหนี่ ได้ทำลายพระพุทธรูปยืนโบราณสององค์ในเดือนมีนาคม พ.ศ.2544 ท่ามกลางการประณามของยูเนสโก²และพุทธศาสนิกชนทั่วโลก พระพุทธรูปองค์ใหญ่สูง 53 เมตร และองค์เล็กกว่าสูง 38 เมตร มีอายุประมาณ 2,000 ปี แกะสลักอยู่บนหน้าผาในเมืองบามิยัน ทางภาคกลางของอัฟกานิสถาน

แม้อัฟกานิสถานในปัจจุบันจะมีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม แต่ในอดีตที่แห่งนี้เคยเป็นฐานที่มั่นของพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานานกว่า 2,000 ปี และยังเป็นเส้นทางผ่านของพระพุทธศาสนาจากอินเดียเข้าไปสู่เอเชียกลาง จีน เกาหลี ญี่ปุ่น มองโกเลียอีกด้วย พระสงฆ์จากเอเชียกลาง จีน เกาหลี ญี่ปุ่น และมองโกเลีย ใช้เส้นทางนี้ผ่านเข้ามาแสวงบุญในอินเดีย ซึ่งเรียกเส้นทางสายนี้ว่า เส้นทางสายไหม นอกจากนี้อัฟกานิสถานยังเป็นทางผ่านของหลายอารยธรรม เช่น กรีก อิหร่าน เปอร์เซียอีกด้วย

พระพุทธศาสนาเคยเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในอัฟกานิสถาน เพราะโบราณสถาน

¹ วิกิพีเดีย (2549). ประเทศอัฟกานิสถาน. (ออนไลน์)

² ยูเนสโก (UNESCO) หมายถึง องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) เป็นองค์การชำนาญพิเศษขององค์การหนึ่งของสหประชาชาติ

จำนวนมากทั่วประเทศเป็นของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะที่เมืองบามิยัน จาลาลาบาด กันหาหาร์ และกาซมี ในสมัยพุทธกาลเรียกดินแดนของอัฟกานิสถานนี้ว่า แคว้นคันธาระ และกัมโพชะ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเรียกว่า แคว้นโยนก หรือเยวณะ ส่วนในสมัยพระ-
ถังซำจั้งเรียกดินแดนแถบนี้ว่า แคว้นอุทยาน แคว้นคันธาระ และแคว้นกปิสะ เป็นต้น

พระพุทธศาสนาเข้าไปในอัฟกานิสถานตั้งแต่สมัยพุทธกาล คือเมื่อคราวที่สองพ่อค้า ชื่อ ตปุสสะ และภัลลิกะ ได้พบพระพุทธองค์และประกาศตนว่าเป็นพุทธมามกะ ก่อนกลับ พ่อค้าทั้งสองขอเส้นพระเกศาไปประดิษฐานในพระเจดีย์ที่แคว้นอุทยาน ซึ่งอยู่ในเขตของ อัฟกานิสถานในปัจจุบัน¹ นอกจากนี้พระเจ้าปุกกุสาดิแห่งนครตักสิลา² ก็เป็นพระสหายของ พระเจ้าพิมพิสารแห่งนครราชคฤห์ จึงทำให้พระองค์เป็นพุทธมามกะด้วย และเนื่องจากเมือง ตักสิลาในอดีต ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศปากีสถาน มีพรมแดนติดกับอัฟกานิสถาน จึง ทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้าสู่อัฟกานิสถานอีกเส้นทางหนึ่ง

พระพุทธศาสนาแถบนี้รุ่งเรืองมากในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช (King Ashoka) ในครั้งนั้น พระมัชฌันติกเถระและคณะได้นำศาสนาพุทธมาเผยแผ่ โดยไปจำพรรษาอยู่ที่ เมืองมฤราและเมืองกิปิน³ (Kipin) ได้เผยแผ่พระพุทธศานานิกายเถรวาทแก่ชนพื้นเมือง

ในสมัยพระเจ้ามิลินท์ (King Milinda) หรือพระเจ้าเมนันเดอร์ (Menander) หรือชื่อ ในภาษากรีกว่า เมนันดรอส (Menandros) ทรงเป็นกษัตริย์เชื้อสายกรีก ครองราชย์ราวปี พ.ศ. 500 เศษ อาณาจักรของพระองค์ครอบคลุมพื้นที่อัฟกานิสถาน ปากีสถาน อินเดียตอนเหนือ ทิศใต้ของอุซเบกิสถาน และบางส่วนของอิหร่าน ทรงทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองใน ดินแดนแห่งนี้และยุคนี้มีพระพุทธปฏิมาแทนองค์พระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกโดยสกุลช่างคันธาระ (Gandhara Style) อันเป็นการผสมผสานของอารยธรรมกรีก โรมัน และแนวคิดพระพุทธศาสนา

ในสมัยพระเจ้านิษกมหาราช (King Kanishka : พ.ศ.621-644) อาณาเขตของ พระองค์ครอบคลุมแม่น้ำกาบูลของอัฟกานิสถาน คันธาระ สินธุของปากีสถาน กัสมีร์ (แคชเมียร์) รัฐมัลยาประเทศของอินเดีย รวมถึงสาธารณรัฐในเอเชียกลางบางประเทศ พระองค์ทรง ศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง ทรงให้ความอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 4 แม้ว่าฝ่าย

¹ ชาวพม่า เชื่อว่า ตปุสสะ และภัลลิกะ เป็นพ่อค้าชาวมอญและนำพระเกศาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปบรรจุไว้ ที่มหาเจดีย์ชเวดากองแห่งประเทศพม่า

² เมืองตักสิลา อยู่ในแคว้นคันธาระ ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศปากีสถาน มีพรมแดนติดกับประเทศอัฟกานิสถาน อินเดีย อิหร่าน และจีน

³ เมืองกิปิน (Kipin) ซึ่งนักประวัติศาสตร์เชื่อว่าเป็นเมืองกปิสะ ในประเทศอัฟกานิสถานปัจจุบัน

เถรวาทจะไม่ยอมรับ แต่ก็มีส่วนสำคัญในการรวบรวมพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่ และได้เผยแผ่ไปทั่วเอเชียกลาง อิหร่านบางส่วน จีนและเกาหลี

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของอัฟกานิสถานอย่างเต็มตัวในสมัยพระเจ้ากนิษกมหาราช ทั้งทั้งประเทศมีการสร้างพุทธสถานขึ้นมามากมาย พระสงฆ์ก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นและมีหลายรูปจาริกไปเผยแผ่ในเอเชียกลางด้วยต่อมาที่หุบเขาบามิยัน (Bamiyan) มีการสร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่และเล็กขึ้นที่หน้าผาสูงชัน แต่ละองค์ใช้เวลาสร้างไม่น้อยกว่า 200 ปี และมีการขุดเจาะถ้ำขึ้นตามหน้าผามากมายเพื่อเป็นที่พักสงฆ์

เนื่องจากอัฟกานิสถานเป็นจุดศูนย์กลางระหว่างอาหรับกับอินเดีย และเป็นทางผ่านไปสู่จีน จึงถูกรุกรานจากศัตรูอยู่เสมอ เช่น พวกกรีก มองโกล ฮั่นชาว อาหรับ อังกฤษ และโซเวียต เป็นต้น โดยเฉพาะกองทัพมุสลิมอาหรับ ได้ทำลายพุทธสถานอย่างหนัก บังคับผู้คนให้นับถือศาสนาอิสลาม ในปี พ.ศ.1252 กษัตริย์แห่งหุบเขาบามิยันและผู้ปกครองเมืองอื่นๆ จึงต้องจำยอมเปลี่ยนศาสนาเพื่อความอยู่รอด เมื่อผู้นำหันไปนับถืออิสลาม จึงทำให้สถานการณพระพุทธศาสนายังเสื่อมลงอย่างหนัก หลังการยึดครองของมุสลิมล่งไปเพียง 100 ปี อัฟกานิสถานก็กลายเป็นประเทศที่ปราศจากพระสงฆ์โดยสิ้นเชิง สังฆารามมากกว่า 3,000 แห่งตามรายงานของพระถังซำจั๋งเหลือแต่ซากโบราณสถานเท่านั้น ในปัจจุบันอัฟกานิสถานจึงมีชื่อว่า สาธารณรัฐอิสลามอัฟกานิสถาน

5.2.5 พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง

เอเชียกลางเป็นจุดเชื่อมระหว่างเอเชียและยุโรปเข้าด้วยกัน ประกอบด้วยประเทศต่างๆ ดังนี้คือ คาซัคสถาน (Kazakhstan) อุซเบกิสถาน (Uzbekistan) ทาจิกิสถาน (Tajikistan) เติร์กเมนิสถาน (Turkmenistan) และคีร์กีซสถาน (Kyrgyzstan) ปัจจุบันเอเชียกลางเป็นถิ่นอิสลามแทบไม่มีพุทธศาสนิกชนอยู่เลย แม้ในอดีตพระพุทธศาสนาจะเคยเจริญรุ่งเรืองในแถบนี้มาก่อน เพราะประเทศเหล่านี้อยู่บนเส้นทางสายไหม อันเป็นเส้นทางการค้าระหว่างยุโรปและเอเชีย และเคยเป็นเส้นทางการเผยแผ่ศาสนาด้วยโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา

เอเชียกลางรับพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชและเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยพระเจ้ากนิษกมหาราชประมาณปี พ.ศ.600 นอกจากนี้เอเชียกลางยังเป็นแหล่งเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าไปสู่ประเทศจีนด้วย พระพุทธศาสนารุ่งเรืองอยู่ในแถบนี้เป็นเวลาพันปี จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ.1200 เป็นต้นไป กองทัพอิสลามเข้าสู่เอเชียกลาง เมื่อตีได้แล้วก็บังคับให้คนแถบนี้เปลี่ยนเป็นมุสลิม

ข้อมูลประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียกลางนั้นมีอยู่ค่อนข้างน้อย จึงกล่าวถึงโดยรวมๆ ไม่แยกบรรยายในแต่ละประเทศ หลักฐานความเจริญของพระพุทธศาสนาในแถบนี้ ถูกค้นพบโดยนักโบราณคดีรัสเซียเมื่อประมาณปี 2500 กว่าๆ เช่น ในปี พ.ศ.2504 กรมโบราณคดีรัสเซียได้ค้นพบเมืองโบราณทางพระพุทธศาสนาหลายแห่ง ณ อุซเบกิสถาน¹ ซึ่งกระจายอยู่ตามเมืองต่างๆ ทางภาคใต้ติดกับอัฟกานิสถาน เช่น เมืองสมาร์กันด์ (Smarkand) เมืองบุขารา (Bukhara) เมืองเทอร์เมซ (Termez) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการค้นพบพระพุทธรูปแกะสลัก มีพระอัครสาวกทั้งสองยืนเคียงข้างพระศาสดา² ซึ่งบ่งบอกว่าเป็นนิกายเถรวาท และยังค้นพบพระพุทธรูปที่มีพระโพธิสัตว์ยืนเคียงข้าง ซึ่งบ่งบอกว่าเป็นนิกายมหายาน

ในปี พ.ศ.2504 ปีเดียวกันนี้เอง นักโบราณคดีชาวรัสเซียยังค้นพบพระพุทธรูปนอนองค์ใหญ่ มีขนาดความยาว 14 เมตร สูง 2 เมตรครึ่ง ที่วัดอจินะเทเป (Ajina-tepe) อยู่ข้างเชิงเขาทางทิศใต้ของประเทศทาจิกิสถาน และยังได้พบพระพุทธรูปองค์เล็กอีกหลายร้อยองค์ บางองค์อยู่ในสภาพสมบูรณ์ ชาวบ้านเรียกภูเขานี้ว่า ภูเขากุหลาบแห่งพระพุทธเจ้าพันองค์ (Mountain of one thousand Buddha's Houses) นักโบราณคดีเชื่อว่าพระพุทธรูปองค์ใหญ่นี้ สร้างราวปี พ.ศ.800 ในยุคที่กุสณะปกครองเอเชียกลาง ปัจจุบันได้ตั้งแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑสถานกรุงดูชานเบ (Dushanbe) ประเทศทาจิกิสถาน

นักโบราณคดีชาวรัสเซียยังได้เข้าขุดค้นโบราณสถานสำคัญแห่งหนึ่งชื่อว่า เกียอูร กาลา (Giaur Kala) ในปี พ.ศ.2505 ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของประเทศเติร์กเมนิสถาน พบเศียรพระพุทธรูปขนาดใหญ่ราวเมตรเศษฝังอยู่ใต้ดิน นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์จำนวนมากกระจัดกระจายกันอยู่ทั่วบริเวณที่ขุดโดยรอบ ปัจจุบันพระพุทธรูปได้ถูกเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน และยังพบสถูป 2 แห่งที่เมืองเมิร์ฟ (Merv) ด้วย

กิจกรรม

หลังจากนักศึกษาได้ศึกษา บทที่ 5 พระพุทธศาสนาในเอเชีย จบโดยสมบูรณ์แล้ว โปรดทำแบบประเมินตนเองหลังเรียนบทที่ 5 และกิจกรรม ในแบบฝึกปฏิบัติบทที่ 5 แล้วจึงศึกษาบทที่ 6 ต่อไป

¹ ขณะนั้น อุซเบกิสถานและประเทศอื่นๆ ยังไม่ได้แยกตัวออกจากสหภาพโซเวียต เพิ่งแยกตัวออกมาหลังจากสหภาพโซเวียตล่มสลายในปี พ.ศ.2534

² เป็นพระพุทธรูปศิลปะคันธาระชุดใต้ที่ วัดฟายาซเทปา ปัจจุบันเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน